

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет еколого-економічний

Кафедра екологічного права і контролю

ДИПЛОМНА РОБОТА

ОКР спеціаліст

на тему: «ОХОРОНА І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДНИХ
ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ»

Виконав студент 1 курсу групи ЕК-56
спеціальності 7.04010604
«Екологічний контроль та аудит»
Кирилюк Дмитро Сергійович

Керівник роботи асистент
Черемховська Олександра
Олександрівна

Консультант к.геогр.н., доцент
Сапко Ольга Юріївна

Рецензент к.геогр.н., ст. викладач
Шаменкова Ольга Ігорівна

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інститут, факультет еколого-економічний
Кафедра екологічного права і контролю
Освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліст
Напрямок підготовки _____
(шифр і назва)
Спеціальність 7.04010604 «Екологічний контроль та аудит»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри І.Д. Лосєва, д.г.н. проф.

“ _____ ” _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Кирилюку Дмитру Сергійовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Охорона і природокористування транскордонних водних об'єктів України

керівник роботи Черемховська Олександра Олександрівна,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від “ _____ ” _____ 20__ року № _____

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____ наукова та нормативно-правова література з досліджуваної теми

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____

1. Стан охорони і використання транскордонних водних об'єктів України

2. Правові засади охорони і використання транскордонних водних об'єктів

3. Стратегія охорони і використання природних ресурсів транскордонних водних об'єктів

України в контексті міжнародного співробітництва

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Перелік нормативно-правових документів з питань охорони і використання водних ресурсів, характеристика транскордонних водних об'єктів України, схеми базових принципів для класифікації екологічного стану транскордонних водних об'єктів на основі коефіцієнтів екологічної якості, характеристики транскордонних водних об'єктів Одеської області

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	К.геогр.н., доцент Сапко О.Ю.		

7. Дата видачі завдання 2 лютого 2015 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1.	Стан охорони і використання транскордонних водних об'єктів України. Написання першого розділу дипломної роботи.	Лютий		
2.	Правові засади охорони і використання транскордонних водних об'єктів. Написання другого розділу дипломної роботи.	Березень - квітень		
3.	Стратегія охорони і використання природних ресурсів транскордонних водних об'єктів України в контексті міжнародного співробітництва. Написання третього розділу. Формулювання висновків за результатами дипломної роботи.	Квітень - травень		
	Оформлення дипломної роботи	10-14 травня		
	Перевірка роботи науковим керівником, надання відгуку	15-19 травня		
	Перевірка роботи зав. кафедрою	20-24 травня		
	Отримання рецензії	25-29 травня		
	Попередній захист роботи на кафедрі	30 травня – 4 червня		
	Надання роботи до деканату	5-7 червня		
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)			

Студент

(підпис)

Кирилюк Д.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

(підпис)

Черемховська О.О.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
1 СТАН ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ.....	9
1.1 Поняття та характеристика транскордонних водних об'єктів.....	9
1.2 Сучасний стан та екологічні проблеми транскордонних водних об'єктів України	16
2 ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ.....	30
2.1 Правове регулювання охорони і природокористування транскордонних водних об'єктів на міжнародному рівні.....	30
2.2 Аналіз стану національного законодавства з питань охорони і використання водних ресурсів.....	47
3 СТРАТЕГІЯ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	73
3.1 Досвід охорони і використання транскордонних водних об'єктів в закордонних країнах.....	73
3.2 Перспективи охорони і використання транскордонних водних об'єктів України з урахуванням міжнародного досвіду.....	88
ВИСНОВКИ.....	112
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	127
ДОДАТКИ.....	131

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- БУВР – басейнове управління водними ресурсами;
ВКУ – Водний Кодекс України;
ГДС – гранично допустимий скид;
ЄЕК – Європейська економічна комісія;
ЄС – Європейське Співтовариство;
ЗКУ – Земельний Кодекс України;
ІУВР – Інтегроване управління водними ресурсами;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
НБСС – Рада з безпеки і співробітництва в Європі;
ПУРБ – план управління річковим басейном;
РВД – Рамкова Водна Директива ЄС;
СОТ – Світова організація торгівлі;
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Україна з дня незалежності стала активним учасником процесу "Навколишнє середовище для Європи". Участь України в міжнародному природоохоронному співробітництві є складовим елементом її політики в сфері охорони навколишнього середовища. Пріоритетним напрямком реалізації екологічної політики є приєднання нашої країни до міжнародних природоохоронних конвенцій і угод, співробітництво з набуття закордонного, в першу чергу європейського природоохоронного досвіду.

Співпраця нашої держави в роботі міжнародних екологічних конвенцій сприяє, з одного боку, включенню країни в загальносвітовий процес екологічної діяльності, а з іншого боку - Україна стає рівноправним членом світового співтовариства і має право на одержання технічної і фінансової допомоги економічно розвинутих країн, одержує можливість впроваджувати нові сучасні технології у господарюванні, забезпечувати впровадження природоохоронних заходів та здійснювати сталу екологічну політику.

Одним з актуальних питань в природоохоронній практиці є питання охорони і використання транскордонних водних об'єктів.

Екологічні проблеми не знають державних кордонів, і це підтверджує проблема забруднення транскордонних водних об'єктів (в першу чергу річок), яка сьогодні хвилює як міжнародну спільноту, так і окремі держави. Очевидно, немає держави, яка б не була зацікавлена в чистій та якісній воді своїх водних об'єктів, беручи до уваги всю важливість водних ресурсів для життєдіяльності суспільства та функціонування усіх галузей економіки. Однак, водні ресурси, у тому числі транскордонні річки, чимдалі більше забруднюються або використовуються так, що вже не здатні самовідновлюватись.

Інтенсивний антропогенний вплив на водні ресурси транскордонних водних об'єктів, погіршення їх якісного стану внаслідок екологічних катастроф дають підстави для занепокоєння на національному та міжнародному рівнях,

вказують на необхідність розробки дієвих правових механізмів їх охорони та свідчать про актуальність діяльності в цій сфері.

В міжнародному законодавстві під “транскордонними водами” розуміються “води, які визначають, перетинають кордони між двома і більше державами чи розміщені в таких кордонах”. Таким чином, транскордонні води – водні об’єкти, які розташовані на кордоні або перетинають кордони щонайменше двох країн.

Так, наприклад, транскордонною є річка, яка визначає, перетинає кордони між двома і більше державами або знаходиться в межах цих кордонів.

Слід зазначити, що розглянуте поняття щодо транскордонних вод, не замикається тільки на понятті транскордонної річки. Поняття транскордонного водного об’єкту має відношення і до інших поверхневих водних об’єктів – озер, водосховищ. Однак, з точки зору транскордонності забруднення, користування, в силу своїх фізичних особливостей, водотоки мають вирішальне значення.

Для України, як держави, територія якої переважно розміщена в межах міжнародних річкових басейнів (Дніпра, Дунаю, Дністра, Західного Бугу, Сіверського Дінця) чи їх найбільших приток, використання всіх правових засобів для охорони транскордонних річок та інших водних об’єктів, врегулювання діяльності по попередженню їх забруднення, зменшення чи припинення шкідливого впливу такого забруднення на навколишнє середовище та ресурси транскордонних річок та інших водних об’єктів представляється вкрай важливим. Зараз на території України тільки басейн Південного Бугу можна цілком віднести до внутрішніх вод.

Разом з тим, перетинання кордонів держави забруднюючими речовинами з потоками річкової води з території іншої держави, спричинення внаслідок цього шкідливих наслідків для довкілля, здоров’я і безпеки людини, не лише становить одну з важливих національних проблем, а і свідчить про її міжнародний характер, необхідність поєднання зусиль і засобів басейнових держав для охорони та відновлення транскордонних річок, зокрема зближення

та взаємоузгодження національних та міжнародно-правових норм, здійснення інтенсивного міжнародного природоохоронного співробітництва.

Метою представленої дипломної роботи є вивчення поняття та основних характеристик транскордонних водних об'єктів, розгляд сучасного стану їх використання і охорони, притаманних їм екологічних проблем, дослідження особливостей правового регулювання охорони і використання транскордонних водних об'єктів на міжнародному рівні, в країнах ЄС та в Україні, аналіз стратегії охорони і використання транскордонних водних об'єктів в Україні з урахуванням міжнародного, зокрема європейського, досвіду в цій сфері.

1 СТАН ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ

1.1 Поняття та характеристика транскордонних водних об'єктів

В умовах посилення глобалізації світової економіки, наявності низки негативних факторів впливу на навколишнє природне середовище, велика увага світової спільноти сьогодні повинна приділятися питанням охорони і використання транскордонних водних об'єктів.

Під транскордонними водними об'єктами розуміються в першу чергу поверхневі водні об'єкти суші (переважно річкові системи), тому це поняття буде розглядатись надалі здебільшого в цьому контексті.

Відповідно до статті 95 Водного кодексу України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР [1] охороні в Україні підлягають усі води (водні об'єкти). Під водним об'єктом розуміється природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) (ст. 1 Водного кодексу України). Чітке уявлення про ознаки водного об'єкта, які відрізняють його від інших водних об'єктів, дозволяє встановити межі правового регулювання його охорони.

Водний кодекс України відносить річки на території України до поверхневих водотоків. Однак, законодавство не дає визначення поняття “річка”. У науковій літературі річка – це природний водний потік, що тече у виробленому ним річищі і живиться за рахунок стоку з площі свого водозбору [2].

Річки як водні об'єкти мають досить чітко визначені межі басейнів, в яких формується і відбувається стікання вод в окрему річку, річкову систему (водозбірні басейни). Територія водозбірних басейнів річок може знаходитись у межах державних кордонів не лише однієї держави, а і кількох.

В науковій практиці такі річки виділяють в окрему категорію, однак єдиного підходу до їх визначення не існує. В науковій літературі вживаються наступні поняття, що застосовуються до річок, які мають відношення до більше ніж однієї держави:

1. міжнародні річки;
2. транскордонні річки.

В ряді випадків ці поняття вживаються як тотожні, однак доктрина міжнародного права обґрунтовує поняття “міжнародна річка”. В широкому розумінні міжнародна річка – це річка, яка протікає по території більш ніж однієї держави [3, 4]. Критерієм для такого визначення послужив той фактор, що міжнародна річка неодмінно стає предметом взаємовідносин між державами і стосовно неї в держав виникають взаємні права та обов’язки.

На відміну від міжнародних, річки національні (як і їх басейни) цілком розташовані в межах кордонів однієї держави. В такому випадку держава самостійно здійснює права власника національних річок і вони не торкаються прав та інтересів інших держав. Ряд авторів вказує на елемент їх зосередження в межах території однієї держави [5].

Якщо міжнародна річка має судноплавне з’єднання з морем і навігація по ній регулюється міжнародним договором, то вона часто називається “міжнародною річкою” у власному розумінні слова.

Таким чином, так званий географічний фактор (географічна ознака) – це лише передумова віднесення річки до категорії міжнародних, тоді як основною ознакою є міжнародний режим річки, тобто права та обов’язки держав, на території яких розміщена міжнародна річка, стосовно її використання та охорони [4].

У всіх міркуваннях, пов’язаних з визначенням поняття міжнародної річки, виділяється визначальний аспект особливих міжнародно-правових відносин між державами у вигляді їх взаємних прав та обов’язків, що пов’язано з розміщенням на їх території міжнародної річки. Таким чином, питання

використання та охорони державою на своїй території річки, яка розміщена також на території інших держав, набувають міжнародного значення.

Отже, віднесення річки до категорії міжнародних базується на її міжнародному значенні та міжнародному режимі, який формують права та обов'язки держав її басейну, в тому числі і щодо вирішення міжнародних проблем, викликаних її використанням. Звідси і поняття “міжнародна річка”, тотожним якому є поняття “річка міжнародного значення”.

Разом з тим, у визначенні поняття “міжнародні природні ресурси” треба звернути увагу на те, що такі ресурси є частиною світової спадщини, тобто володіють екстратериторіальністю, і знаходяться за межами національної юрисдикції [5]. Очевидно, що під таке визначення не попадають міжнародні річки, так як все-таки їх використання та охорона регулюються національним законодавством певної країни та міжнародно-правовими нормами.

Слід зазначити, що в міжнародно-правовій доктрині зустрічаються випадки застосування до річок як різновиду водотоків поняття “транскордонний”. Поняття “транскордонний” широко застосовується також до забруднення, впливу, якщо вони виходять за межі кордонів однієї держави або простягається за територію під юрисдикцією однієї держави. Так, в радянській, зарубіжній літературі при визначенні транскордонного забруднення автори вказують на “факт перетину забруднюючими речовинами державного кордону і заподіяння екологічної шкоди за межами юрисдикції держави походження”[7].

В статті 1 Конвенції щодо співробітництва по охороні та сталому використанні ріки Дунай (Конвенції про охорону ріки Дунай), ратифікованої Законом України від 17 січня 2002 р. [6], при визначенні поняття “транскордонний вплив” вказується на будь-який значний несприятливий вплив на річкове середовище, який простягається за територію під юрисдикцією Договірної сторони (фактично, за межі однієї держави).

В науковій думці зустрічається позиція, що поняття “транскордонний” - це швидше ще одна правова категорія, яка поєднує в собі елементи міжнародної та національної категорій [7].

Слід зазначити, що Водний кодекс України, не містить визначення поняття транскордонної річки, тому для з'ясування цього поняття треба користуватись положеннями інших правових документів, в першу чергу міжнародних.

Так, Конвенція з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Лондонська конвенція), ратифікована в Україні відповідним законом, під “транскордонними водами” розуміє “води, які визначають, перетинають кордони між двома і більше державами чи розміщені в таких кордонах” (ст. 1 Конвенції). Таке ж визначення подається в Протоколі з проблем води та здоров'я до Конвенції з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року [8].

Таким чином, транскордонні води – водні об'єкти, які розташовані на кордоні або перетинають кордони щонайменше двох країн.

Згідно статті 1 Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про спільне використання і охорону транскордонних водних об'єктів від 19 жовтня 1992 р. транскордонними водними об'єктами визнані ділянки річок, по яких проходить державний кордон між сторонами Угоди[9].

З наведених понять можна виділити основні елементи “транскордонності”, тобто випадки, що дозволяють річку, як водний об'єкт, відносити до категорії транскордонних водних об'єктів:

- річка перетинає кордони між двома і більше державами;
- річка визначає кордони між двома і більше державами (в тому числі у випадку, якщо по річці чи по її ділянці проходить кордон між двома і більше державами);
- річка розміщена в межах кордонів двох і більше держав.

Отже, “транскордонність” річки пов'язується з її розміщенням стосовно державних кордонів двох і більше держав. Для того, щоб річку можна було

назвати транскордонною, достатньо хоча б одного з наведених елементів. Однак, звичайно ж, природне розміщення річки часто є поєднанням кількох з наведених елементів. Так, на одній ділянці річка може визначати кордон між державами, на іншій – протікати по території кількох держав, перетинаючи їх кордони тощо.

Очевидно, що для позначення відношенн водного об'єкту до кордонів та території держав (географічний фактор) правильніше вживати термін “транскордонний водний об'єкт”, який обумовлює її особливий правовий режим, аніж «міжнародний водний об'єкт».

Вживання такого поняття відповідає значенню поняття “транскордонний” - тобто такий, який переміщається через державний кордон чи ним розділяється, і відображає географічний аспект поняття [5]. Так, транскордонна річка – це правова категорія, яка визначає особливий правовий режим і, очевидно, ступінь правової охорони такої річки порівняно з іншими категоріями річок.

В науковій літературі виділяється окрема категорія водних об'єктів, зокрема, річок – прикордонні. Прикордонною вважається річка, яка служить кордоном між державами [4]. Як правило, на прикордонних судноплавних річках державний кордон встановлюється по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках – по середині річки або її головного рукава. Така ж практика склалась і в Україні, що закріплено в національному законодавстві (ст. 3 Закону України “Про державний кордон України” від 04.11.1991 № 1777-ХІІ [10]).

Існує точка зору, що у разі зміни положення русла внаслідок ерозії чи відкладання наносів можливе коригування державного кордону, тобто середня лінія може зміщуватися в ту чи іншу сторону [4]. Відповідно до Закону України “Про державний кордон України”, державний кордон України, що проходить по річці, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки в той чи інший бік (ст. 3 Закону) [10].

Рідше зустрічаються випадки, що кордон проходить то по одному березі річки, то по іншому. В такому випадку, якщо державний кордон проходить лише по одному березі і річка не перетинає території інших держав, то вона не повинна вважатись ні прикордонною ні міжнародною, оскільки вона цілком лежить в межах одної держави. Однак все-таки на такій річці буде існувати визначений прикордонний режим, а впадання в цю річку приток з території суміжної держави може створювати проблеми, що потребують міжнародно-правового регулювання [4].

Таким чином, прикордонна річка фактично є одним з видів транскордонних річок, коли річка визначає кордони між двома і більше державами (в тому числі у випадку, якщо по річці чи по її ділянці проходить кордон між двома і більше державами), тобто, для її визначення застосовується один з елементів “транскордонності”. Тому не є доцільним виділення прикордонних річок в окрему самостійну категорію.

Назва “прикордонна річка” швидше вказує на певний визначений правовий режим, який буде поширюватись на таку річку (чи її частину) – прикордонний режим, що регулюється відповідним чином у національному законодавстві. Згідно статті 83 Водного кодексу України, користування прикордонними водами здійснюється в порядку, що визначається законодавством України та міждержавними договорами[1].

Підсумовуючи все вищенаведене, можна стверджувати, що транскордонною є річка, яка визначає, перетинає кордони між двома і більше державами або знаходиться в межах цих кордонів.

Транскордонні річки є однією з категорій, на які можна поділити усі річки. Іншою категорією є так звані національні річки (або ж річки національного значення). Їх відмінність полягає в режимі, який встановлюється для кожної з них:

- міжнародний – для транскордонних річок (питання їх використання та охорони вирішуються з використанням міжнародно-правових норм);

- національний – для національних річок (питання їх використання та охорони вирішуються в односторонньому порядку тією державою, на чій території повністю розташована національна річка). В межах кожної з цих категорій річки можуть поділятися на види. Зокрема, за критерієм водозбірної площі басейну річки - на великі, середні та малі, як це проведено в українському законодавстві (стаття 79 Водного кодексу України) [1].

Для України, як держави територія якої переважно розміщена в межах міжнародних річкових басейнів (Дніпра, Дунаю, Дністра, Західного Бугу, Сіверського Дінця) чи їх найбільших приток, використання всіх правових засобів для охорони транскордонних річок та інших водних об'єктів, врегулювання діяльності по попередженню їх забруднення, зменшення чи припинення шкідливого впливу такого забруднення на навколишнє середовище та ресурси транскордонних річок та інших водних об'єктів представляється вкрай важливим. На території України тільки басейн Південного Бугу можна цілком віднести до внутрішніх вод.

Разом з тим, перетинання кордонів держави забруднюючими речовинами з потоками річкової води з території іншої держави; спричинення внаслідок цього шкідливих наслідків для довкілля, здоров'я і безпеки людини, не лише становить одну з важливих національних проблем, а і свідчить про її міжнародний характер, необхідність поєднання зусиль і засобів басейнових держав для охорони та відновлення транскордонних річок, зокрема зближення та взаємоузгодження національних та міжнародно-правових норм, здійснення інтенсивного міжнародного природоохоронного співробітництва.

Серед шляхів вдосконалення системи правової охорони транскордонних водних об'єктів, зокрема річок, враховуючи викладене в цьому пункті роботи, можна виділити необхідність узгодження термінології у водному законодавстві та закріплення визначення поняття “транскордонна річка” на національному рівні.

Слід зазначити, що розглянуте поняття щодо транскордонних вод, не замикається тільки на понятті транскордонної річки. Поняття транскордонного

водного об'єкту має відношення і до інших поверхневих водних об'єктів – озер, водосховищ. Однак, з точки зору транскордонності забруднення, користування, в силу своїх фізичних особливостей, водотоки мають вирішальне значення.

Також поняття транскордонних вод цілком відноситься і до морських вод, акваторій морів. Проте, в науково-правовій практиці, питання щодо їх охорони і використання виділяються в дещо окрему групу нормативно-правових актів. В даній роботі здебільшого буде висвітлено питання щодо стану, охорони і використання транскордонних водних об'єктів суші.

1.2 Сучасний стан та екологічні проблеми транскордонних водних об'єктів України

Транскордонні водні об'єкти відіграють ключову роль у забезпеченні території нашої держави водними ресурсами. Територія України переважно розміщена в межах міжнародних річкових басейнів (Дніпра, Дунаю, Дністра, Західного Бугу, Сіверського Дінця) чи їх найбільших приток. На території України тільки басейн Південного Бугу можна цілком віднести до внутрішніх вод (рис 1.1).

Рис. 1.1 – Річкові басейни на території України

Загалом, водні ресурси України складаються з поверхневих та підземних вод. Поверхневі водні об'єкти вкривають 24,1 тис. км², або 4 % загальної території України. До таких об'єктів належать річки, озера, водосховища, ставки, канали тощо.

Найважливішими водними об'єктами є річки. В Україні налічується 63119 річок, у тому числі великих (площа водозбору більше ніж 50 тис. км²) – 9, середніх (від 2 до 50 тис. км²) – 87 і 63029 малих річок (менше ніж 2 тис. км²). До великих річок за довжиною в межах України належать Дніпро, Південний Буг, Дністер, Сіверський Донець, Десна, Західний Буг, Тиса, Прип'ять, Дунай[11].

Більшість річок впадає в басейни Чорного та Азовського морів і лише 4,4 % – у басейн Балтійського моря. Найбільша кількість річок припадає на басейн Дніпра – 27,7 %, Дунаю – 26,3 %, Дністра – 23,7 % і Південного Бугу – 9,3 % (рис. 1.1).

Загальна довжина річок становить 206,4 тис. км, з них 90 % припадає на малі річки. Річок довжиною понад 10 км нараховується 3,3 тис.; загальна довжина їх 94,4 тис. км. Середня густота річкової мережі становить 0,34 км/км².

Середня щільність річкової мережі основних річкових басейнів становить (км/км²): Дніпро – 0,26, Дністер – 0,60, Південний Буг – 0,35, Сіверський Донець – 0,22, Вісла (в межах України) – 0,52, Дунай (в межах України) – 0,68. На річках Приазов'я вона дорівнює 0,36, Криму – 0,24, у межиріччях Дунай-Дністер – 0,17, Дністер-Південний Буг – 0,009.

Серед усіх рік України найбільшу водозбірну площу має Дніпро – 504 тис. кв. км. За цією характеристикою річка посідає третє місце в Європі. З усієї площі водозбору українська ділянка становить 292,7 тис. км², білоруська – 118,4, російська – 92,9 тис. км². Серед річок, що мають дуже велику площу водозбору, виділяється Дунай – 817 тис. км². Найбільша українська частина водозбору, зокрема – р. Тиси, має площу 12,8 тис. км². У свою чергу, із

загальної площі водозбору Дністра (72,1 тис. км²) українська частина становить 52,7 тис. км², Сіверського Донця (98,9 тис. км²) – 54,5 тис. км² (рис. 1.1) [11].

За багаторічними спостереженнями, потенційні ресурси річкових вод України становлять 209,8 км³, з яких лише 25 відсотків формуються в межах України і можуть розглядатися як власний фонд держави, решта надходить з Російської Федерації (26%), Республіки Білорусь (58%) та Румунії. Водний баланс України на 75,5 % складається з водних ресурсів транскордонних водотоків (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Транскордонні водні об'єкти в межах території України

Міжнародні річкові басейни основної річки або її найбільших приток	Кількість країн в межах басейну	Прилеглі до України держави
Дунай	15	Румунія
Прут, Серет	3	Румунія, Молдова
Тиса	4	Румунія, Угорщина
Дністер	2	Молдова
Річки межиріччя Дунай-Дністер (Кагул, Когильник та ін.)	2	Молдова
Вісла (Сан, Сян, Вишня, Шкло)	2	Польща
Західний Буг	3	Польща, Білорусь
Дніпро	3	Білорусь, Росія
Прип'ять	2	Білорусь
Десна (Сейм)	2	Росія
Сіверський Донець (Оскіл, Айдар)	2	Росія
Річки Приазов'я (Міус, Мокрий Єланчик та ін.)	2	Росія
Азовське море	2	Росія

Сумарна величина стоку річок України без Дунаю в середній за водністю рік становить $87,7 \text{ км}^3$, а у маловодний рік – $55,9 \text{ км}^3$. Безпосередньо на території України формується $52,4 \text{ км}^3$ поверхневого стоку у середній за водністю рік та $29,7 \text{ км}^3$ у маловодний рік (95 % забезпеченості). До того ж нерівномірний за територією розподіл водних ресурсів України у просторі та мінливість у часі ще більше ускладнює проблему. Прогнозні запаси підземних вод становлять 21 км^3 .

Доля весняного стоку складає від 60–70 % на півночі та північному сході до 80–90 % на півдні. У більшості регіонів України транзитний приплив перевищує місцевий стік.

Важливим показником природного забезпечення водними ресурсами є величина річкового стоку місцевого формування на 1 км^2 площі. Для областей, найбільш забезпечених водними ресурсами, цей показник становить 618–225 тис. м^3 на рік (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська), а для найменш забезпечених водою він становить від 23 до 5 тис. м^3 на рік (Миколаївська, Запорізька, Одеська, Херсонська). Водозабезпеченість 13 областей, які займають 60 % території країни, є нижчою за середній її рівень (86,8 тис. м^3 на 1 км^2 площі) [11].

Внутрішні регіональні відмінності забезпеченості населення місцевими ресурсами річкового стоку в розрахунку на жителя характеризуються тим, що лише Закарпатська область належить до середньозабезпечених (6,35 тис. м^3 на людину); низька вона в Івано-Франківській, Чернігівській, Житомирській, Волинській, Сумській та Рівненській областях (3,3–2,0 тис. м^3); в інших областях – дуже низька і надзвичайно низька (1,93–0,13 тис. м^3 на людину)

Таким чином, Україна належить до найменш забезпечених власними водними ресурсами країн Європи і є одним із регіонів зі значним антропогенним навантаженням на водні джерела та нестачею у достатній кількості прісної води.

З огляду на різні природно-кліматичні умови регіонів України, проблему їх водозабезпечення розв'язують за рахунок міжбасейнового перерозподілу

водних ресурсів з використанням унікальних водогосподарських систем – Північнокримського та Каховського магістральних каналів, каналів Дніпро–Донбас та Дніпро–Інгулець, міжобласних, міжрайонних і міжгосподарських водорегулюючих та водотранспортуючих систем, якими щороку подається близько 3 км^3 води.

Більша частина зарегульованого стоку в Україні припадає на дніпровський каскад водосховищ загальним об'ємом $43,8 \text{ км}^3$ і корисним – $18,5 \text{ км}^3$. Всі шість водосховищ дніпровського каскаду мають комплексне призначення.

Потенційний об'єм води, який можна використати із каскаду Дніпровських водосховищ (у т.ч. перекидати у маловодні регіони) становить 17 км^3 на рік, або 49 % річкового стоку розрахункового маловодного року. Однак фактичний обсяг забору значно менший. Найбільше води із русла Дніпра забиралося для різних потреб і передачі її в басейни інших річок у 1989 і 1990 роках – близько 16 км^3 .

В останні роки обсяги забору води із русла Дніпра (каскаду водосховищ) зменшилися до $6,5 \text{ км}^3$. За рахунок водних ресурсів Дніпра значно підвищена водозабезпеченість у Криму (у 3 рази), в Херсонській (у 5,5 рази), Кіровоградській (у 2,5 рази), Дніпропетровській (у 3 рази) областях[11].

Також до найбільш великих водосховищ відносяться Дністровське водосховище на р. Дністер об'ємом $3,0 \text{ км}^3$, Краснооскольське на р. Оскол об'ємом 477 млн. м^3 , Печенізьке на р. Сіверський Донець 384 млн. м^3 , Карачунівське на р. Інгулець 308,5 млн. м^3 тощо.

Щорічна потреба населення та галузей економіки у водних ресурсах складає близько 15 млрд. м^3 . У водогосподарському комплексі основними користувачами водних ресурсів є: водопостачання населених пунктів, промисловості та сільськогосподарського виробництва, зрошення земель та обводнення посушливих районів, гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство і рекреація.

У галузевому розрізі у 2012 році основними водоспоживачами є підприємства промисловості, якими забирається 5,8 млрд. м³ води, або 40 % води від загального забору по країні (у тому числі найбільші з них: теплоелектростанції, атомні електростанції, підприємства чорної металургії та вугільної промисловості), сільського господарства – 39 %, комунальне господарство – 21 %.

У цілому використання прісної води у 2012 році на різні потреби становило 9 678 млн. м³, із них питної – 2 153 млн. м³ та технічної – 7 525 млн. м³. На виробничі потреби використано 408,8 млн. м³ води питної якості, із них 166,1 млн. м³ із комунальних водопроводів (тобто води спеціально підготовленої до питної якості).

У 2012 році використано 415,8 млн. м³ стічних вод, 88 млн. м³ колекторно-дренажних вод та 78 млн. м³ шахтно-кар'єрних вод.

У системах оборотного та повторно-послідовного водопостачання налічувалось 45 806 млн. м³ води[11].

Втрати при транспортуванні склали 2 286 млн. м³ води (16 % від забраної). У порівнянні з 2011 роком втрати збільшилися на 50 млн. м³.

Половина обсягів води, які втрачаються, припадає на житлово-комунальну галузь (51 %). Відсоток втрат у цій галузі становить 38 %. При тому, що більшість води, яка втрачається у комунальній галузі, вже підготовлена для споживання.

Найбільші водоспоживачі зосереджені в посушливих, густонаселених та промислово розвинених регіонах України.

У 2012 році з природних джерел забрано 14 651 млн. м³ води (прісної – 13822 млн. м³), з них 1 961 млн. м³ – з підземних водних джерел, у тому числі 760,6 млн. м³ шахтно-кар'єрних вод. Загальний забір води у 2012 році дорівнює показнику забору води у 2011 році. У регіональному розрізі найбільше збільшення забору води сталося у Запорізькій області (на 238,6 млн. м³) за рахунок збільшення використання води на виробничі потреби. У Одеській області спостерігається зменшення забору води (на 436 млн. м³) за рахунок

зменшення використання води на водообмін Придунайських водосховищ та водосховища Сасик. В інших областях спостерігалось незначне, у порівнянні з 2011 роком коливання показників забору води. Найбільшими водоспоживачами у територіальному розрізі є Дніпропетровська (1 684 млн. м³), Донецька (2 093 млн. м³), Запорізька (1 211 млн. м³), Київська (1 170 млн. м³), Херсонська (1 392 млн. м³), Одеська (1 236 млн. м³) області та Автономна Республіка Крим (1 625 млн. м³), на які припадає 71 % сумарного обсягу забору води.

Найбільше води забирається із басейну Дніпра – 9,2 км³ (26 % від загального обсягу стоку в маловодний рік), Сіверського Дінця – 1,5 км³ (65 % від загального обсягу стоку в маловодний рік), Південного Бугу – 0,4 км³ (30 % від загального обсягу стоку в маловодний рік) та Дністра – 0,6 км³ (13 % від загального обсягу стоку в маловодний рік) [11].

Загалом, у зв'язку зі спадом виробництва та кризою у сільському і меліоративному господарствах відбір води з поверхневих джерел за останнє десятиріччя зменшився більш як у 2 рази. За цей період різко зменшились (на 84%) об'єми використання води на зрошення, скоротилось використання свіжої води на виробничі потреби (на 60%), істотно зменшились (на 44,4%) об'єми води, використаної на господарсько-питні потреби. В той же час змінилася і структура водокористування: більш як удвічі зменшилась частка використання води на зрошення та зросла в 1,5 рази на господарсько-питні потреби і в 1,1 рази на виробничі [12].

Проте, незважаючи на зменшення об'ємів використаної води, антропогенне навантаження на водні ресурси знаходиться на високому рівні. Практично всі поверхневі водні ресурси, особливо у районах розміщення потужних промислових та сільськогосподарських комплексів, відчують його вплив, що проявляється у забрудненні, виснаженні та деградації цих об'єктів.

Основними причинами забруднення поверхневих вод України є скидання неочищених та недостатньо очищених господарсько-побутових та виробничих стічних вод, надходження забруднювальних речовин з поверхневим стоком

із забудованих територій та сільгоспугідь, ерозія ґрунтів на водозабірній площі. Внаслідок незадовільного стану комунікацій, спрацювання та несвоєчасної заміни обладнання, відключення електроенергії мають місце аварійні ситуації на каналізаційних системах населених пунктів, що призводить до скидання у водні об'єкти неочищених стічних вод. Дренажно-скидні води фільтруються через ґрунти, які вміщують значну кількість добрив, пестицидів та важких металів, збагачуються ними та виносяться у водоприймачі, забруднюючи при цьому ґрунтові і поверхневі води.

За вмістом біогенних та органічних речовин, мінеральних солей, фенолів, нафтопродуктів і металів протягом останніх років спостерігається стала тенденція до погіршення якості води майже в усіх поверхневих водах, а це зумовлює погіршення питного водопостачання населення, виникнення заморів риби та утруднює рекреаційне використання водних об'єктів.

Під впливом хімізації сільськогосподарського виробництва, розорювання заплав, осушування земель, розвитку промисловості та розбудови містводні об'єкти зазнають значних змін. У басейнах річок знижується стійкість природних ландшафтів, в екосистемах порушується рівновага і погіршується якість поверхневих вод. В результаті річки втрачають природну самоочисну здатність[12].

Внаслідок забруднення зменшується біорізноманітність, при зрошенні водою незадовільної якості відбувається засолення ґрунтів, знижується урожайність культур, при напуванні худоби забрудненою водою на 40-70% знижується продуктивність у тваринництві, наносяться серйозні збитки і рибному господарству де погіршується товарна якість риби, гине молодь та кормові організми. Тому забруднення водних ресурсів є однією з найгостріших проблем сьогодення.

Так, за результатами узагальнення даних державного обліку водокористування у 2012 році у поверхневі водні об'єкти скинуто 7 788 млн. м³ стічних вод, у тому числі: підприємствами промисловості – 4751 млн. м³,

житлово-комунальної галузі – 2043 млн. м³ та підприємствами сільського господарства – 952,9 млн. м³.

Із загального обсягу скинутих у водні об'єкти стічних вод забруднені складають 1,5 км³ (20 %), нормативно-очищені – 1,8 км³ (23 %) та нормативно-чисті без очистки – 4,5 км³ (57 %).

Загальна кількість підприємств, що скидають у поверхневі водні об'єкти забруднені стічні води, становить 891.

У територіальному розрізі найбільше забруднених стічних вод скидається у Донецькій (558 млн. м³, що складає 39 % від загального обсягу скидів в області), Дніпропетровській області (383 млн. м³, що складає 32 % від загального обсягу скидів в області), Луганській (101 млн. м³, що складає 33 % від загального обсягу скидів в області) та Одеській (103 млн. м³, що складає 42 % від загального обсягу скидів в області) областях. У зазначених 4-ох областях скидається близько 75 % від усіх забруднених стічних вод[11].

За результатами узагальнення звітів про використання води за 2012 рік у галузевому розрізі найбільшими забруднювачами є промислові підприємства (894 млн. м³), із них найбільші – підприємства чорної металургії (503 млн. м³) та вугільної промисловості (295 млн. м³).

Також підприємствами житлово-комунальної галузі скинуто 538 млн. м³ забруднених стічних вод, а підприємствами сільського господарства – 71 млн. м³ забруднених стічних вод.

У басейновому розрізі об'єми скидів забруднених стічних вод розподіляються у такому порядку: у басейні Дніпра – 593 млн. м³, Сіверського Дінця – 179 млн. м³, Дністра – 26 млн. м³, Західного Бугу – 36 млн. м³, Дунаю – 36 млн. м³, Південного Бугу – 7 млн. м³.

Разом із стічними водами до поверхневих водних об'єктів у 2012 році скинуто 44,9 т завислих речовин, 405,2 т нафтопродуктів, 837,6 тис. т сульфатів, 675,3 тис. т хлоридів, 9,5 тис. т азоту амонійного, 58,7 тис. т нітратів, 2,2 тис. т нітритів, 251,5 т СПАР, 775,1 т заліза, 7,0 тис. т фосфатів тощо.

Найбільші підприємства-забруднювачі у басейнах річок[11]:

– Дніпро: Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського, Дніпропетровський металургійний комбінат ім. Держинського, металургійний комбінат «Запоріжсталь» (м. Запоріжжя), комунальні підприємства «Дніпроводоканал» (м. Дніпропетровськ), «Кривбасводоканал» (м. Кривий Ріг);

– Сіверський Донець: Об'єднання «Азот», комунальні підприємства міст Лисичанська, Рубіжного та Харкова;

– Західний Буг: комунальне підприємство м. Львова.

– Крім того, найбільшими підприємствами, які скидають забруднені стічні води у Азовське море були металургійні комбінати «Азовсталь» і «Комбінат ім. Ілліча» та у Чорне море – комунальні підприємства м. Одеси і м. Севастополя.

Крім внутрішнього фактору забруднення поверхневих вод треба також враховувати транскордонний фактор.

Одним з головних шляхів проникнення на територію України небезпечних хімічних сполук (насамперед, сильнодійних отруйних речовин) є їхнє перенесення поверхневими водами. Наявність значної кількості транскордонних водотоків, які можуть бути природними шляхами надходження забруднювальних речовин на територію нашої країни з боку сусідніх держав, сприяє перенесенню хімічних речовин через її територію.

Наприклад, хімічні речовини, що можуть потрапити у поверхневі води внаслідок аварій на білоруських підприємствах і надійти в Україну, використовують на 11 об'єктах, що розміщені у басейні річок Дніпро та її притоках (Прип'ять, Березина, Десна, Псел тощо). До цих об'єктів належать: хімічний завод пластмасових виробів, паперово-лісохімічний завод (м. Гомель), газопереробний і гідролізнодріжджовий заводи (м. Речина), нафтопереробний завод (м. Мозир), завод побутової хімії (м. Калінковічі), завод штучного волокна й целюлозно-паперовий комбінат (м. Могильов), шинний завод (м. Бобруйськ) [12].

Небезпека транскордонного забруднення існує і з боку інших сусідніх держав Польщі, Румунії, Росії, Угорщини.

Прикладом техногенної катастрофи, що завдала шкоди довкіллю багатьох країн Європи, стала аварія в Угорській Республіці, коли 4 жовтня 2010 р. ум. Айка (400 км від кордону України) зі сховища глиноземного заводу внаслідок руйнування бетонних стін вилилося 600 тис. м³ червоного шламу, яким залило сім населених пунктів, розташованих поряд із підприємством. Токсичні відходи потрапили в три річки країни, включаючи Дунай, другу за довжиною ріку в Європі.

Аналіз даних транскордонного забруднення поверхневих вод протягом 2012- 2013 років свідчить про доволі напружену ситуацію. Так, на західному кордоні з Республікою Польща у воді річок Західний Буг (3 км нижче с. Литовеж), Рата (0,5 км нижче с. Межиріччя), Солокія (в межах м. Червоноград), Луга (3 км нижче м. Володимир-Волинський) значних змін у забрудненні за гідрохімічними показниками не відбулося. Спостерігалось зменшення середнього вмісту сполук заліза загального до 2 ГДК у більшості пунктів, у воді річок Солокія, Луга – сполук міді до 3-5 ГДК; збільшення середнього вмісту сполук азоту нітритного та міді до 8 ГДК відбулось у нижньому створі річки Західний Буг у селі Литовеж, а максимального до 22 ГДК і 21 ГДК відповідно[11].

Гідробіологічні спостереження на річці Західний Буг засвідчили, в цілому, помірне забруднення вод. Чисельні характеристики розвитку біоценозів були досить високими. Спостерігалось погіршення сапробіологічної ситуації влітку на створах м. Буська та с. Литовеж. На створах с. Литовеж, як і в минулому році, спостерігалось “цвітіння” діатомових водоростей, біомаса яких відповідала початковому ступеню.

У прикордонних пунктах з Республікою Молдова, Румунією, Угорською Республікою, Словацькою Республікою стан забруднення річок Дунай (міста Рені, Ізмаїл, Кілія, Вилкове), Тиса (міста Рахів, Тячів, Чоп, сел. Виллок), Латориця (м. Чоп), Уж (м. Ужгород), Сірет (м. Сторожинець), Прут (м.

Чернівці), озер Ялпуг (с. Коса), Кугурлуй (с. Нова Некрасівка) змінювався за деякими хімічними речовинами. У нижній течії Дунаю на ділянці від м. Рені до м. Вилкове відмічено зростання середньорічного вмісту сполук міді до 24-59 ГДК, а максимального – до 59-92 ГДК. На рівні попереднього року залишився вміст сполук заліза загального – 3-4 ГДК, сполук цинку і фенолів – 1-2 ГДК, хрому шестивалентного – 9-11 ГДК.

У притоках р. Дунаю (р. Тиса - м. Рахів, Латориця, Прут) зменшилися концентрації сполук міді. Необхідно відмітити деяке підвищення концентрацій сполук цинку у річках Тиса (м. Тячів, сел. Вилко), Латориця та сполук азоту амонійного у воді річки Прут.

У воді озер Ялпуг, Кугурлуй середньорічний вміст сполук хрому шестивалентного перевищував допустимі норми у 9-10 разів, а максимальний – у 18-22 рази.

За гідробіологічними показниками стан водної екосистеми річки Дунай відповідав 3 класу якості вод - помірно забруднені. Видове багатство фіто- та зоопланктону, порівняно з минулим роком, дещо збільшилось. На річках Прут, Тиса, Уж, Латориця угруповання зообентосу та перифітон були чисельними та різноманітними, визначався 2 та 3 клас якості вод – чисті та помірно забруднені води. Стан гідробіоценозів був стабільний та благополучний, простежувалася сезонна динаміка розвитку угруповань[11].

У річці Дністер у прикордонному пункті з Республікою Молдова (м. Могилів-Подільський) середньорічний вміст сполук азоту амонійного перевищував відповідні ГДК у 1,4-1,8 раза, сполук міді – у 4 рази. Порівняно з попереднім роком спостерігалось збільшення у воді сполук заліза загального, середні концентрації якого становили 3-5 ГДК. Вміст сполук хрому шестивалентного залишився високим і разові концентрації досягали рівня – 55-62 ГДК.

Показники кількісного та якісного розвитку планктону річки Дністер були низькими і не відповідали сезонній динаміці. Стан водної екосистеми за

гідробіологічними показниками був незадовільний та відповідав перехідному 3-4 класу якості вод (помірно забруднені – забруднені води).

На північному та північно-східному кордоні з Республікою Білорусь та Російською Федерацією у річках басейну Дніпра (Дніпро, Прип'ять, Стохід, Стир, Горинь, річки Уборть, Десна – Сейм, Псел, Ворскла) та у Київському водосховищі (м. Чорнобиль) якість води знаходилася у межах багаторічних значень. У воді річок Прип'ять, Стир, Горинь, Уборть збільшився вміст сполук азоту амонійного, у річці Прип'ять – сполук азоту нітритного, протягом року спостерігалися випадки з концентраціями 13 і 22 ГДК відповідно. У воді річки Уборть зафіксовано максимальні разові концентрації сполук заліза загального на рівні – 11-12 ГДК. У річках Дніпро (с. Неданчичі), Горинь, Псел та Київському водосховищі (м. Чорнобиль) вміст марганцю дещо зменшився у порівнянні з попередніми роками; у воді річки Уборть він залишився високим (середня концентрація досягала 11 ГДК, максимальна – 57 ГДК) [11].

За гідробіологічними показниками стан планктонних угруповань річки Прип'ять у районі с. Річиця відповідав 3 класу якості вод. Фітопланктон був чисельний і різноманітний. Структура фітопланктону збалансована, представлені всі основні систематичні групи водоростей, простежувалась сезонна динаміка. Чисельні характеристики зоопланктону, порівняно з минулим роком, значно зросли, також позитивною тенденцією був масовий розвиток гіллястовусих ракоподібних протягом всього вегетаційного періоду. Стан водної екосистеми річки відповідав за фітопланктоном 3 класу (помірно забруднені води), за зоопланктоном – 2, 2-3 класу якості вод (чисті, чисті - помірно забруднені води).

На річці Стир (м. Луцьк) видова представленість фітопланктону зросла майже на третину. Протягом всього вегетаційного періоду у пробах зоопланктону виявлені поодинокі організми, у вересні організми зоопланктону були відсутні, що може свідчити про значний антропогенний вплив на біоценози навесні – влітку.

Стан водної екосистеми Київського водосховища в районі міста Чорнобиль залишався стабільним, був визначений 3 клас якості вод, 4 категорія – слабо забруднені води. Планктонні ценози були чисельними і різноманітними, простежувалася сезонна динаміка, спостерігалась стала екологічна ситуація.

Для річок на східному кордоні з Російською Федерацією (Сіверський Донець, Уди, Лопань, Харків, Оскіл, Міус) загальна картина забруднення у 2012 – 2013 роках суттєво не змінилася. Спостерігалось деяке збільшення середнього вмісту сполук азоту нітритного у воді річок Лопань, Міус до 3-5 ГДК, максимального – до 10-16 ГДК, сполук марганцю – у воді р. Лопань до 10 ГДК та 28 ГДК відповідно. Забруднення води сполуками міді було у межах 1-8 ГДК, сполуками хрому шестивалентного – 1-5 ГДК, цинку – 1-2 ГДК[11].

Стан планктонних угруповань річки Сіверський Донець залишався пригніченим з порушенням сезонної динаміки. Стан водних екосистем річок Уди, Лопань, Харків, Оскіл був стабільним, збалансованим, простежувалась сезонна динаміка розвитку угруповань. У цілому стан водних екосистем річок басейну відповідав 3 класу якості вод – помірне забруднення.

Таким чином, зважаючи на існуючу ситуацію та постійну потенційну небезпеку транскордонного забруднення, охороні і раціональному використанню транскордонних водних об'єктів повинна приділятися виключна увага у практичній площині реалізації водозахисних заходів, ефективного управління, реагування на виклики. Однак, визначальними є питання правового регулювання в цій сфері, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

2 ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

2.1 Правове регулювання охорони і природокористування транскордонних водних об'єктів на міжнародному рівні

Проблеми охорони транскордонних водних об'єктів стали активно обговорюватися в середині 50-х років ХХ ст. Постійно зростаючі темпи індустріалізації і урбанізації Європи в післявоєнний період призвели, з одного боку, до збільшення попиту на прісну воду і, з іншого боку, до значного забруднення озер, річок і прибережних вод. У зв'язку з цим держави - члени Європейської економічної комісії (ЄЕК) на Спеціальному нараді з проблем внутрішніх водних шляхів в 1955 р. активно обговорили питання охорони континентальних вод від забруднення, що викликається річковими суднами.

У 1966 р. ЄЕК схвалила Декларацію про політику в галузі охорони вод від забруднення. У ній зазначалося, що охорона вод від забруднення цілком і повністю ставиться за обов'язок урядам і вимагає тісного міжнародного співробітництва, а також співпраці з місцевими органами та сприяння з боку всіх споживачів води. У Декларації наголошується також, що охорона вод від забруднення є невід'ємною частиною політики водопостачання та використання водних ресурсів. Декларація закликала уряди передбачити прийняття організаційних і правових заходів, спрямованих на ефективне проведення цієї політики, а також проводити економічні заходи, здійснювати обмін інформацією та зміцнювати міжнародне співробітництво з метою захисту спільних водних ресурсів[13].

Пізніше ЄЕК схвалила Декларацію про політику в галузі попередження і боротьби із забрудненням водних ресурсів, включаючи транскордонне забруднення, Декларацію про політику в галузі раціонального використання

водних ресурсів (1984 р.), Принципи співробітництва в галузі транскордонних вод, Хартію раціонального використання підземних вод (1989 р.).

У Заключному акті НБСЄ 1975 підтверджується, що «захист і поліпшення навколишнього середовища, а також охорона природи і раціональне використання її ресурсів в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь є одним із завдань, що мають велике значення для добробуту народів і економічного розвитку всіх країн». У цьому документі передбачені наступні галузі співробітництва: запобігання забруднення вод, зокрема річок, що протікають по території кількох держав, і міжнародних озер; технічні способи підвищення якості води та подальший розвиток способів і засобів очищення промислових і комунальних стоків; методи оцінки ресурсів прісних вод і поліпшення їх використання, особливо шляхом створення виробничих процесів, що забезпечують зменшення забруднень і зниження споживання прісної води. Надалі ці напрямки співпраці було конкретизовано в підсумкових документах Мадридської (1980 р.) і Віденської (1989 р.) зустрічей держав - учасниць НБСЄ.

Питання статусу і охорони міжнародних водотоків обговорювалися на міжнародних конференціях з охорони навколишнього середовища в Стокгольмі (1972 р.) і Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Зокрема, в Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку зазначено, що заходи в області охорони навколишнього середовища, спрямовані на вирішення транскордонних або глобальних екологічних проблем, мають, наскільки це можливо, базуватися на міжнародному консенсусі (принцип 12).

Відповідно до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 р. [14] транскордонні води, як вже зазначалось у попередньому розділі - це будь-які поверхневі або підземні води, які позначають, перетинають кордон між двома чи більше державами, або розташовані на таких кордонах. У тих випадках, коли транскордонні води впадають безпосередньо в море, межі таких транскордонних вод визначаються

прямою лінією, яка перетинає їх гирло між точками, розташованими на лінії малої води на їхніх берегах.

Таким чином, транскордонними водами є озера, великі водойми, річки, водні басейни, природні водні резервуари і т. д. За статусом транскордонні води є міжнародними водотоками, так як вони перетинають державні кордони двох або більше держав, або розташовані на таких кордонах.

Міжнародне право охороняє ці води від транскордонного впливу. Останнє означає будь-які суттєві негативні наслідки, які виникають в результаті зміни стану транскордонних вод. Ці шкідливі наслідки викликаються діяльністю людини, фізичне джерело якої повністю або частково в районі, що знаходиться під юрисдикцією відповідної держави - учасниці Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (далі Конвенції - 1992). До числа таких наслідків для навколишнього середовища відносяться наслідки для здоров'я і безпеки людей, флори, фауни, ґрунтів, повітря, вод, клімату ландшафтів та історичних пам'яток або інших матеріальних об'єктів або взаємодія цих факторів. До їх числа також відносяться наслідки для культурної спадщини або соціально-економічних умов, які виникають в результаті змін цих факторів.

Конвенція - 1992 зобов'язує учасників приймати всі відповідні заходи щодо попередження, обмеження і скорочення будь-якого транскордонного впливу. З цією метою вони повинні здійснювати заходи: а) для запобігання, обмеження і скорочення забруднення вод, яке надає або може надавати транскордонний вплив; б) для забезпечення використання транскордонних вод з метою екологічно обґрунтованого і раціонального управління водними ресурсами, їх збереження та охорони навколишнього середовища : в) для забезпечення використання транскордонних вод розумним і справедливим чином з особливим урахуванням їх транскордонного характеру при здійсненні діяльності, яка надає або може надавати транскордонний вплив; г) для забезпечення збереження та, коли це необхідно, відновлення екосистем[14].

Отже, держави повинні постійно вживати необхідних заходів, спрямовані на запобігання забруднення віл, раціональне управління водними ресурсами, забезпечення збереження та відновлення екосистем.

При ухваленні вказаних вище заходів, керуються такими принципами:

- Принципом обережності. Відповідно до цього принципу заходиз попередження можливого транскордонного впливу в результаті витоку небезпечних речовин не повинні відкладатися на тій підставі, що наукові дослідження не встановили у повному обсязі причинно-наслідкового зв'язку між цими речовинами, з одного боку, і можливим транскордонним впливом - з іншого;

- Принципом «забруднювач платить», відповідно до якого витрати, пов'язані із заходами щодо запобігання, обмеження та скорочення забруднення, відшкодовує забруднювач;

- Принципом управління водними ресурсами. Відповідно до цього принципу нинішнє покоління має докласти всіх можливих зусиль, щоб уникнути загрози зникнення ресурсів, яких не вистачатиме для задоволення потреб майбутніх поколінь.

Держави індивідуально або спільно вправі стверджувати і здійснювати більш суворі заходи, ніж ті, які передбачені в Конвенції – 1992.

Для запобігання, обмеження та скорочення транскордонного впливу держави розробляють, стверджують, здійснюють відповідні правові, адміністративні, економічні, фінансові та технічні заходи і по можливості добиваються їх сумісності для забезпечення запобігання, обмеження і скорочення в джерелі скидання забруднювачів; охорони транскордонних вод від забруднення з точкових джерел; визначення граничних норм для скидів стічних вод; застосування біологічної очистки; застосування оцінки впливу на навколишнє середовище; сприяння сталому управління водними ресурсами і т. інш[14].

Держави - учасники Конвенції встановлюють граничні норми вмісту забруднювачів у скидах з точкових джерел у поверхневі води на основі всієї

навної технології. Ці заходи можуть, наприклад, включати повну або часткову заборону виробництва або використання небезпечних речовин.

Сторони Конвенції - 1992 зобов'язані розробляти програми моніторингу стану транскордонних вод. Такі програми повинні затверджуватися компетентними державними органами (переважно урядами).

Відповідно до ст. 5 Конвенції - 1992 держави-учасники співпрацюють у проведенні досліджень і розробок в області ефективних методів попередження, обмеження і скорочення транскордонного впливу. Держави на двосторонній і (або) багатосторонній основі виконують конкретні науково-дослідні програми, спрямовані на розробку методів оцінки токсичності небезпечних речовин і шкоди забруднювачів; підвищення рівня знань про присутність, поширення та впливу на навколишнє середовище забруднювачів і відповідних процесів; розробку і застосування екологічно обгрунтованих технологій, методів виробництва і структур споживання; поетапне припинення виробництва і застосування або заміну речовин, які можуть надавати транскордонний вплив; розробку екологічно обгрунтованих методів видалення небезпечних речовин. Сторони Конвенції - 1992 обмінюються результатами науково-дослідних програм[14].

Прибережні країни на основі рівності і взаємності укладають двосторонні або багатосторонні угоди або інші домовленості з метою усунення суперечностей з основними принципами Конвенції 1992 р., з тим щоб визначити свої взаємини і поведінку в сфері запобігання, обмеження та скорочення транскордонного впливу. Прибережні держави конкретно встановлюють межі водозбору чи його частини, щодо яких здійснюється співробітництво.

Двосторонні або багатосторонні угоди мають передбачати устанovu спільних органів. Відповідно до ст. 9 Конвенції - 1992 ці органи збирають, компілюють і оцінюють дані з метою визначення джерел забруднення, які можуть надавати транскордонний вплив. Вони розробляють спільні програми моніторингу якісних та кількісних показників вод. Ці органи розробляють

граничні норми для скидів стічних вод і оцінюють ефективність програм по боротьбі з забрудненням. Спільні органи беруть участь у здійсненні оцінки впливу на навколишнє середовище щодо транскордонних вод на основі відповідних міжнародних норм.

Прибережні держави проводять через регулярні проміжки часу спільно або в координації одна з одною оцінку стану транскордонних вод, а також ефективності заходів, що вживаються для запобігання, обмеження та скорочення транскордонного впливу. Результати цих оцінок доводяться до відома громадськості.

До Конвенції - 1992 включені Керівні принципи для розробки найкращої в екологічному відношенні практики управління, Керівні принципи розробки цільових показників та критеріїв якості води та арбітражні правила[14].

Транскордонними водними об'єктами є також міжнародні озера. В світі існує більше 100 озер, які мають статус прикордонних. Правовий режим цієї категорії озер визначається відповідними угодами прибережних держав. Майже в кожному прикордонному озері, як правило, встановлений свій власний, абсолютно відмінний порядок судноплавства, рибальства і т. д.

За ознаками міжнародно-правового статусу та режиму використання прикордонні озера можна об'єднати у дві групи.

1. Звичайні прикордонні озера, тобто озера, водними шляхами і ресурсами (живими і мінеральними) яких можуть користуватися відповідно до укладених міжнародних договорів тільки прибережні держави. Наприклад, Нідерланди і ФРН 8 квітня 1960 підписали Договір про лінію спільного кордону, прикордонних водах, статус розташованої на кордоні власності, шляхи перетину кордону по землі і внутрішніми водами та з інших прикордонних питань. Згідно зі ст. 57 цього договору сторони погоджуються проводити регулярні консультації з усіх питань, що стосується використання та управління водними ресурсами та вирішення всіх спірних питань. Такі консультації повинні проводитися у рамках Постійної комісії з прикордонних вод.

2. Прикордонні озера, відкриті для міжнародного судноплавства третіх країн. Такими, наприклад, є Великі Озера, група великих озер у східній частині Північної Америки в басейні ріки Святого Лаврентія.

Прикордонними вважаються озера, по яких проходить державний кордон двох або декількох держав. Є прикордонні безстічні озера і сполучені з океаном. Води цих басейнів зазвичай розділяються лініями міждержавних кордонів на основі норм, що регулюють сухопутні кордони. Часто подібний розподіл здійснюється відповідно до спеціальних угод. Прикордонна лінія зазвичай відповідає серединної або рівновіддаленої лінії на розглянутих морях і озерах між прибережними державами. Подібна міждержавна межа може збігатися з кордоном територіальних вод, або виняткових економічних зон, або континентального шельфу.

Прикладами такого поділу водних басейнів (міжнародних озер) можуть служити: Боденське озеро, оточене Німеччиною, Австрією та Швейцарією, Женевське озеро, належить Швейцарії і Франції, і Великі Озера, які належать США та Канаді.

До Конвенції – 1992 прийнято важливий Протокол по воді та здоров'ю[15].

Мета прийняття Протоколу полягає у тому, щоб на всіх відповідних рівнях, як у загальнодержавному масштабі, так і у транскордонному та міжнародному контексті, сприяти охороні здоров'я та благополуччю людей на індивідуальній та колективній основі згідно з принципами сталого розвитку шляхом удосконалення управління водними ресурсами, включаючи охорону водних екосистем, а також шляхом попередження, контролю і зниження ступеня поширення захворювань, пов'язаних із водою.

Конвенція - 1992 стала основою для більшості угод щодо транскордонних вод, особливо в Європейському регіоні. Так, принципи Конвенції – 1992 лягли в основу Конвенції щодо співробітництва по охороні та сталому використанню річки Дунай (1994 рік), у якій застосовується

положення Конвенції - 1992 в конкретному субрегіональному контексті; угод про Чудське озеро і на річках Сава, Буг, Маас, Рейн та Шельда.

Конвенція – 1992 сприяла розвитку плідної співпраці між п'ятьма країнами: Угорщиною, Румунією, Сербією, Словаччиною, Словенією та Україною, кордони яких перетинає річка Тиса. Конвенція спрямувала роботу багатьох спільних органів і сприяла створенню кількох нових: комісія по річках: Ельба, Дунай, Маас, Одер та Шельда, на озерах Женева, Охрид та Чудське.

Для України в транскордонному контексті дуже важливе значення має згадана вище Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню річки Дунай (1994 рік) [16].

Метою Конвенції є сталое та збалансоване управління водними ресурсами, включаючи збереження, покращання та раціональне використання наземних і підземних вод водозбірної площі, докладання всіх зусиль для контролю можливої небезпеки, що виникає внаслідок аварій, включаючи речовини, небезпечні для води, а також повенів і криг ріки Дунай. Крім того, сторони Конвенції докладають зусиль щодо зменшення навантаження забруднення Чорного моря від джерел на водозбірній площі.

Договірні сторони, також співробітничують з основних питань управління водним господарством та вживають всіх відповідних правових, адміністративних і технічних заходів для підтримки та покращання умов існуючого навколишнього середовища та якості води ріки Дунай і вод її водозбірної площі, для запобігання та зменшення, наскільки можливо, несприятливих існуючих або можливих впливів і змін.

Приорітетним є також забезпечення сталого використання водних ресурсів для муніципального, промислового і сільськогосподарського напрямків, а також збереження та відновлення екосистем та на задоволення інших існуючих вимог стосовно громадського здоров'я [16].

Співробітництво у галузі управління водним господарством спрямоване на стале управління водою, що означає на критерії

сталого, екологічно обґрунтованого розвитку, які одночасно спрямовані на:

- підтримання загальної якості життя;
- підтримання тривалого доступу до природних ресурсів;
- уникнення тривалої екологічної шкоди та охорону екосистем;
- здійснення превентивного підходу.

В основи сталого управління покладено основні принципи, визначені Конвенцією – 1992.

Договірні сторони Конвенції щодо охорони та сталого використання річки Дунай повинні вживати відповідних заходів, спрямованих на запобігання або зменшення транскордонних впливів та на стале і збалансоване використання водних ресурсів, а також збереження екологічних ресурсів, зокрема:

а) проводити інвентаризацію ресурсів ґрунтових вод, що підлягають довгостроковому захисту, а також охоронних зон, цінних для існуючого або майбутнього постачання питної води;

б) попереджувати забруднення ресурсів ґрунтових вод, особливо тих, що у довгостроковій перспективі зарезервовані для постачання питної води, зокрема, забруднення нітратами, хімікатами для захисту рослин і пестицидами, а також іншими небезпечними речовинами;

в) зменшувати превентивними та контрольними заходами ризик аварійного забруднення;

г) враховувати можливі впливи на якість води від запланованої діяльності та поточних заходів;

д) оцінювати важливість різних біотопів для річкової екології та запропонувати заходи для покращання водних і літоральних екологічних умов.

Відповідно до вимог Конвенції її сторони повинні розробити та реалізовувати програми моніторингу якості вод Дунаю і сталого їх використання, здійснювати інвентаризацію скидів, встановити критерії якості

води, забезпечувати обмін інформацією та інформувати громадськість про стан та якість річкового середовища Дунайського регіону тощо. Конвенція дала значний поштовх щодо визначення норм правового регулювання, розробки підходів до управління транскордонними водними об'єктами на рівні нашої держави[16].

Крім розглянутих в цьому пункті правових документів, міжнародна діяльність з питань охорони і використання транскордонних водних об'єктів регулюється також положеннями Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в ухваленні рішень і доступ до правосуддя з питань довкілля (1998 р.); Конвенції щодо оцінки впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (1991 р.); Конвенції про охорону Чорного моря від забруднення (1992 р.); Конвенцій щодо басейнів річок Ельба (1990 р.), Одер (1996 р.), Рейн (1999 р.); Барселонської Конвенції про охорону морського середовища і прибережного району Середземного моря (1976 р.); Боннської Угоди про співпрацю у боротьбі із забрудненням Північного моря нафтопродуктами та іншими шкідливими речовинами (1983 р.); Гельсінської Конвенції про захист морського довкілля Балтійського моря (1992 р.); Стокгольмської щодо стійких органічних забруднювачів (POPs), яка спрямована на знищення та мінімізацію виробництва, використання та викидів стійких органічних забруднювачів (2004 р.) та інш. (Додаток А) [13].

Враховуючи стратегічну мету інтеграції України до Європейського співтовариства визначальними для України є принципи правового регулювання охорони і природокористування транскордонних водних об'єктів на рівні ЄС.

Водні ресурси є однією з найбільш регульованих сфер законодавства ЄС про навколишнє середовище. На даний час законодавство ЄС з цього питання включає в себе 11 Директив, 2 Рішення та 2 регламенти.

Ключовим документом ЄС у сфері водного законодавства є Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС, прийнята у 2000 році (змінена та доповнена Рішенням № 2455/2001/ЄС). Данна Директива прийнята базуючись на необхідності фундаментального перегляду законодавчої бази з метою

розроблення нової політики ЄС у галузі використання водних ресурсів, а також на підставі проведених консультацій з широким колом спеціалістів. На прийняття Водної Директиви ЄС (далі ВРД) вплинули підходи, принципи та вимоги, встановлені у Конвенції – 1992.

Директива стала результатом більш ніж як п'ятирічного процесу дискусій та переговорів між експертами та науковцями з багатьох дисциплін, представників всіх зацікавлених сторін та політиків. Процес вилився у широку угоду стосовно ключових принципів з сучасного водного менеджменту, яка в свою чергу сформувала основи ВРД.

ВРД мала на меті такі цілі[17]:

- 1) розроблення комплексної політики Співтовариства щодо використання водних ресурсів та її впровадження відповідно до принципу субсидіарності;
- 2) поширення сфери охорони водних ресурсів на всі води: як поверхневі, зокрема прибережні, так і підземні;
- 3) досягнення «належного стану» для всіх вод до визначеної дати та збереження цього стану, там де його вже було досягнуто раніше;
- 4) управління водними ресурсами річкових басейнів, ґрунтуючись на комбінованому підході встановлення граничних показників викидів і стандартів якості, з відповідними положеннями про координацію дій для міжнародних річкових басейнів, коли басейн річки розташований у більше ніж одній країні – члені ЄС, або коли він захоплює територію країн, що не є членами ЄС;
- 5) встановлення тарифів за користування водними ресурсами з урахуванням принципу відшкодування витрат і принципу стягнення плати із забруднювачів;
- 6) розширення участі громадян, залучених до захисту водних ресурсів;
- 7) удосконалення законодавства.

ВРД встановлює законодавчу базу для політики Співтовариства в галузі використання та збереження водних ресурсів, а також захисту континентальних поверхневих вод, прибережних і підземних вод з метою

запобігання та зменшення забруднення, забезпечення стабільного використання води, охорони водного середовища, поліпшення стану водних екосистем та мінімізації негативних наслідків повеней і посух.

Для забезпечення реалізації такої політики ВРД безпосередньо встановлює рамкові вимоги щодо захисту всіх видів вод, включаючи поверхневі води суходолу, транзитні та приберегові, а також підземні води. Ці вимоги полягають у наступному[17]:

- запобігання подальшому погіршенню, захист та покращення стану водних ресурсів;
- стимулювання відтворювального використання води;
- покращення водних екосистем завдяки діям та діяльності, які спрямовані на постійне зменшення скидів води, що містить у собі пріоритетні речовини, а також на припинення скидів води, що містить в собі пріоритетні небезпечні речовини;
- забезпечення поступового зменшення забруднення підземних вод та запобігання їхньому забрудненню у майбутньому;
- зменшення негативного впливу повеней і засух.

Однією з головних цілей ВРД є запобігання погіршенню стану всіх поверхневих водних об'єктів з метою досягнення ними «доброго» стану до 2016 року. Це стосується й штучних та істотно змінених водних об'єктів, з різницею, що до них висувається вимога досягнення «доброго» екологічного потенціалу.

Для поверхневих вод «добрий стан» визначається «добрим» екологічним станом та «добрим» хімічним станом. В свою чергу, екологічний стан визначається елементами біологічної якості разом з гідроморфологічними та фізико-хімічними елементами. За орієнтир приймаються референційні умови, які по суті є умовами «недоторканого» стану, або стану «незначного» впливу людської діяльності[17].

ВРД надає базові підходи щодо класифікації поверхневих водних об'єктів за їхнім екологічним станом. Класифікація екологічного стану

базується на коефіцієнті екологічної якості, який встановлюється за біологічними елементами (показниками).

В питаннях управління водними ресурсами ВРД визначила за мету басейновий принцип управління водними ресурсами, визначила вимоги і підходи до його запровадження.

Басейновий принцип управління водними ресурсами – це сучасний підхід до управління водними ресурсами, де основним суб'єктом управління виступає річковий басейн. Басейновий принцип управління водними ресурсами визначає передумови та напрями створення в європейських країнах, і в т.ч. Україні сучасного механізму використання, охорони і відтворення вод, який відповідатиме найбільш ефективній міжнародній практиці і надасть змогу реалізувати стратегію державної політики, спрямованої на запобігання виснаження водних ресурсів та досягнення і підтримання доброї якості води.

У річкових басейнах вирішення всіх питань, пов'язаних з використанням, охороною і відтворенням водних ресурсів відповідно до вимог ВРД покладається на відповідну Басейнову Раду річкового басейну.

Діяльність Басейнової ради спрямована на практичну реалізацію інтегрованого управління водними ресурсами (з урахуванням інтересів різновиду структур, сфер діяльності по басейну) шляхом налагодження взаємодії державних органів влади, зацікавлених сторін та громадськості. Басейнові Ради є дорадчими органами та головними басейновими координаторами і діють на громадських засадах.

Основоположним принципом діяльності Басейнової Ради є узгодження інтересів та координація дій суб'єктів управління і користування водними ресурсами. Басейнова Рада є законодавцем з усіх водних проблем басейну річки.

Басейнова Рада – це своєрідний “парламент води”, який складається з представників водокористувачів, місцевих органів влади у сфері використання і охорони водних ресурсів, громадських організацій та представників науки та

інших зацікавлених учасників водогосподарського комплексу відповідного річкового басейну.

Головною метою Ради є сприяння впровадження принципів комплексного управління водними ресурсами у басейнах річок, шляхом прийняття узгоджених рішень з питань водогосподарської політики на території басейну із залученням до процесу управління представників місцевих органів влади у сфері використання і охорони водних ресурсів, громадських та екологічних організацій, наукових установ (згідно профілю).

Загалом, ухвалення ВРД в 2000 р. зробило раціональнішим законодавство Співтовариства в цій сфері завдяки тому, що вона замінила сім попередніх Директив, які стосувалися поверхневих вод, водного ареалу риб, молюсків і ракоподібних, підземних вод та викидів небезпечних речовин.

Крім Рамкової Водної Директиви питання охорони та використання водних ресурсів, в тому числі транскордонних водних об'єктів, регулюються положеннями інших актів законодавства ЄС[18].

Зокрема, якість води регламентується Директивою 76/160/ЄЕС щодо води для купання та Директивою 98/83/ЄС щодо якості води, призначеної для споживання людиною, Директивою 75/440/ЄЕС, що окреслює вимоги до якості поверхневих вод, призначених для забору питної води у країнах-членах ЄС.

Контроль скидів здійснюється відповідно до Директиви 91/271/ЄЕС (змінена та доповнена Директивою 98/15/ЄС і відповідним Рішенням 93/481/ЄЕС) щодо обробки міських стічних вод та Директиви 91/676/ЄЕС щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення.

Моніторинг і звітність здійснюється відповідно до Рішення 77/795/ЄЕС (змінене та доповнене Рішеннями 84/422/ЄЕС, 86/574/ЄЕС та 90/2/ЄЕС) щодо загальних процедур обміну інформацією тощо.

Директива 75/440/ЄЕС, що окреслює вимоги до якості поверхневих вод, призначених для забору питної води у країнах-членах ЄС, містить вимоги, яким повинні відповідати поверхневі води, що їх використовують як питні. Ці

вимоги зобов'язують держави-члени ЄС встановити стандарти якості вод на своїх територіях.

Директива Ради 98/83/ЄС про якість питної води має на меті охорону здоров'я людей, урегулювання якості питної води, а також води, що використовується у виробництві товарів народного вжитку.

Якість води відповідно до цієї Директиви оцінюється на підставі 60 показників: органолептичних, фізико-хімічних, мікробіологічних, а також таких, що стосуються появи в надмірній кількості небажаних і токсичних субстанцій. Директива накладає обов'язок та окреслює деталі моніторингу якості питної води[18].

Інша Директива - Директива 76/160/ЄЕС - стосується якості вод, призначених для купання. У Директиві комплексно охоплені медичні потреби, вимоги охорони середовища, краєзнавчі та туристичні вартості. Вимоги ці конкретизовані в поясненні до Директиви у вигляді поєднання фізичних, хімічних і мікробіологічних показників якості води на курортах, крім води, що призначена на лікувальні потреби та води, що її використовують у плавальних басейнах. Показники поділені на обов'язкові, загальні та цільові. Директива є також містять положення, що стосуються системи моніторингу води, умов і частоти відбору проб.

Серед законодавчих актів ЄС суттєвою є Директива 76/464/ЄВГ, яка стосується деяких небезпечних речовин, що їх скидів у водне середовище. Її основна функція – це регулювання нових Директив, створених на її підставі.

Таке регулювання охоплює континентальні поверхневі води, води прибережного моря, внутрішні прибережні, а також ґрунтові води. Директива має за мету підвищений контроль за викидами небезпечних речовин (список I) та контроль за викидами менш токсичних речовин (список II). Поділ шкідливих речовин на дві групи зроблений відповідно до ступеня їх токсичності, тривалості та біоаккумуляції[18].

Сьогодні в ЄС впроваджується інтегрований підхід до контролю за забрудненнями та охороною середовища як єдиного цілого, що виражається

функціонуванням Директиви щодо інтегрованого запобігання забрудненням (Директива IPPC). Директива Ради 96/61/ЕС від 24 вересня 1996 року про інтегроване запобігання забрудненням та їх обмеження зобов'язує виконувати низку вимог стосовно промислових забруднень. Ці вимоги мають бути виконані одночасно стосовно вод, повітря та ґрунтів.

Важливою є Директива 80/68/ЄЕС, що стосується охорони ґрунтових вод від забруднень деякими небезпечними речовинами. Директива встановлює два списки речовин більш і менш токсичних.

Список I забороняє безпосередні викиди речовин, а будь-яке усунування та складування залежить від проведених раніше досліджень. У списку II є можливість після проведених досліджень скидати, усувати або зберігати шкідливі речовини, маючи на меті їх позбутися. На підставі проведених досліджень адміністративний орган може видати дозвіл, у якому мусить бути вказане місце скидання, спосіб скидання, належні засоби безпеки, максимально дозволена кількість речовин у стоках та опис заходів, що передбачають проведення моніторинг. Дозвіл видається на визначений термін.

Дуже важливою для системи управління водним господарством і реалізації положень Водної Політики ЄС є Директива 91/271/ЄЕС про очищення комунальних стоків (із змінами, впровадженими Директивою 98/15/ЄС), яка стосується не тільки комунальних та промислових стоків, що їх скидають у каналізацію. Ця Директива стосується нагромаджень, очищення і скидання комунальних стоків із деяких промислових секторів. Директива зобов'язує будувати комунальні системи і будувати споруди очищення стоків; окреслює вимоги, яким повинні відповідати стоки, що подаються на очисні споруди; а також умови, на яких скидаються стоки[18].

Охорона вод від забруднення продуктами сільськогосподарського походження визначається положеннями Директиви 91/676/ЄЕС про охорону вод від забруднень, спричинених нітратними викидами із сільськогосподарських джерел.

Директива зобов'язує вказувати забруднені води та води, які можуть бути забруднені. Підставою для визначення територій, що піддаються нітратному забрудненню, є такі критерії:

- використання води для пиття;
- вміст нітратів більше як 50 мг/л;
- евтрофікація вод.

Директива впроваджує обов'язок встановлення кодексів і правил позитивного сільськогосподарського досвіду, які повинні добровільно використовувати селяни. Рекомендація відповідної сільськогосподарської технології має опиратися на навчання і розповсюдження інформації серед сільськогосподарських виробників.

Для територій, що перебувають під загрозою забруднення, повинні бути опрацьовані та ухвалені програми дій для поліпшення стану цих територій. Директива особливо звертає увагу на обсяг і зміст програм. Рекомендовано впровадити моніторинг вмісту нітратів у вибраних контрольованих пунктах. Директива порушує проблему правильного застосування перегною у сільськогосподарському виробництві. Пояснення II до Директиви містить деякі вказівки щодо кодексу позитивного сільськогосподарського досвіду. У Директиві встановлено терміни початку передбачених дій, визначено методи вимірювання рівня забруднення вод нітратами.

Низка Директив регулюють методичні проблеми. У них також окреслено проблеми, що стосуються способів відбору проб та замірів шкідливих речовин і рівня забруднення. Тут можна відзначити[18]:

Директиву 79/869/ЄЕС про методи замірів і частоту відбору проб та аналіз поверхневих вод, призначених до відбору питної води в державах-членах ЄС;

Директиву 79/869/ЄЕС про спільну процедуру обміну інформацією, що стосується якості поверхневих вод;

Директиву 79/869/ЄЕС про методи тестування біологічного розкладу поверхнево активних речовин тощо.

2.2 Аналіз стану національного законодавства з питань охорони і використання водних ресурсів

Вплив міжнародних договорів та законодавчих актів ЄС має безпосереднє значення для формування національного законодавства з питань охорони і використання водних ресурсів, в тому числі і транскордонних водних об'єктів.

В цілому правові відносини, пов'язані з охороною водних ресурсів, складають самостійну сферу правового регулювання екологічного права.

Правова охорона вод включає закріплену в національному законодавстві систему державних та суспільних заходів, спрямовану на запобігання забрудненню, засміченню, вичерпанню вод та організацію раціонального використання водних ресурсів для задоволення потреб господарства і забезпечення матеріальних, екологічних, культурно-оздоровчих інтересів населення, ліквідацію негативних явищ та поліпшення стану вод.

Правові відносини у галузі використання та охорони водних ресурсів регулюються Водним кодексом України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26 червня 1991 року № 1264-XII, «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 року № 2918-III та іншими актами чинного законодавства (Додаток Б, таблиця Б.1). На вирішення окремих питань охорони водних об'єктів, забезпечення сталого водопостачання спрямований ряд загальнодержавних програм, зокрема: Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, затверджена постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1997 року № 123/97-ВР; Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, затверджена Законом України від 22 березня 2001 року № 2333-III; Загальнодержавна цільова програма «Питна вода України» на 2011-2020 роки, затверджена Законом України від 3 березня 2005 року № 2455-IV (в редакції Закону № 3933-41 від 20 жовтня 2011 року),

Загальнодержавної цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, затверджена Законом від 24.05.2012 № 4836-VI, та інші. Числентими є Постанови Уряду та накази, розпорядження міністерств і відомств (Додаток Б, таблиця Б.1)[19].

Завданням водного законодавства є регламентація правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування. Перелік основних заходів у галузі охорони водних ресурсів містить Водний кодекс (ВКУ), який є базовим кодифікованим джерелом водного законодавства[1].

Юридичне поняття водвключає всі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води. Води зосереджуються у водному об'єкті - природному або створеному штучно елементі довкілля (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт). Таким чином, вода, зосереджена у водному об'єкті, є особливим природним ресурсом. Води є об'єктом правової охорони, якщо вони входять до складу природних ланок кругообігу води. Води, вилучені із природного стану, а також вода, яка не є природним благом, а виступає структурним елементом інших природних об'єктів (атмосферна волога, вологість ґрунту), не є об'єктом правового регулювання цих відносин.

Об'єми поверхневих, підземних і морських вод відповідної території створюють водні ресурси (ст. 1 ВКУ) [1]. В преамбулі Водного кодексу вказано, що водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу та є обмеженими й уразливими природними об'єктами. Водний кодекс закріплює особливе правове становище цих природних об'єктів як національне надбання всього народу України. Це їх особливе природне

становище спирається на поєднання специфічних характеристик вод як: частини навколишнього природного середовища; природного об'єкта; об'єкта права власності.

Об'єктом водних відносин є водний об'єкт чи його частина. Поверхневі води і землі, покриті ними і сполучені з ними (дно і береги водного об'єкта), розглядаються як єдиний водний об'єкт. На відміну від поверхневих підземні водні об'єкти мають свої межі, об'єм і риси водного режиму. До них належать водоносний горизонт, басейн підземних вод, родовище підземних вод, вихід підземних вод на суші чи під водою. До видів водних об'єктів належать внутрішні морські води і територіальне море. Класифікація об'єктів водних відносин має значення для встановлення режиму їх використання и охорони з метою підтримки навколишнього середовища[19].

Усі води на території України становлять її водний фонд. До водного фонду України належать: поверхневі води: природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; підземні води та джерела; внутрішні морські води та територіальне море.

Водний кодекс підрозділяє водні об'єкти на водні об'єкти загальнодержавного і місцевого значення(ст. 5 ВКУ). До водних об'єктів загальнодержавного значення належать: внутрішні морські води та територіальне море; підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їхні притоки всіх порядків; водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також ті, що належать до категорії лікувальних[1].

До водних об'єктів місцевого значення належать: поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області та які не належать до водних об'єктів загальнодержавного значення; підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання.

Детальний перелік основних водоохоронних заходів, що утворюють цілісну систему, спрямовану на охорону вод від забруднення, засмічення і вичерпання, та

їх раціональне використання містить Водний кодекс. Вони сконцентровані як у спеціальному розділі IV, так і в інших розділах чинного Водного кодексу.

До основних водоохоронних заходів належать: утворення водоохоронних зон (ст. 87 ВКУ), прибережних захисних смуг (ст. 88 ВКУ), смуг відведення (ст. 91 ВКУ), берегових смуг водних шляхів (ст. 92 ВКУ), зон санітарної охорони (ст. 91 ВКУ); обмеження господарської діяльності в прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах (ст. 89 ВКУ), обмеження господарської діяльності в прибережних захисних смугах уздовж морів, морських заток і лиманів та на островах у внутрішніх морських водах (ст. 90 ВКУ); умови розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод (ст. 96 ВКУ); умови розміщення, проектування, будівництва, реконструкції введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан рибогосподарських водних об'єктів (ст. 97 ВКУ); заборона введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що впливають на стан вод (ст. 98 ВКУ); заборона скидання у водні об'єкти відходів і сміття (ст. 99 ВКУ); заборона забруднювати, засмічувати поверхні водозборів, льодового покриву водойм, водотоків, а також морів, їхніх затоні лиманів виробничими, побутовими та іншими відходами, сміттям, нафтовими, хімічними та іншими забруднюючими речовинами (ст. 100 ВКУ); охорона вод від забруднення і засмічення внаслідок втрат мастила, пального, хімічних, нафтових та інших забруднюючих речовин (ст. 101 ВКУ); запобігання забрудненню вод добривами і хімічними засобами захисту рослин (ст. 103 ВКУ); охорона внутрішніх морських вод та територіального моря (ст. 102 ВКУ); охорона водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних (ст. 104 ВКУ); охорона підземних вод (ст. 105 ВКУ); проведення спеціальних робіт для спорудження експлуатаційних свердловин на воду (ст. 106 ВКУ); запобігання шкідливим діям вод та аваріям на водних об'єктах і ліквідація їх наслідків (ст. ст. 107-108 ВКУ) [1].

Серед них до заборонних приписів належать: заборона введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що впливають на стан вод; заборона

скидання у водні об'єкти відходів і сміття; заборона забруднювати, засмічувати поверхні водозборів, льодового покриву водойм, водотоків, а також морів, їхніх заток і лиманів виробничими, побутовими та іншими відходами, сміттям, нафтовими, хімічними та іншими забруднюючими.

До заходів запобіжного характеру належать охорона підземних вод; охорона водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних; запобігання забрудненню вод добривами і хімічними засобами захисту рослин; умови розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод; умови розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан рибогосподарських водних об'єктів; охорона внутрішніх морських вод та територіального моря та ін.

Таким чином, заходи щодо охорони вод, які закріплені у розділі IV Водного кодексу, можна підрозділити на: особливий порядок надання їх у користування, а також використання земель водного фонду (ст. ст. 85, 86 ВКУ); створення водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, смуг відведення, берегових смуг водних шляхів, зон санітарної охорони (ст. ст. 85, 86, 87, 88, 91, 92 ВКУ); закріплення особливого правового режиму водних об'єктів, віднесених у встановленому законодавством порядку до територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 94 ВКУ); водоохоронні вимоги до виробничо-господарської діяльності по недопущенню забруднення, засмічення і вичерпання вод (ст. 95-106 ВКУ); запобігання шкідливим діям вод та аваріям на водних об'єктах і ліквідація їх наслідків (ст. 107-108 ВКУ) [1].

Основними організаційно-правовими інструментами забезпечення раціонального використання й охорони вод і одночасно функціями державного управління в даній сфері є: планування раціонального використання водних об'єктів; здійснення контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів; введення державного моніторингу вод, державного водного кадастру і здійснення державного обліку вод; проведення екологічної експертизи

об'єктів, пов'язаних з використанням вод; стандартизація і нормування в галузі використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Правова охорона водних ресурсів, в т.ч. і транскордонних, встановлюється в законодавстві через охороні інших природних ресурсів, зокрема, земель водного фонду.

Землі водного фонду - окрема категорія земель, виділена відповідно до цільового призначення. Правовий режим земель водного фонду встановлений нормами земельного та водного законодавства (глава 12 Земельного кодексу України - ЗКУ). Відповідно ст. 58 ЗКУ та ст. 4 ВКУ, до земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів. Порядок надання земель водного фонду в користування та припинення права користування ними встановлюється земельним законодавством[19].

Для створення сприятливого режиму водних об'єктів уздовж морів, навколо озер, водосховищ та інших водойм встановлюються водоохоронні зони, розміри яких визначаються за проектами землеустрою. Користування ділянками земель водного фонду здійснюється з урахуванням вимог щодо охорони річок і водойм від забруднення, засмічення та замулення, а також з додержанням правил архітектури планування приміських зон та санітарних вимог у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ст. 85 ВКУ).

На земельних ділянках дна річок, озер, водосховищ, морів та інших водних об'єктів можуть проводитися роботи, пов'язані з будівництвом гідротехнічних споруд, поглибленням дна для судноплавства, видобуванням корисних копалин (крім піску, гальки і гравію в руслах малих та гірських річок), прокладанням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, а також бурові та геологорозвідувальні роботи. Місця і порядок проведення зазначених

робіт визначаються відповідно до проектів, що погоджуються з державними органами охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології (ст. 86 ВКУ).

Механізм видачі дозволу на будівельні, днопоглиблювальні роботи, видобування піску і гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду встановлену Порядком видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 12.07.2005 р. №557. Встановлена також форма дозволу на про ведення робіт (крім будівельних) на землях водного фонду та зразка заяви на його отримання.

Відповідно п. 6 Порядку користування землями водного фонду, користувачі земель водного фонду зобов'язані: виконувати заходи щодо охорони земель від ерозії, підтоплення, забруднення відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами та від інших процесів руйнування; суворо дотримуватися встановленого режиму для зон санітарної охорони, прибережних захисних смуг, смугвідведення, берегових смуг водних шляхів; запобігати проникненню у водні об'єкти стічних вод, пестицидів і добрив через прибережні захисні смуги[19].

ВКУ визначає також Правовий режим водоохоронних зон і зон санітарної охорони, прибережних захисних смуг та берегових смуг водних шляхів.

Так, водоохоронні зони встановлюються для створення сприятливого режиму водних об'єктів, запобігання забрудненню, засміченню й вичерпанню, знищення навколоводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм. Водоохоронна зона є природоохоронною територією господарської діяльності, що регулюється. Правовий механізм визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них встановлено Порядком визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режимом ведення господарської діяльності в них, затвердженим постановою

Кабінету Міністрів України № 486 від 8 травня 1996 року із змінами, внесеними згідно з постановою КМУ № 72 від 24 січня 2002 року.

До складу водоохоронних зон обов'язково входять заплава річки, перша надзаплавна тераса, бровки і круті схили берегів, а також прилеглі балки та яри. У межах водоохоронних зон виділяються землі прибережних захисних смуг та смуги відведення з особливим режимом їх використання відповідно до ст. 88-91 ВКУ[1].

Розміри і межі водоохоронних зон визначаються проектом на основі нормативно-технічної документації. Проекти цих зон розробляються на замовлення органів водного господарства та інших спеціально уповноважених органів, узгоджуються з органами Мінприроди України, Держводагентства України та Держземагентства України, власниками землі та землекористувачами і затверджуються відповідними місцевими органами державної виконавчої влади та виконавчими комітетами відповідних рад. Межі водоохоронних зон встановлюються з урахуванням: рельєфу місцевості, затоплення, підтоплення, інтенсивності берегоруйнування, конструкції інженерного захисту берега; цільового призначення земель, що входять до складу водоохоронної зони. Враховуючи, що ліси мають значну водоохоронну функцію, межі водоохоронних зон у них не встановлюються.

Водоохоронна зона має внутрішню і зовнішню межі. Внутрішня межа водоохоронної зони збігається з мінімальним рівнем води у водному об'єкті. Зовнішня межа водоохоронної зони, як правило, прив'язується до наявних контурів сільськогосподарських угідь, шляхів, лісосмуг, меж заплав, надзаплавних терас, бровок схилів, балок та ярів і визначається найбільш віддаленою від водного об'єкта лінією: затоплення при максимальному повеневому (паводковому) рівні води, що повторюється один раз за десять років; тимчасового та постійного підтоплення земель; ерозійної активності; берегових схилів і сильно еродованих земель.

Зовнішня межа водоохоронної зони на землях сільських населених пунктів, землях сільськогосподарського призначення, лісового фонду, на

територіях водогосподарських, лісгосподарських, рибгосподарських підприємств також на землях інших власників та користувачів визначається з урахуванням: зони санітарної охорони джерел питного водопостачання; розрахункової зони переробки берегів; лісових насаджень, що найбільшою мірою сприяють охороні вод із зовнішньою межею не менш як 1000 метрів від урізу меженного рівня води; усіх земель відводу на існуючих меліоративних системах, але не менш як 200 метрів від бровки каналів чи дамб.

Для гірських і передгірських річок зовнішня межа водоохоронної зони визначається з урахуванням геоморфологічних та гідрологічних умов, а також селевих та зсувних явищ. На землях міст і селищ міського типу розмір водоохоронної зони, як і прибережної захисної смуги, встановлюється відповідно до існуючих на час встановлення водоохоронної зони конкретних умов забудови. Водоохоронна зона морів, морських заток і лиманів, як правило, збігається з прибережною захисною смугою і визначається шириною не менш як 2 кілометри від урізу води[19].

Виконавчі комітети місцевих рад зобов'язані доводити до відома населення, всіх заінтересованих організацій рішення щодо меж водоохоронних зоні прибережних захисних смуг, а також водоохоронного режиму, який діє на цих територіях. Контроль за створенням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також за додержанням режиму використання їх територій здійснюється виконавчими комітетами місцевих рад і державними органами охорони навколишнього природного середовища.

У водоохоронній зоні дотримується режим регульованої господарської і діяльності. На території водоохоронних зон забороняється: використання стійких та сильнодіючих пестицидів; влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації; скидання неочищених стічних вод, використовуючи рельєф місцевості (балки, пониззя, кар'єри тощо), а також у потічки. В окремих випадках у водоохоронній зоні може бути дозволено добування піску і гравію за межами земель водного фонду на сухій частині заплави, у праруслах річок за

погодженням з державними органами охорони навколишнього середовища, водного господарства та геології.

Прибережні захисні смуги встановлюються з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм в межах водоохоронних зон. Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності.

Прибережні захисні смуги встановлюються по обидва береги річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 гектарів - 25 метрів; для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 гектари - 50 метрів; для великих річок, водосховищ на них та озер-100 метрів. Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється. У межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням конкретних умов, що склалися (ст. 60 ЗКУ та ст. 88 ВКУ) [1].

У прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах, відповідно ст. 61 ЗКУ та ст. 89 ВКУ, забороняється: розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво; зберігання та застосування пестицидів і добрив; влаштування літніх таборів для худоби; будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів; миття та обслуговування транспортних засобів і техніки; влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо.

Об'єкти, що знаходяться у прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватись, якщо при цьому не порушується її режим. Не придатні для експлуатації споруди, а також ті, що не відповідають встановленим режимам господарювання, підлягають винесенню з прибережних захисних смуг. Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів виділяється прибережна захисна

смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води (ст. 88 ВКУ). Прибережна захисна смуга уздовж морів, морських заток і лиманів входить у зону санітарної охорони моря і може використовуватися лише для будівництва санаторіїв та інших лікувально-оздоровчих закладів, з обов'язковим централізованим водопостачанням і каналізацією (ст. 90 ВКУ).

У прибережній захисній смузі морів, морських заток і лиманів та на островах внутрішніх морських водах забороняється: будівництво промислових об'єктів; застосування стійких та сильнодіючих пестицидів; влаштування полігонів побутових та промислових відходів і накопичувачів стічних вод; влаштування вигребів для накопичення господарсько-побутових стічних вод обсягом понад 1 куб. метр на добу; влаштування полів фільтрації та будівництво інших споруд для приймання і знезаражування рідких відходів. У прибережній смузі вздовж морів, затоки лиманів та на островах у внутрішніх морських водах може здійснюватися лише будівництво санаторіїв та інших лікувальних-оздоровчих закладів з обов'язковим централізованим водопостачанням та каналізацією (ст. 90 ВКУ) [1].

Смуги відведення встановлюються для потреб експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження і руйнування магістральних, міжгосподарських та інших каналів на зрошувальних і осушувальних системах, гідротехнічних та гідрометричних споруд, а також водойм і гребель на річках з особливим режимом користування (ст. 63 ЗКУ та ст. 91 ВКУ). Розміри смуг відведення та режим користування ними встановлюються за проектом землеустрою, який розробляється і затверджується водокористувачами за погодженням з державними органами охорони навколишнього природного середовища та водного господарства. Земельні ділянки в межах смуг відведення надаються органам водного господарства та іншим організаціям для спеціальних потреб і можуть використовуватися ними для створення водоохоронних лісонасаджень, берегоукріплювальних та протиерозійних гідротехнічних споруд, будівництва переправ, виробничих приміщень (ст. 91 ВКУ).

Берегові смуги водних шляхів встановлюються на судноплавних водних шляхах за межами міських поселень для проведення робіт, пов'язаних з судноплавством. Основні принципи і механізм установаження берегових смуг водних шляхів та користування ними визначає Порядок встановлення берегових смуг водних шляхів та користування ними, затверджений Постановою КМУ № 347 від 14 квітня 1997 року[19].

У межах берегових смуг водних шляхів дозволяється: влаштування причалів, встановлення пристроїв для навантаження і розвантаження самохідних суден і барж, тимчасових пристроїв для швартування суден і наплавних споруд, а також тимчасове зберігання вантажів та механічної тяги суден; установаження берегових навігаційних знаків; установаження гідрометрологічних постів; зберігання твердого палива для суден підприємств і організацій водного транспорту, а також тимчасове зберігання суднового обладнання; влаштування тимчасових зимових приміщень і проведення інших робіт разі випадкової зимівлі чи виходу з експлуатації судна. Користувачі берегових смуг водних шляхів зобов'язані: користуватися береговими смугами за призначенням; суворо дотримувати встановленого режиму використання смуг відведення для водних шляхів; вживати заходів для охорони земель берегових смуг водних шляхів від ерозії, зсувів, руйнування, підтоплення і забруднення; забезпечувати не проникнення стічних вод, отрутохімікатів і мінеральних добрив через берегові смуги водних шляхів у річки та водойми. На берегових смугах водних шляхів забороняється діяльність, що суперечить їх цільовому призначенню, а господарська діяльність обмежується відповідно до ст. 89 Водного кодексу.

Зони санітарної охорони встановлюються з метою охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних і оздоровчих потреб, які поділяються на пояси особливого режиму. Зони санітарної охорони одних об'єктів створюються на всіх господарсько-литних водопроводах незалежно від їх підпорядкованості або типу джерела водопостачання. Залежно від типу джерела водопостачання (поверхневий, підземний), ступеня його захищеності і ризику мікробного та

хімічного забруднення, особливостей санітарних, гідрогеологічних і гідрологічних умов, а також характеру забруднюючих речовин встановлюються межі зон санітарної охорони таїхокремих поясів. Межі зон санітарної охорони водних об'єктів визначаються проектом землеустрою. Межі зон санітарної охорони водних об'єктів встановлюються органами місцевого самоврядування на їх території за погодженням здержавними органами земельних ресурсів, санітарно-епідеміологічного нагляду, охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології. Зони санітарної охорони поверхневих та підземних водних об'єктів входять до складу водоохоронних зон[19].

ВКУ також визначаються принципи правової охорони вод від забруднення, засмічення і вичерпання, в т.ч. за умов будівництва, реконструкції та введення в експлуатацію господарських об'єктів і споруд.

Відповідно до ст. 95 ВКУ, усі води (водні об'єкти) підлягають охороні від забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, завдавати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості земельта інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод.

Під забрудненням вод слід розуміти надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин (речовин, які привносяться у водний об'єкт в результаті господарської діяльності людини (неочищені стічні води, радіоактивні відходи, нафта). Забрудненими визнаються водні об'єкти, якщо склад і властивості води змінилися в результаті впливу або виробничої діяльності чи побутового використання населенням до такого ступеня, коли водні об'єкти стають частково або повністю непридатними для одного з видів водокористування. Поняттям «забруднення» охоплюється не тільки скидання стічних вод, що містять хімічні речовини, але й так називані теплове забруднення, а також бактеріальне забруднення. Критерієм забруднення води є погіршення її якості внаслідок зміни

фізичних (підвищення температури), хімічних, біологічних, органолептичних властивостей і поява шкідливих речовин для людини, фауни і флори.

Засмічення вод - це привнесення у водні об'єкти сторонніх предметів і матеріалів (будівельне сміття, металобрухт, виробничі або побутові відходи), що шкідливо впливають на стан вод. При засміченні якість вод змінюється поступово, але не до такого ступеня, що водні об'єкти не можуть бути використані за призначенням. Засмічення в першу чергу впливає на русло річок і перешкоджає судноплавству[19].

Вичерпання характеризується кількісним зменшенням природних запасів води у водоймах і джерелах внаслідок неправомірних дій або ж природних стихійних явищ або значними якісними змінами в результаті хімічного, радіаційного забруднення до такого ступеня, що вода не може бути використана для водокористування. Воно не належить до сезонних коливань стоку води в ріках або природних змін запасу води в морях і озерах. Само тому у водному законодавстві встановлена заборона скидання у водні об'єкти виробничих, побутових, радіоактивних та інших видів відходів і сміття, забруднювання, засмічування поверхонь водозборів, льодового покриву водойм, водотоків, а також морів, їх заток і лиманів виробничими, побутовими та іншими відходами, сміттям, нафтовими, хімічними та іншими забруднюючими речовинами.

Під час розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів повинна забезпечуватися охорона вод від забруднення, засмічення і вичерпання, попередження їх шкідливої дії, охорона земель від засолення, підтоплення або переосушення, а також збереження природних умов і ландшафтів як безпосередньо в зоні їх розміщення, так і на водозбірній площі водних об'єктів. Забороняється проектування і будівництво прямоточних систем водопостачання промислових підприємств, за винятком підприємств, які за технологією виробництва не можуть бути переведені на оборотне водопостачання. Забороняється здійснення проектів господарської та іншої діяльності без оцінки їх впливу на стан вод. Під час розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і

введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів на рибогосподарських водних об'єктах здійснюються заходи, що забезпечують охорону риб, інших водних тварин і рослин та їх відтворення.

З метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення зворотніми водами встановлені Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами, затверджені Постановою КМУ від 25.03.1999 р. №465. Планування заходів з охорони поверхневих вод здійснюється відповідно до Правил, виходячи із першочергового задоволення питних і господарсько-побутових потреб в рамках міжнародних, державних та регіональних програм використання, охорони та відтворення водних ресурсів. Під час розроблення цих заходів визначаються: ділянки водних об'єктів, на яких регламентується відповідно до встановлених нормативів якість води; показники, що характеризують якісний склад і властивості води на ділянках водних об'єктів; джерела забруднення водних об'єктів (обсяги водокористування, скидання зворотних вод та забруднюючих речовин); умови переведення якості води на певних ділянках водних об'єктів до вищих категорій якості; обсяги водних ресурсів, необхідні для задоволення питних і господарсько-побутових потреб також потреб економіки; перелік робіт, спрямованих на запобігання шкідливої дії вод[19].

Скидання зворотних вод у водні об'єкти допускається тільки за умови одержання в установленому порядку дозволу. Необхідний ступінь очищення зворотних вод, що скидаються у водні об'єкти, визначається нормативами гранично допустимого скидання (ГДС) забруднюючих речовин. Місце скидання стічних вод повинне знаходитися нижче межі населеного пункту за течією водотоку на відстані, яка виключає вплив згінно-нагінних явищ. Забороняється скидання у водні об'єкти, на поверхню льодового покриву та водозбору, а також у каналізаційні мережі пульпи, концентрованих кубових залишків, шламів, інших технологічних і побутових твердих відходів.

Певні особливості має охорона внутрішніх морських вод і територіального моря, пов'язані як із правовим режимом, так і з характером і

видами діяльнос в цьому виді водних об'єктів. Перш за все у внутрішні морські води та територіальне море забороняється скидати із суден і плавучих засобів, платформі інших морських споруд і повітряних суден хімічні, радіоактивні та інші шкідливі речовини, а також радіоактивні або інші відходи, матеріали, предмети та сміття які можуть спричинити забруднення моря (ст. 102 ВКУ).

Охорона внутрішніх морських вод та територіального моря від забруднення та засмічення здійснюється відповідно до Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення, затверджених Постановою КМУ від 29.02.1996 р. №269. Дія Правил поширюється на внутрішні морські води, територіальне море України, на охорону вод гирлових ділянок річок, які впадають у море, прибережних захисних смуг морів та островів у внутрішніх морських водах.

До внутрішніх морських вод України належать морські води, розташовані вбік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; води портів України, обмежені лінією, що проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря; води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морські милі; води заток, бухт, губ і лиманів, морів та проток, що історично належать Україні. Територіальне море України - це прибережні морські води завширшки 12 морських миль, що відлічуються від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки.

Правилами передбачено заходи з охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення із суден. Заборонено скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України вантажів, які перевозяться навалом, насипом чи у зрідженому стані; відходів та сміття; вод, які містять забруднюючі речовини в концентраціях, що перевищують нормативи гранично допустимих концентрацій основних

забруднюючих речовин, наведених у додатку до Правил, крім вод після охолодження суднових механізмів.

У разі будь-якого скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України забруднюючих речовин, у тому числі вод, що їх містять, та сміття або їх втрата, а також у разі виникнення загрози такого скидання або втрати капітан судна зобов'язаний терміново повідомити про це адміністрацію найближчого порту України, вжити заходів до максимального зменшення скидання або втрати та до ліквідації забруднення[19].

Охорона внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення береговими об'єктами включає заборону скидання зворотних вод у внутрішні морські води і територіальне море України в разі, коли: води неочищені; води містять речовини, щодо яких не встановлено ГДК, збудники інфекційних захворювань; перевищують гранично допустимі скиди токсичних речовин, а також за обсягом скидання забруднюючих речовин гранично допустимі нормативи; їх надходження до водного об'єкта призводить до збільшення вмісту забруднюючих речовин понад встановлені нормативи ГДКу контрольних точках або перевищення сформованих фонових значень; територія (акваторія) віднесена до природно-заповідного фонду, курортної, лікувально-оздоровчої, рекреаційної території, а також має наукове та історико-культурне значення.

Забір і використання вод, скидання забруднюючих речовин береговими об'єктами, включаючи скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів, здійснюється на підставі дозволів на спеціальне водокористування, які видаються територіальними органами Мінприроди України у встановленому порядку. Заборонено розміщення відходів та сміття береговими об'єктами у внутрішні морські води і територіальне море.

Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення містять спеціальні вимоги до діяльності морських портів і інших об'єктів морегосподарського комплексу. Морські порти, судноремонтні заводи зобов'язані забезпечувати: приймання із суден та

здавання на плавучі або берегові очисні споруди забруднюючих речовин або вод, що їх містять; приймання із суден сміття та відходів з розміщенням їх на об'єктах поводження з відходами; очищення своїх акваторій від забруднюючих речовин та сторонніх предметів і матеріалів; локалізацію та ліквідацію наслідків аварійних скидів забруднюючих речовин або вод, що їх містять, у межах своїх акваторій. Морські порти та судноремонтні заводи мусять: бути укомплектовані суднами-збирачами, спеціальними засобами для локалізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; мати берегові приймальні очисні споруди, систему каналізації, об'єкти для збирання та знешкодження відходів; мати засоби для накопичення зворотних вод з подальшою передачею їх на очисні споруди в разі відсутності очисних споруд та системи каналізації.

Морські порти, в яких проводиться перевантаження вантажів, що містять хімічні та сипкі речовини, зобов'язані: розробляти і вживати заходів щодо запобігання забрудненню акваторій морських портів та прибережних вод морів під час зберігання і перевалки вантажів, що містять хімічні та сипкі речовини; впроваджувати ефективні методи і технічні засоби щодо запобігання втратам вантажів, що містять хімічні та сипкі речовини, під час їх навантаження і розвантаження; влаштовувати спеціальні причали для приймання та відправки вантажів, що містять хімічні і сипкі речовини, приміщення для їх зберігання, а також майданчики для знешкодження залишків хімічних речовин; збирати, очищувати, знешкоджувати забруднені води, що утворюються під час промивання вантажних місткостей, а також стічні води територій портів, причалів та інших споруд[19].

Усі операції із забруднюючими речовинами, водами, що їх містять, та сміттям, які проводяться на приймальних очисних спорудах та об'єктах поводження з відходами у портах, на судноремонтних та суднобудівних заводах, підлягають обов'язковій реєстрації в установленому порядку. Підприємства морської галузі узгоджують технологію перевантаження щодо кожного виду вантажів відповідно Державною Азовською морською екологічною інспекцією, Державною Азово-Чорноморською екологічною

інспекцією та Державною екологічною інспекцією Північно-Західного регіону Чорного моря.

Норми технологічного проектування морських портів, їх перегляд, коригування та доповнення у частині запобігання забрудненню внутрішніх морських вод та територіального моря України узгоджуються з державними інспекціями охорони Чорного та Азовського морів Мінприроди України. У разі порушення вимог природоохоронного законодавства України діяльність берегових об'єктів може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена) чи припинена в установленому порядку.

Певні особливості, визначені законодавством, має система управління і контролю в галузі використання, відтворення та охорони вод.

Так, відповідно до положень законодавства, загальне державне управління в галузі охорони, відтворення та раціонального використання водних ресурсів здійснюють Кабінет Міністрів України, Уряд Автономної Республіки Крим, місцеві ради та їх виконавчі комітети.

Контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів полягає в забезпеченні додержання усіма юридичними та фізичними особами вимог водного законодавства. Державний контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів здійснюється Кабінетом Міністрів України, державними органами охорони навколишнього природного середовища, іншими спеціально уповноваженими державними органами відповідно до законодавства.

Спеціальне державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів забезпечується Мінприроди, Державним водним агентством України (Держводагентство) їх органами на місцях та іншими органами відповідно до законодавства. Компетенція цих органів визначена у главі 4 Водного кодексу України та у положеннях про них[19].

Функції управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів зумовлені основними напрямками діяльності органів управління відповідно до їх повноважень і складаються з: планування;

державного обліку і ведення державного водного кадастру, розподілу і перерозподілу вод; вирішення спорів у цій галузі.

Завдання державного обліку вод є встановлення відомостей про кількість і якість вод, а також даних про водокористування, на основі яких здійснюється розподіл води між водокористувачами. Існує два види державного обліку: державний облік поверхневих вод, який здійснюється Гідрометслужбою України та державний облік підземних вод, який здійснюється Держкомприродресурсів.

Для систематизації даних державного обліку вод та визначення наявних для використання водних ресурсів складається Державний водний кадастр.

З метою забезпечення збирання, обробки, збереження та аналізу інформації про стан вод, прогнозування його змін здійснюється моніторинг вод, який є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища[20].

До відання Кабінету Міністрів України у галузі контролю за охороною вод та відтворенням водних ресурсів належить: реалізація державної політики у галузі охорони вод та відтворення водних ресурсів; забезпечення розробки державних, цільових, міждержавних та регіональних програм використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, затвердження регіональних програм; визначення порядку діяльності органів державної виконавчої влади у галузі охорони вод та відтворення водних ресурсів, координація їх діяльності; прийняття у разі виникнення аварійних ситуацій рішень про скиди стічних вод з накопичувачів у водні об'єкти, якщо вони призводять до перевищення гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у цих об'єктах; організація і координація робіт, пов'язаних з попередженням та ліквідацією наслідків аварій, стихійного лиха, шкідливої дії водабо погіршенням якості водних ресурсів; прийняття рішень про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними вимог водного законодавства; затвердження

проектів зон санітарної охорони господарсько-питних водозаборів, які забезпечують водопостачання території більш як однієї області.

До відання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів (Мінприроди) в галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів належить: здійснення комплексного управління в галузі охорони водних ресурсів, проведення єдиної науково-технічної політики з питань охорони вод та відтворення водних ресурсів, координація діяльності міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій в цій галузі; здійснення державного контролю за охороною вод та відтворенням водних ресурсів; розробка та участь у реалізації державних, цільових, міждержавних та регіональних програм охорони вод та відтворення водних ресурсів; організація та здійснення державного моніторингу вод; розробка і затвердження нормативів і правил, участь у розробці стандартів щодо регулювання охорони вод та відтворення водних ресурсів в межах своєї компетенції; здійснення державної екологічної експертизи; прийняття у встановленому порядку рішень про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів в разі порушення ними вимог водного законодавства; розробка і запровадження у встановленому порядку організаційно-економічних заходів щодо забезпечення охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства про раціональне використання водних ресурсів та охорону вод забезпечує у межах своєї компетенції Державна екологічна інспекція України, Державні екологічні інспекції в областях, Державна екологічна інспекція міста Києва, а також Державна Азовська морська екологічна інспекція та Державна екологічна інспекція Північно-Західного регіону Чорного моря[20].

До відання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства – Держводагентства в галузі контролю за охороною вод та відтворенням водних ресурсів належить: розробка та участь у

реалізації державних, цільових, міждержавних і регіональних програм охорони вод та відтворення водних ресурсів; здійснення радіологічного і гідрохімічного моніторингу водних об'єктів комплексного призначення; здійснення заходів щодо екологічного оздоровлення поверхневих вод та догляду за ними; виконання заходів, пов'язаних з попередженням шкідливої дії вод і ліквідацією її наслідків, включаючи протипаводковий захист населених пунктів та земель.

Згідно ст. 13 ВКУ, Держводагентству України надано право перевіряти у випадках, передбачених законодавством, на підприємствах, в установах і організаціях додержання вимог водного законодавства України.

Основними завданнями органів Держводагентства України є здійснення контролю за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів, що включає в себе контроль за: забезпеченням права державної власності на води; наявністю та станом водоохоронних споруд та обладнання; веденням обліку використання води та скидами речовин, що забруднюють, у водні джерела і наявністю відповідної апаратури та систем контролю; дотриманням правил експлуатації водогосподарських споруд і пристроїв; дотриманням умов дозволів на спеціальне водокористування; дотриманням установлених режимів роботи водосховищ та водогосподарських систем; виконанням заходів з охорони вод від забруднення, засмічення та виснаження при здійсненні господарської діяльності на водозборах, у водоохоронних зонах та прибережних захисних смугах річок, водосховищ, озер та інших об'єктів; дотриманням порядку та режиму використання земель водного фонду; виконанням заходів щодо безпечного водокористування у зонах впливу атомних електростанцій[19].

До системи органів Держводагентства України, які здійснюють контроль за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів, входять: у центральному апараті Держводагентства України - Управління комплексного використання водних ресурсів та Управління експлуатації водогосподарських систем; басейнові управління водних ресурсів та їх територіальні органи, що впроваджують принцип басейнового управління

водними об'єктами; обласні виробничі управління водного господарства та меліорації та їх структурні підрозділи (управління зрошувальних систем, управління меліоративних систем і водного господарства, управління водного господарства, управління меліоративних систем і протипаводкових споруд, управління осушувальних систем); Управління каналу Дніпро-Донбас; Управління головного Каховського магістрального каналу; Управління каналів Інгулецької зрошувальної системи; Управління Північно-Кримського каналу; Управління каналу Дніпро-Інгулець. Здійснення перевірок підприємств, установ та організацій з дотримання ними вимог законодавства щодо використання та охорони водних ресурсів встановлено Порядком організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання, що використовують водні ресурси або здійснюють господарську діяльність у межах земель водного фонду, затверджено наказом Державного комітету України по водному господарству від 7 грудня 2009 року № 223.

Правове регулювання охорони і використання транскордонних водних об'єктів зважаючи на їх міжнародний статус, на національному рівні здійснюється з урахуванням положень міжнародних документів, ратифікованих Україною і певним чином формуючих структуру розвитку водного законодавства. Так, вимоги міжнародних конвенцій на національному рівні закріплено Законами України «Про приєднання України до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер» від 4.07.1999 р. № 801-XIV, Закон України «Про ратифікацію Конвенції щодо співробітництва по охороні та сталому використанню річки Дунай» від 17.01.2002 № 2997-III, «Про ратифікацію Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті» від 19.03.1999 № 534-XIV, «Про ратифікацію Конвенції про захист Чорного моря від забруднення» від 04.02.1994 № 3939-XII тощо.

Україною відповідним Законом від 09.07.2003 № 1066-IV ратифіковано Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року. З метою виконання

його положень Україна повинна здійснити відповідні дії, націлені на: забезпечення адекватного постачання якісної питної води; відповідного покращення санітарних умов до стандарту, який повністю захищає здоров'я населення та навколишнє середовище; ефективного захисту водних ресурсів, як джерел питної води та відповідних водних екосистем; захист здоров'я населення від захворювань, які передаються через воду; створення ефективних систем моніторингу та реагувань на спалахи або випадки захворювань, що передаються через воду.

Важливе значення в питаннях правового регулювання охорони і природокористування транскордонних водних об'єктів мають числені міждержавні Угоди європейських країн з Україною.

Так, Україна підписала міжурядові двосторонні угоди з питань співробітництва у галузі водного господарства на прикордонних водах з Росією (Угода між Україною та Російською Федерацією про спільне використання та охорону прикордонних водних об'єктів 1992 року), Молдовою (угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про спільне використання та охорону прикордонних вод 1994 року), Словаччиною (Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки з питань водного господарства на прикордонних водах 1994 року), Угорщиною (Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республік з питань водного господарства на прикордонних водах 1993 року), Румунією (Угода між Урядом України та Урядом Республіки Румунія з питань водного господарства на прикордонних водах 1997 р.), Польщею (1998 р.), Республікою Білорусь (Угода між Кабінетом Міністрів України та урядом Республіки Білорусь про спільне використання та охорону транскордонних вод 2001 року) [21].

До основних положень кожної угоди належать: управління водними ресурсами та їх використання, захист від шкідливої дії вод, охорона та моніторинг якості вод, пошукові, проектні та будівельні роботи, заходи щодо захисту від паводків та підтоплень, заходи із збереження стабільності русел

транскордонних водотоків, умови і принципи виконання відповідної угоди тощо[9].

Двостороннє співробітництво щодо охорони та використання транскордонних водотоків, зокрема р. Дунай, розвивається відповідно до двосторонніх міжурядових угод та відображається у формуванні спільних Робочих груп, які розробляють необхідні документи, спрямовані на вдосконалення механізму спостереження та контролю за використанням водних ресурсів і якості води, а також розробляють спільні протиповіневі заходи.

У 1994 року в Києві була підписана Декларація про співробітництво між урядами України та Канади щодо реалізації Програми керування навколишнім середовищем у басейні р. Дніпро.

На сьогодні Україна підписала двосторонні міжнародні Угоди та договори у галузі охорони довкілля також з таким країнами - членами ЄС, як Німеччина, Швеція, Австрія, Фінляндія, Нідерланди, Данія.

Однією з форм співробітництва, що сприяє інтеграції України до Європейських структур є залучення областей України до співробітництва в рамках єврорегіонів. Сьогодні шість областей України входять до складу трьох єврорегіонів: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька (Карпатський єврорегіон, в межах якого існують еко-єврорегіон "Верхній Прут"), Волинська (Єврорегіон "Буг"), Одеська (єврорегіон "Нижній Дунай"). Основними пріоритетами напрямків міжрегіонального співробітництва є: організація та координація дій, спрямованих на економічної, наукової, екологічної, культурної та освітньої співпраці регіонів України та країн-членів і кандидатів у члени ЄС, сприяння налагодженню контактів з міжнародними та європейськими інституціями. Транскордонне співробітництво, як один із засобів пожвавлення соціально-економічних процесів, вирішення існуючих екологічних проблем та попередження їх виникнення на прикордонних територіях потребує комплексного підходу із врахуванням передового, адаптованого до регіональних особливостей України європейського та

світового досвіду. Необхідною умовою розв'язання екологічних проблем прикордонного співробітництва є розробка та впровадження економічних механізмів природокористування що мають бути законодавчо приведені у відповідності до норм ЄС і принципів СОТ[21].

Загалом, міжнародне співробітництво України в питаннях охорони, відтворення та використання водних ресурсів, в т.ч. транскордонних водних об'єктів сприяє гармонізації національного природоохоронного законодавства з загальноєвропейським та передбачає розробку законодавчої бази співробітництва та регіональної екологічної політики, поліпшенню виконання міжнародних Угод, зокрема:

- розвиток двостороннього співробітництва з країнами регіону з питань охорони навколишнього природного середовища, охорони та використання транскордонних водотоків, попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій;
- забезпечення виконання положень конвенцій, що регулюють транскордонне забруднення та антропогенний вплив на навколишнє середовище, в тому числі на водні ресурси.

3 СТРАТЕГІЯ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

3.1 Досвід охорони і використання транскордонних водних об'єктів в закордонних країнах

Успішність заходів з охорони і використання транскордонних водних об'єктів в сучасних умовах всіма дослідниками пов'язується із ефективною системою управління. Спираючись на поняття транскордонного водного об'єкту, можна визначити, що управління транскордонними водними ресурсами – це спільні дії двох або більше країн в сфері організації, регулювання та координування процесів щодо раціонального використання та охорони водних ресурсів, що розташовані на території цих країн, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей.

Найбільший досвід в питаннях такого управління мають, а відповідно і найбільшого успіху досягли країни ЄС. Такий досвід є найбільш прийнятним і для України, зважаючи на її географічне розташування та євроінтеграційні прагнення, тому в подальшому в роботі буде розглядатись здебільшого саме цей досвід.

Сучасним підходом до управління водними ресурсами, де основним суб'єктом управління виступає річковий басейн є басейновий принцип управління. Такий підхід в управлінні, до речі встановлений вимогами Водної Рамкової Директиви ЄС, визначає передумови та напрями створення сучасного механізму використання, охорони і відтворення вод.

Басейновий принцип управління водними ресурсами полягає в тому, що за основну одиницю управління використовується територія річкового басейну. Басейн кожної річки має поверхневий і підземний водозбори.

Поверхневий водозбір – це ділянка земної поверхні, з якої вода стікає у річкову мережу; підземний водозбір – частина товщі ґрунтів та гірських порід, з якої вода підземним шляхом надходить до річки. У басейні діє цілий комплекс чинників, які створюють його специфіку і у сукупності визначають умови формування обсягу, режиму і якості водних ресурсів. Серед цих чинників виділяються геологічна будова і тектоніка, рельєф і геоморфологія, озера і болота, характер річкової мережі, заплава, ґрунти, рослинність та самий стік. Ці чинники між собою взаємодіють і цим зберігають певну цілісність. Річковий басейн є єдиною геоекологічною системою, стержнем якої є річка. Закономірності функціонування цієї системи, процесів, що відбуваються в ній, забезпечують її стійкість і динамічність розвитку [22].

Такий принцип є найбільш раціональною схемою управління транскордонними водними ресурсами, оскільки він дає можливість для вирішення багатьох екологічних питань, створення ефективної системи моніторингу навколишнього середовища у межах водозбору, а також зближує позиції в міжнародній співпраці [23]. Саме басейнова модель здатна забезпечити ефективне управління такими видами ресурсів, оскільки вона закладена в самій їхній природі, їх гідрології.

Управління водним господарством за басейновим принципом поділяється на три типи:

- 1) екосистемне управління пов'язане з вирішенням проблем водозабезпечення й охорони вод в рамках водних екосистем, межами яких є басейнові простори, і у відповідності з вимогами їх цілісного та сталого розвитку;

- 2) державне управління через спеціально уповноважені басейнові органи управління використанням та охороною вод і водних об'єктів;

- 3) економічне регулювання використання та охороною вод, де загальна сума інвестицій у водне господарство оплачується користувачами води.

Тобто екосистемне управління водним господарством здійснюється державою і суспільством через басейнові управління на основі платного водокористування [23].

Для басейнової системи управління характерними є такі риси:

- самодостатність – органи управління мають усі важелі управління і забезпечують самовідтворювальний розвиток системи;
- науково обґрунтоване використання сучасних інструментів юридичного, адміністративного, економічного і технічного регулювання;
- повна відповідність вимогам ринкової економіки і використання її механізмів;
- демократизм і прозорість діяльності всіх ланок системи;
- участь усіх верств суспільства в ухваленні управлінських рішень;
- рішення, які ухвалюють, перебувають під постійним контролем громадськості, неурядових організацій, водокористувачів;
- повна відповідальність за стан водних об'єктів у межах басейну та задоволення потреб водокористувачів [22].

Загалом, регулювання управління водними ресурсами в країнах ЄС в цілому здійснюється відповідно до міжнародно визнаних принципів управління конкретно водами[18]:

- пріоритетності екологічної безпеки людей та захисту екосистем у процесі задоволення потреб у воді населення і галузей економіки;
- басейнової узгодженості на демократичних засадах водної політики, яка має екологічну спрямованість, і водогосподарської політики, яка має економічну спрямованість;
- самодостатності і самокупності басейнової системи управління водокористуванням, охороною та відтворенням вод з використанням механізмів платного водокористування та економічного стимулювання екологічно сприятливої діяльності; взаємної відповідальності;
- інтеграційний принцип, згідно з яким водними ресурсами слід управляти, наскільки це можливо, в інтегрований спосіб в межах водозбірних

басейнів, з метою пов'язання соціального та економічного розвитку з охороною природних екосистем, а також водного управління із заходами з регулювання якості повітря і використання землі в межах всій водозбірній території, включаючи прилеглі прибережні морські води та підземні водоносні горизонти;

- принцип обережності, запобігання, справедливості для всіх поколінь, плати за забруднення многогранної цінності води, збереження води, прозорості у доступі до екологічної інформації, участі громадськості, уразливості, справедливого доступу до води, локалізації, децентралізації та делегування повноважень [18].

Серед викладених вище концептуальних положень, на яких базується прийнята в Європейських країнах система управління водами, ключовими вважаються три:

- законодавче впровадження принципу децентралізації управління - згідно з яким рішення приймаються на самому нижчому з можливих рівнів управління;

- розгляд води як товару;
- здійснення принципу "забруднювач платить".

У зв'язку з цим водна політика ЄС має наступні цілі:

- забезпечення постачання питної води;
- забезпечення водних ресурсів для інших господарських потреб;
- охорона водного середовища;
- обмеження наслідків природних катастроф (повені, засухи).

В минулому проблеми з водними ресурсами багато в чому були слідством розрізненості і неузгодженості в управлінні водними ресурсами. Числені наукові дослідження і практика застосування довели, що найбільш ефективним підходом до управління є інтеграція всіх його елементів, що реалізується в концепції, відомій під назвою Інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР), яка доповнює і поєднує басейнову систему управління.

Інтегроване управління водними ресурсами – це процес, що сприяє координованому розвитку та управлінню водними, земельними та пов'язаними з ними ресурсами для підвищення результативності економічного та соціального добробуту на принципі справедливості без компромісу для сталого розвитку життєво важливих екосистем. Цей процес стосується управління водними ресурсами в самому широкому соціальному сенсі, він також формує комплексний підхід до досягнення консенсусу та компромісів між конкуруючими потребами у водних ресурсах різних секторів суспільства та зацікавлених груп на всіх рівнях. Для більшості країн, як бідних, так і багатих, потреба в ІУВР продиктована необхідністю досягнення рівності і справедливості в спільному використанні водних ресурсів різними країнами.

Крім того, впровадження ІУВР обумовлює[24]:

- Недостатня увага до проблем водокористування з боку властних структур;
- державне управління надмірно централізовано, керується швидше пропозицією, ніж попитом. Управління водними ресурсами фрагментовано по різних секторах, відсутнє цілісне бачення водного сектора. У цих випадках потрібно ІУВР, оскільки тільки такий підхід враховує біофізичні закономірності руху води по водозбірних басейнів, розглядає воду як природний ресурс;
- місцеві органи влади не мають достатньої компетенції для вирішення проблем, пов'язаних із збільшенням тиску на водні ресурси;
- неправильна структура цін не дає можливості компенсувати витрати підприємств водопостачання, що призводить до неефективної їх роботи, неправильного розподілу і втрат води;
- інвестиції у водний сектор недостатні, не мають пріоритету при прийнятті національних бюджетів;
- недостатність інформації і даних для розумного управління водним сектором;

- неадекватність або недостатність економічних, соціальних та екологічних критеріїв схвалення проектів або планів.

Серед основних принципів ІУВР можна зазначити наступні[24]:

- правильною адміністративною одиницею для управління водними ресурсами є річковий басейн;

- водні ресурси і земля, яка формує площу річкового басейну, повинні бути інтегровані і знаходитися під єдиним управлінням;

- поверхневі і підземні води, а також екосистеми, через які течуть ці води, повинні бути розглянуті спільно і інтегровані в рамках управління водними ресурсами;

- для ухвалення ефективних рішень по водним ресурсам необхідна участь громадськості;

- прозорість і звітність при ухваленні рішень є необхідними складовими сталого управління водними ресурсами.

Важлива роль впровадження ІУВР пов'язана з процесами розширення ЄС, прийняттям в Європейське Співтовариство нових членів, оскільки дані проблеми для них в цілому характерні.

Метою ІУВР, є забезпечити розумне управління водними ресурсами в процесі економічного і соціального розвитку для досягнення рівності та екологічної стійкості суспільства.

Впровадження принципів ІУВР зводиться до правильної постановки «трьох стовпів»:

1) створення умов для здійснення правильної політики, розробки стратегії і законодавства з метою сталого розвитку водних ресурсів;

2) організації інституційної структури для виконання політичних рішень, стратегій і законодавства;

3) вироблення інструментів управління для правильного функціонування суспільних інститутів.

Процес інтегрованого управління транскордонними водами повинен включати наступні етапи:

- перший – обґрунтування мети такого управління;
- другий – прогнозування зміни екосистем транскордонних вод під впливом господарської діяльності;
- третій – розробка плану комплексного інтегрованого управління.

Таким чином, можливо зробити висновок, що на національному рівні ІУВР дає основу для гармонізації різних і часто суперечливих потреб у водних ресурсах. ІУВР як основа розумної політики в галузі природокористування та забезпечення ресурсно-екологічної безпеки дозволяє перейти до сталого розвитку на рівні країни або регіону. Інвестиції у водну інфраструктуру, рішення про розподіл водних ресурсів та проекти в галузі водокористування впливають на цілі розвитку країн безліччю способів. Підхід ІУВР дозволяє використовувати численні можливості для синергізму і допомагає досягти компромісів, примирити протилежні інтереси в процесі досягнення сталого розвитку [24].

Сучасні законодавчі документи ЄС несуть в собі положення ІУВР. Так, Рамкова водна Директива, як основний, ефективний і послідовний документ водної політики ЄС, впорядковує принципи водного господарства та охорону вод від забруднень для країн-членів ЄС і тих, які планують приєднатися. Завданнями РВД є реалізація чотирьох, зазначених вище цілей врівноваженої водної політики Співтовариства: забезпечення людей питною водою; постачання води для інших господарських потреб; охорона водного середовища; обмеження наслідків повеней і посух.

При цьому головними цілями регулювання РВД є:

- впровадження концепції інтегрованого управління басейнами річок, беручи до уваги потреби всіх споживачів;
- впровадження принципів створення водних регіонів; - Єдине визначення цілей та методів правового регулювання;
- визначення спеціалізованої урядової адміністрації на рівні басейнів рік;
- впровадження програм і планів як інструменту для досягнення належного стану вод;

- встановлення правил повернення витрат на водні послуги.

Положення, закладені в РВД, враховують підходи ІУВР: розвиток рамкової водної інфраструктури, підвищення ефективності роботи водного сектора, підвищення ефективності водокористування тощо.

Відповідно до РВД ЄС головним робочим інструментом ІУВР є План управління річковим басейном. Це стратегічний документ розвитку річкового басейну, який розробляється з метою впровадження інтегрованого управління водними ресурсами в річковому басейні. Це інструмент, за допомогою якого в річковому басейні мають бути впроваджені екологічні цілі – досягнення хорошого стану води, запобігання її подальшому погіршенню, збалансованому водокористуванню, що забезпечує відновлення водних ресурсів і екосистем, посилення охорони і поліпшення стану водного середовища шляхом впровадження заходів для поступового зменшення скидань небезпечних речовин, а в подальшому припиненні і ліквідації таких скидань[24].

Застосування інтегрованого підходу до контролю за забрудненнями і охороною середовища як єдиного цілого, визначається також функціонуванням Директиви щодо інтегрованого запобігання забруднень (Директива ІРРС). Директива 96/61/ЕС від 24 вересня 1996 про інтегроване запобігання забруднень і їх обмеження зобов'язує країни Співтовариства виконувати низку вимог щодо промислових забруднень. Ці вимоги повинні бути виконані одночасно щодо водних ресурсів, повітря та ґрунтів[18].

ІУВР базується на басейновій системі управління, а в річкових басейнах вирішення всіх питань, пов'язаних з використанням, охороною і відтворенням водних ресурсів покладається на Басейнову Раду річкового басейну, виконавчим органом якої виступає Басейнове управління водних ресурсів. Така організація є цілком прийнятною для України і вже застосовується в нашій державі.

Діяльність Басейнової ради спрямована на практичну реалізацію інтегрованого управління водними ресурсами (з урахуванням інтересів різновиду структур, сфер діяльності по басейну) шляхом налагодження

взаємодії державних органів влади, зацікавлених сторін та громадськості. Басейнові Ради є дорадчими органами та головними басейновими координаторами і діють на громадських засадах.

Основоположним принципом діяльності Басейнової Ради є узгодження інтересів та координація дій суб'єктів управління і користування водними ресурсами. Басейнова Рада є законодавцем з усіх водних проблем басейну річки.

Басейнова Рада – це своєрідний “парламент води”, який складається з представників водокористувачів, місцевих органів влади у сфері використання і охорони водних ресурсів, громадських організацій та представників науки та інших зацікавлених учасників водогосподарського комплексу відповідного річкового басейну.

Головною метою Ради є сприяння впровадження принципів комплексного, інтегрованого управління водними ресурсами у басейнах річок, шляхом прийняття узгоджених рішень з питань водогосподарської політики на території басейну із залученням до процесу управління представників місцевих органів влади у сфері використання і охорони водних ресурсів, громадських та екологічних організацій, наукових установ[25].

До основних функцій Басейнової Ради належить:

- прийняття рішень в галузі управління водними ресурсами в межах басейну;
- вироблення політичних принципів по використанню водних ресурсів в межах басейну;
- реалізація і адаптація Плану управління басейном;
- визначення плану заходів для реалізації схеми розвитку басейну;
- вирішення конфліктів водокористувачів.

Виконавчим органом Басейнових Рад виступають Басейнові управління водних ресурсів, які на підставі басейнових планів та програм здійснювати державне управління водними ресурсами в басейні.

Ці плани та програми повинні складатися з:

- загальної характеристики басейну;
- короткого опису негативних факторів, що впливають на стан вод;
- переліку екологічних завдань;
- водогосподарського балансу в басейні річки;
- економічного аналізу використання води;
- програм для районів річкових басейнів, окремих підбасейнів, тощо;
- інформаційного забезпечення громадськості щодо планів управління річковим басейном;
- переліку компетентних органів виконавчої влади, причетних до виконання завдань, передбачених планами та програмами;
- конкретних заходів, які намічені для виконання в басейні на найближчий час та на перспективу.

Основою діяльності Басейнового управління водних ресурсів є рішення Басейнової Ради. До основних функцій Басейнових управлінь водних ресурсів слід віднести управління використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів, включаючи[25]:

- здійснення заходів щодо екологічного оздоровлення водних об'єктів;
- забезпечення потреб населення та галузей економіки у водних ресурсах;
- забезпечення функціонування систем моніторингу вод;
- забезпечення експлуатації водогосподарських систем, об'єктів, споруд;
- забезпечення контролю за додержанням вимог водного законодавства.

В цілому, вплив транскордонності на природокористування в басейновій геосистемі достатньо великий і різноманітний. Можна виділити наступні форми такого впливу: збереження спільності та взаємозв'язку природно-географічних структур і процесів у різних частинах басейнової геосистеми; збереження певної зв'язаності природно-ресурсних структур в різних ланках басейнової геосистеми; асинхронність процесів і тенденції природокористування, яка виражається в тому, що в одні і ті ж періоди тенденції та процеси природокористування по різні сторони кордонів відрізняються.

Певний досід управління водними об'єктами мають окремі європейські країни. Так, у Німеччині, насамперед у федеральній землі Північний Рейн - Вестфалія з великою щільністю населення, вже наприкінці XIX століття сформувалися сильні водогосподарські об'єднання, що забезпечують можливість інтегрованого, екологічного та ефективного управління водозбірними басейнами незалежно від політичних кордонів. Ці об'єднання є публічно-правовими корпораціями і знаходяться під демократичним контролем своїх членів, що є платниками внесків. Держава здійснює лише правовий нагляд за діяльністю об'єднань. Обов'язковими членами об'єднань є муніципалітети і ті підприємства у відповідному басейні, які в істотній мірі сприяють завантаженні очисних споруд за рахунок скидання своїх попередньо оброблених стічних вод. Крім того, членами деяких об'єднань є підприємства, що займаються постачанням питної води.

Завдання та послуги водогосподарських об'єднань полягають у забезпеченні водопостачання та видаленні стічних вод на території відповідних водозбірних басейнів якомога більш економічним способом. Наприклад, видалення стічних вод, включаючи утворюються при цьому залишкові речовини; будівництво та експлуатація очисних споруд; будівництво та експлуатація водосховищ для постачання питною водою, для компенсації обсягів води і захисту від паводків; підтримання справного стану проточних вод; догляд за водоносним масивом[26].

З 2002 року Федеральне міністерство навколишнього середовища Німеччини проводить власну консультаційну програму допомоги Центральній і Східній Європі обсягом близько 2,2 млн євро на рік. Програма розрахована на те, щоб надати сприяння процесу впровадження високих екологічних стандартів на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. У Східній Європі поряд зі створенням установ підтримка забезпечується в першу чергу заходами і проектами, що сприяє збереженню та розширенню пов'язаної з екологією інфраструктури, насамперед у сферах водопостачання, видалення стічних вод і

хвостового господарства. В рамках співпраці з партнерами на місцях розробляються показові проекти для підготовки інвестицій.

Центральними напрямками виступають теми збору даних в галузі водопостачання та видалення стічних вод, екологічного моніторингу, санації, екологічно чистого виробництва.

Теж саме Федеральне міністерство навколишнього середовища Німеччини з 1998 року бере активну участь у програмі Twinning і підтримує адміністрації в країнах-партнерах ЄС в процесі адаптації до директив і стандартів ЄС, у навчанні їх персоналу, а також оптимізації адміністративних структур.

Проект Twinning «Реалізація рамкової директиви ЄС по водній політиці» довгий час реалізовувався в Польщі. РВД ЄС з водної політики, як відомо, вимагає від усіх своїх країн-членів забезпечити інтегроване управління водоймами і їх господарське використання, що орієнтується на обслуговувані території, а не на адміністративні кордони. Польща, як і всі інші держави-члени ЄС, зобов'язана була у встановлені терміни втілити директиву ЄС на практиці і завдяки цьому отримувала підтримку Німеччини в рамках проекту Twinning.

Мета проекту - надання сприяння в справі впровадження господарського використання водозбірних басейнів з орієнтацією на обслуговувані території шляхом створення і зміцнення необхідних установ. Проект передбачає впровадження: інституційних та законних передумов і вимог для реалізації Вимог РВД на практиці; методи та інструменти для обробки даних у процесі управління водозбірними басейнами, GIS-tools; методи планування водозбірних басейнів; економічний аналіз; участь громадськості в господарському використанні водозбірних басейнів; методи підвищення якості води; класифікацію та моніторинг поверхневих вод; визначення та моніторинг якості ґрунтових вод.

Проект Twinning включає в себе також компонент інвестицій: модернізацію технологій та обладнання; придбання нового обладнання

(комп'ютерної техніки, програмного забезпечення GIS, лабораторного обладнання) [26].

Досвід щодо охорони і природокористування в межах транскордонних водотоків не обмежується тільки застосуванням ефективних систем управління, на їх основі розробляються і реалізуються конкретні практичні заходи, щодо вирішення найбільш невідкладних екологічних проблем.

Так, ключовою метою РВД є запобігання погіршенню стану всіх поверхневих водних об'єктів з метою досягнення ними «доброго» стану до 2016 року. Це стосується й штучних та істотно змінених водних об'єктів, з різницею, що до них висувається вимога досягнення «доброго» екологічного потенціалу.

Для поверхневих вод «добрий стан» визначається «добрим» екологічним станом та «добрим» хімічним станом. В свою чергу екологічний стан визначається елементами біологічної якості разом з гідроморфологічними та фізико-хімічними елементами. За орієнтир приймаються референційні умови, які по суті є умовами «недоторканого» стану, або стану «незначного» впливу людської діяльності.

Відповідно до вимог ВРД визначаються базові підходи щодо класифікації поверхневих водних об'єктів за їхнім екологічним станом. Класифікація екологічного стану базується на коефіцієнті екологічної якості, який встановлюється за біологічними елементами (показниками). Базові принципи класифікації екологічного стану можна представити наступним чином (рис. 3.1) [25]:

Таким чином слід відзначити, що добрий екологічний стан того чи іншого водного об'єкту буде досягнуто тоді, коли відхилення від референційних умов є незначним, або відсутнє взагалі. Оскільки більшість водних об'єктів України та Європи все ж таки зазнала певних змін, то досягнення ними доброго стану можливо лише завдяки природоохоронним заходам.

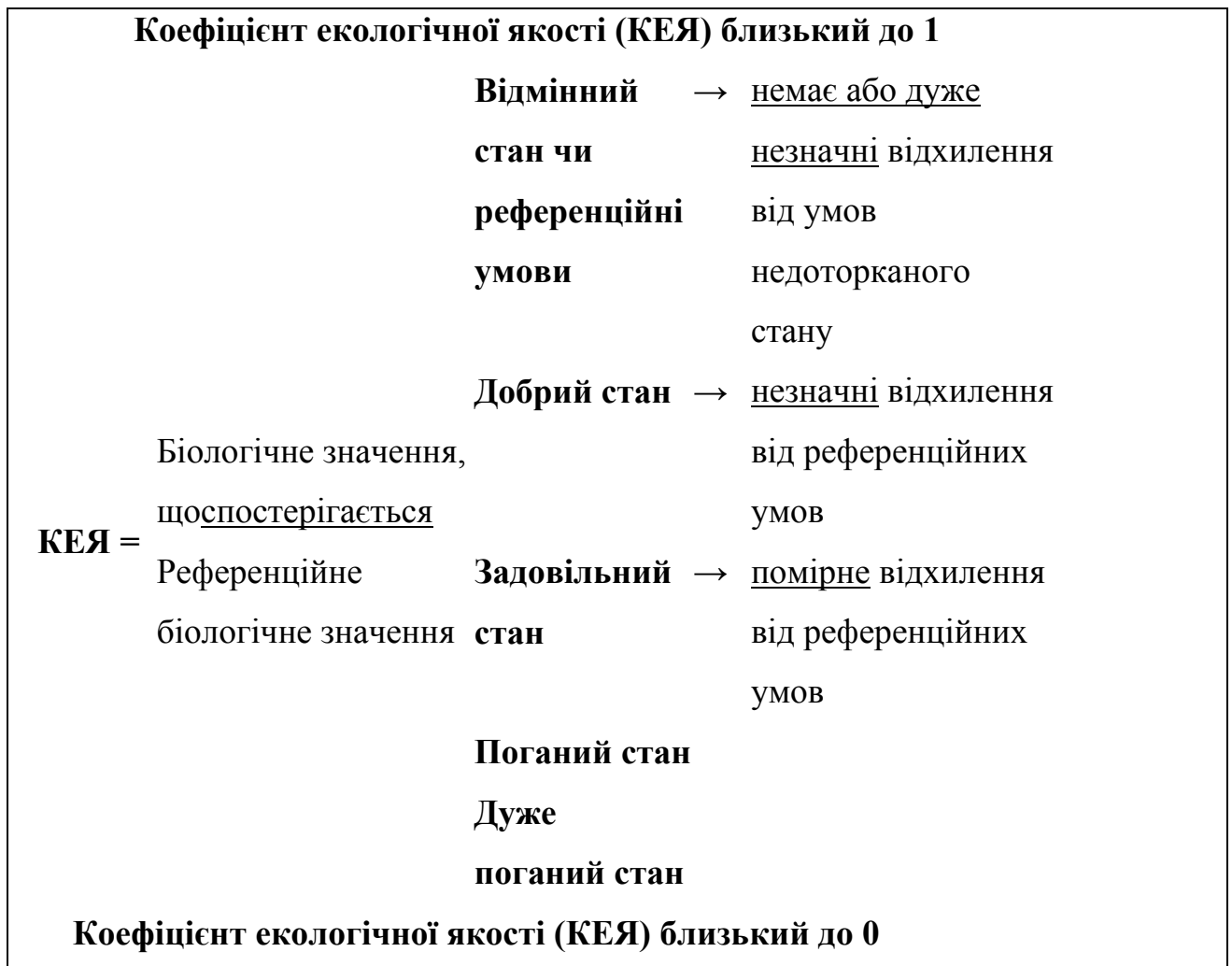

Рис. 3.1 - Базові принципи РВД для класифікації екологічного стану водних об'єктів на основі коефіцієнтів екологічної якості

На прикладі річкових водних об'єктів можна представити, які елементи входять до класифікації екологічного стану (рис. 3.2). Насамперед це біологічні елементи, до яких відносяться:

- склад і різноманіття водної флори;
- склад та різноманіття фауни донних безхребетних;
- склад, різноманіття та вікова структура фауни риб.

Додатковими до біологічних є гідроморфологічні та фізико-хімічні елементи. Вони необхідні для кращого розуміння умов проживання тих чи інших біологічних елементів[25].

До гідроморфологічних елементів відносяться[25]:

- гідрологічний режим, насамперед, витрати води та їхня динаміка, а також наявність гідравлічного зв'язку з підземними водами;
- неперервність вільного руху водного потоку (тобто, чи існують на річці гідротехнічні споруди, які регулюють її стік);
- морфологічні характеристики, такі як коливання ширини і глибини русла, структура і склад донних відкладів, структура прилеглої до русла території (заплави або її частини).

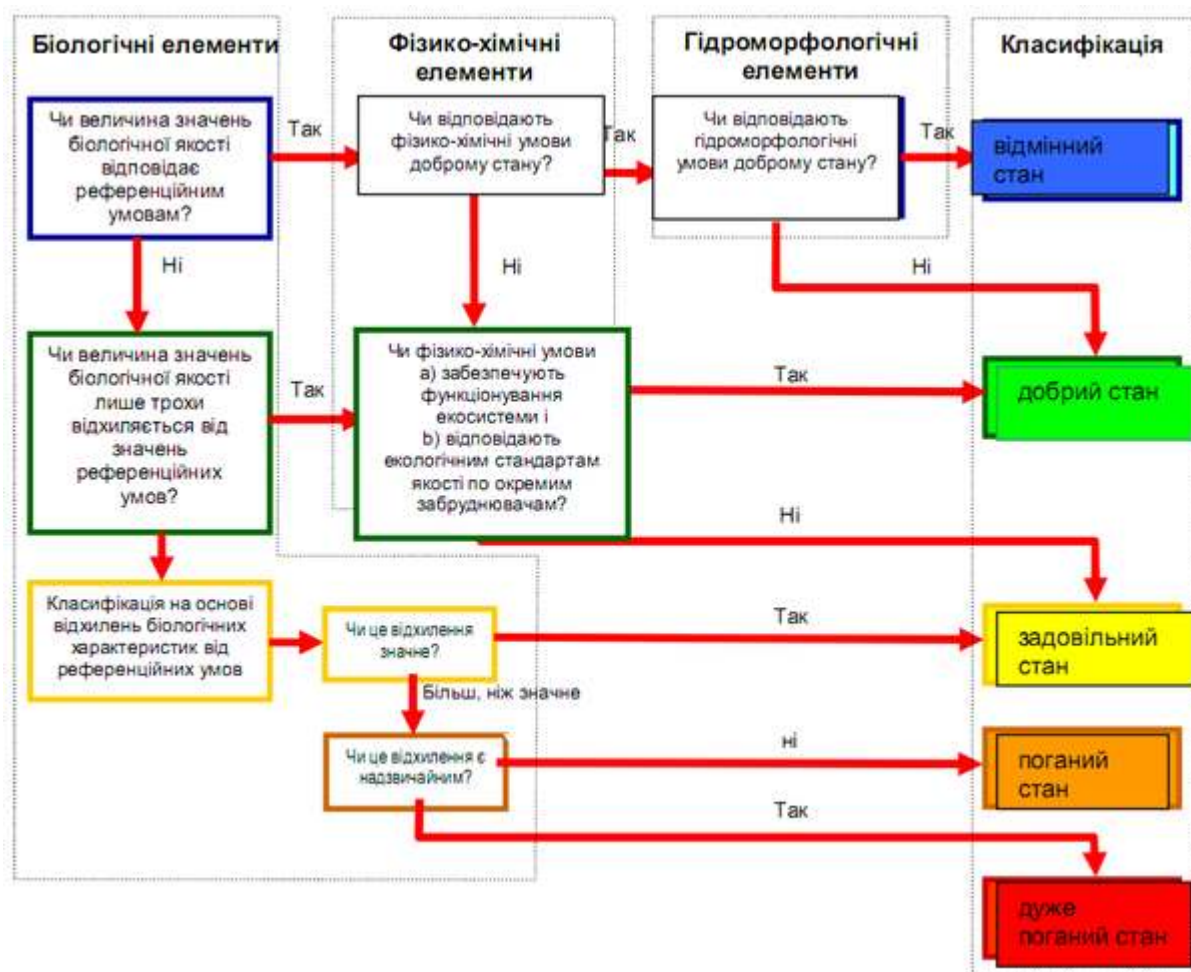

Рис. 3.2 - Класифікація екологічного стану водних об'єктів

Хімічні та фізико-хімічні елементи якості поділяються на дві групи. До першої, так званої загальної, відносяться температура води, кисневий режим, солоність, стан окислюваності та поживні речовини. До другої групи входять специфічні речовини-забрудники, до яких відносяться всі речовини, які

скидаються у водний об'єкт у великих об'ємах та пріоритетні речовини незалежно від обсягу скидів (до списку пріоритетних речовин, що наводяться у Додатку класифікації якості входять 33 речовини, 4 з яких метали – кадмій, свинець, нікель і ртуть).

Європейською Комісією в березні 2007 р. відкрито Інтернет-сайт WISE «Водна інформаційна система для Європи». Це найбільший Інтернет-ресурс в світі, що містить інформацію про стан поверхневих і підземних водних об'єктів Європи, законодавчу і нормативну базу, звіти, карти тощо.

Таким чином, розглянуті підходи щодо ефективної охорони та використання транскордонних водних об'єктів головним критерієм визначають інтеграцію в управлінні, врахування всіх без виключення елементів та факторів. Інтеграція в управлінні водними ресурсами відповідає найбільш ефективній міжнародній практиці і дає змогу реалізувати стратегію державної політики, спрямованої на запобігання виснаження водних ресурсів та досягнення і підтримання високої якості води.

3.2 Перспективи охорони і використання транскордонних водних об'єктів України з урахуванням міжнародного досвіду

Аналіз викладеного у попередніх розділах дозволяє стверджувати, що управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, яке здійснюється за басейновим принципом, є найбільш раціональною схемою здійснення управління.

Україна прагне приєднатися до загальноєвропейської водогосподарської політики і прийняти вже напрацьовані стандарти басейнового управління з урахуванням національних інтересів і особливостей водокористування, що склалися історично.

Басейнове управління є інструментом планування, який покликаний раціоналізувати процес досягнення екологічних цілей, служить основою в прийнятті рішень, що впливають на стан водних ресурсів та правил управління водними ресурсами в майбутньому [27].

Основними функціями басейнового управління повинні бути:

- управління річковим басейном;
- виконання басейнових програм і басейнових планів;
- моніторинг і управління даними про екологічний стан водних об'єктів, кількісними і якісними показниками;
- фінансово-економічне забезпечення реалізації водозахисних заходів програм і планів в басейні;
- регулювання використання водних ресурсів в басейні;
- контроль виконання планів і заходів в басейні [27].

В свою чергу басейнову систему управління має доповнювати і поєднувати система Інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР) - процес, що сприяє скоординованому розвитку та управлінню водними, земельними та пов'язаними з ними ресурсами, для підвищення результативності економічного та соціального добробуту на принципі справедливості без компромісу для сталого розвитку життєво важливих екосистем [28]

Принципи інтегрованого управління водними ресурсами визначаються Дублінськими принципами, які були проголошені в 1992 році, і в подальшому розвинуті положеннями РВД ЄС, а саме: прісна вода є обмеженим і вразливим ресурсом, надзвичайно важливим для підтримання життя, розвитку та навколишнього середовища; розвиток і управління водою повинні бути засновані на підході, що включає користувачів, проектувальників і політиків на всіх рівнях; вода має економічну цінність у всіх конкуруючих областях її використання і повинна бути визнана економічним товаром [28].

В Україні правові відносини у галузі використання, збереження та відтворення водних ресурсів регулюються зокрема, Конституцією, «Водним

кодексом України», Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про питну воду та водопостачання», державними цільовими програмами, спрямованими на підтримку та стимулювання охорони, використання і відновлення водних ресурсів іншими законодавчими та підзаконними документами.

Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів передбачають: видачу дозволів на спеціальне водокористування; встановлення нормативів збору і розмірів зборів за спеціальне водокористування та скидання забруднюючих речовин; надання водокористувачам податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідхідних, безвідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, здійснення відповідно до законодавства інших заходів, що зменшують негативний вплив на води; відшкодування у встановленому порядку збитків, заподіяних водним об'єктам у разі порушення вимог законодавства [27].

Управління водними ресурсами здійснюється на принципі розмежування повноважень між відповідними державними органами.

В той же час в Україні здійснюється басейнове управління водними ресурсами.

На даний час здійснюється басейнове управління найбільших українських водотоків: річок Дніпро, Дністер, Дунай, Південний Буг, Західний Буг, Сіверський Донець, Тиса тощо.

Так, 9 липня 2008 року в рамках проекту ТАСІС „Розвиток трансграничного співробітництва в сфері інтегрованого управління водними ресурсами в Єврорегіоні „Нижній Дунай”, була створена Басейнова Рада р. Дунай, до складу якої ввійшли також фахівці облводгоспу й керівники Ізмаїльського управління водного господарства (УВГ), Болградського МУВГ, Кілійського УВГ та Татарбунарського МУВГ.

Басейнова Рада створена з метою[29]:

- визначення стратегії формування Схеми управління водними ресурсами річкового басейну;
- розробки Довгострокової цільової басейнової програми розвитку водних ресурсів;
- сприяння розробці і виконанню басейнових планів щодо досягнення стратегічної мети – покращення якості води і екологічного стану у басейні.

Основні завдання і повноваження Дунайської Басейнової Ради є:

- досягнення інтегрованого управління водними ресурсами української частки басейну Нижнього Дунаю;
- визначення довгострокової стратегії стійкого і збалансованого управління водними ресурсами в регіоні;
- розгляд, узгодження і сприяння впровадженню плану управління річковим басейном;
- Визначення економічних механізмів і фінансового забезпечення реалізації стратегії;
- Узгодження інтересів і дій суб'єктів управління водними ресурсами для поліпшення екологічного стану регіону;
- Регулярний збір, аналіз, обмін і розповсюдження інформації про стан водних ресурсів і екосистем.

17 грудня 2008 року у Чернівецькій області (с. Баяни) відбулась Координаційна нарада щодо створення Басейнової ради Дністра. Головною метою Басейнової Ради Дністра є визначення стратегії формування Плану управління річковим басейном, за допомогою якого в річковому басейні будуть впроваджені екологічні цілі – досягнення доброго стану води, запобігання її подальшого погіршення, сталого водокористування, охорони та покращення водного середовища шляхом впровадження заходів щодо поступового зменшення скидів небезпечних речовин, а у подальшому - припинення та ліквідації таких скидів.

До участі у координаційній нараді щодо створення Басейнової ради Дністра було залучено представників: Держводгоспу України, Мінприроди,

Держгідрометцентру, обласних державних адміністрації та рад Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької та Одеської областей, Дністровсько-Прутського басейнового управління водних ресурсів, Львівського, Івано-Франківського, Тернопільського, Хмельницького, Вінницького облводгоспів, водокористувачів, громадських організацій та наукових установ.

Аналогічним чином, 15 квітня 2009 року у м. Вінниця відбулась координаційна нарада щодо створення Басейнової Ради Південного Бугу за участю представництва: Держводгоспу, Управління водних ресурсів Мінприроди України, Басейнового управління водних ресурсів р.Південний Буг, облводгоспів, Державних управлінь охорони навколишнього природного середовища, обласних державних адміністрацій, обласних рад та водокористувачів Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Черкаської, Миколаївської та Одеської областей, а також громадських організацій, зокрема «Національного екологічного центру України» та «Української річкової мережі» [29].

Створення Басейнової Ради р. Південний Буг відповідає сучасним принципам басейнового управління водними ресурсами і є ефективним способом залучення зацікавлених організацій та відомств до інтегрованого підходу управління водними ресурсами на басейновому рівні. Басейнова Рада є представницьким постійно діючим, дорадчим робочим органом з урахуванням пріоритетів Водної Рамкової Директиви ЄС щодо впровадження принципів інтегрованого управління водними ресурсами (що передбачає спільні дії усіх сторін в басейні річки).

Головна мета Басейнової Ради р. Південний Буг – створення ефективного організаційного механізму розробки і виконання заходів Плану управління річковим басейном для поліпшення якості води та екологічного оздоровлення басейну. План є стратегічним документом розвитку річкового басейну, кінцевою метою якого буде створення Довгострокової цільової басейнової програми.

Основними завданнями Басейнової ради р Південного Бугу є:

- Сприяння забезпеченню комплексного управління водними ресурсами басейну р. Південний Буг на основі Плану управління річковим басейном;
- Розгляд та оцінка соціально-економічних проблем та тенденцій розвитку водокористування басейну р. Південний Буг;
- Визначення напрямів та стратегій управління водними ресурсами та досягнення сталого екологічного стану басейну;
- Спільне вирішення актуальних питань в сфері раціонального використання та охорони водних ресурсів та екосистем;
- Сприяння розробці та реалізації міжнародних програм та проектів.

17 березня 2006 р. створено Західно-Бузьку Басейнову раду, до складу якої увійшли представники обласних та районних рад, облдержадміністрацій, державних установ (басейнового управління, управління екології, гідрометеоцентру, санітарно-епідеміологічної служби), водокористувачів, наукових та громадських організацій Волинської та Львівської областей (рис. 3.3) [28].

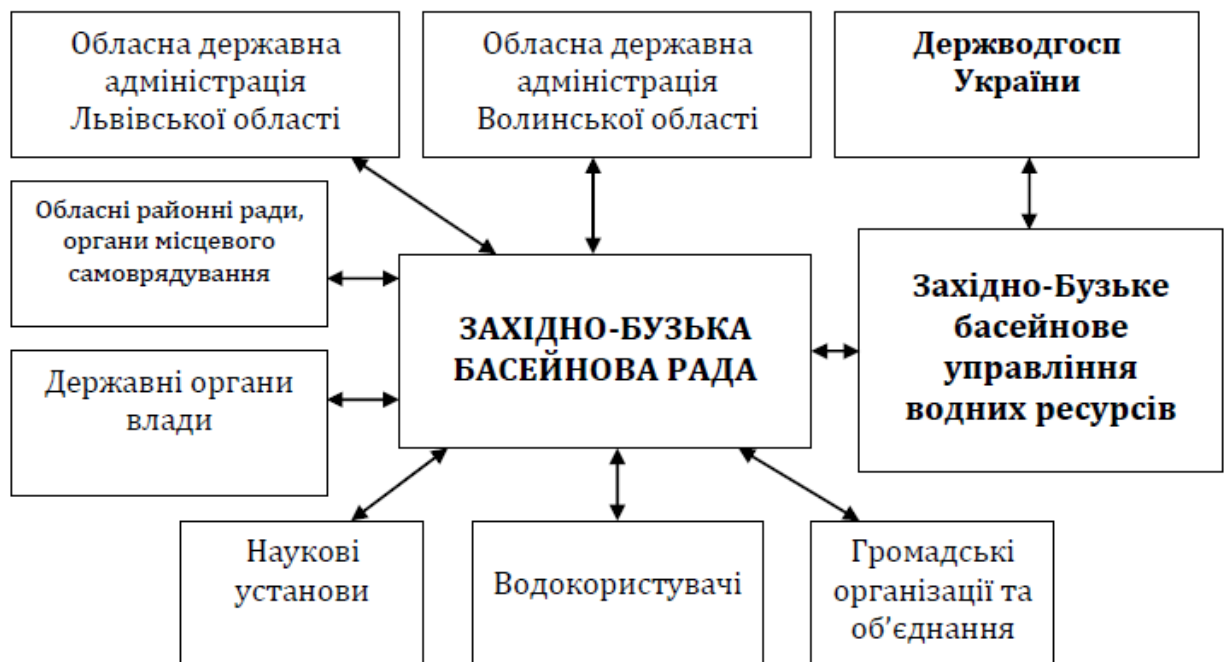

Рис. 3.3 - Склад Західно-Бузької Басейнової ради

Басейнова Рада виконує дорадчу функцію. Головною метою Ради є сприяння впровадженню принципів комплексного управління водними ресурсами у басейні шляхом прийняття узгоджених рішень з питань водогосподарської політики на території басейну із залученням до процесу управління басейном водокористувачів, населення, громадських екологічних організацій і наукових установ, об'єднання інтересів суб'єктів водних відносин, розв'язання конфліктних ситуацій, планування заходів по усуненню негативного впливу на водні ресурси басейну.

Так, головними проблемами природокористування у басейні р. Західний Буг визнані: великий ризик прояву екстремальних повеней і паводків, які можуть спричинити прорив дамб обвалування русел, руйнування інженерних комунікацій, затоплення та заболочування заплавної землі і погіршення її якості, затоплення й підтоплення поселень, масштабні переформування рельєфу заплавно-руслового комплексу; інтенсивний розвиток процесів деградації малих річок і ставків (замулювання річищ і водойм, заростання їх гідрофільною рослинністю, забруднення та погіршення якості водних ресурсів); погіршення стану меліорованих угідь через недостатню увагу до підтримання у належному функціональному стані інженерно-технічних споруд і комунікацій на землях меліоративного фонду, зміну землевласників та економічну кризу і пов'язане з нею зниження інтенсивності використання угідь цього типу, їх вторинне заболочування; вирубування лісів (у тому числі водоохоронних і ґрунтозахисних), яке провокує активізацію ерозійних процесів, прискорює стікання зливових і талих вод та підвищує рівень екстремальності повеней і паводків; активний розвиток ерозійної та фізичної деградації ґрунтів на схилових землях височинних частин басейнової системи; просідання поверхні над шахтними полями, підтоплення угідь, поселень і комунікацій, забруднення ґрунтів, поверхневих і ґрунтових вод, погіршення умов проживання населення.

У зв'язку з цим, головними напрямками роботи щодо покращання стану поверхневих вод басейну Західного Бугу визначено[28]:

1. Досягнення нормативних значень якості води поверхневих водойм басейну Західного Бугу. Згідно проведеного узагальнення отриманих результатів лабораторних досліджень якості води поверхневих водойм басейну, встановлено, що якість води р. Західний Буг та її приток не завжди відповідають існуючим нормам.

2. Проведення заходів по запобіганню підтоплення територій та переформуванню берегів Західного Бугу. З цією метою необхідно здійснити комплекс наступних робіт: на всьому прикордонному відрізку річки провести розчистку русла і прируслової зони від повалених та затоплених дерев і чагарників та провести берегоукріплювальні роботи на ділянках інтенсивної бокової ерозії берегів. Річка Західний Буг є прикордонною річкою, по фарватеру якої проходить кордон між Україною і Республікою Польща.

Басейнова рада річки Дніпро створена 9 грудня 2009 року згідно з принципами басейнового управління водними ресурсами, визначеними у Водному Кодексі України та ВРД ЄС з метою визначення стратегії та розробки плану управління річковим басейном (ПУРБ) і довгострокової цільової басейнової програми заходів розвитку водних ресурсів, а також забезпечення узгодження інтересів та координації дій суб'єктів управління та користування водними ресурсами на території басейну.

Головна мета ради – створення ефективного організаційного механізму розробки і виконання заходів з ПУРБ.

Основними завданнями басейнової ради р. Дніпро є, зокрема[29]:

- сприяння забезпеченню комплексного управління водними ресурсами басейну річки Дніпро;

- розгляд та оцінка кількісного і якісного стану водних ресурсів басейну, причин і наслідків його змін для природних екосистем і галузей господарствата прогнозу тенденцій розвитку процесів, що впливають на якість водних ресурсів і обсяги водокористування;

- оцінка соціально-економічних проблем і тенденцій розвитку водокористування на території басейну річки Дніпро;
- визначення напрямків та стратегії збалансованого управління водними ресурсами басейну, сприяння в проведенні узгоджених дій для покращення екологічного стану Дніпра;
- розгляд проблем і затвердження пріоритетних напрямків діяльності для здійснення першочергових заходів, спрямованих на покращення стану природних і штучних водних об'єктів, відновлення якості поверхневих вод, збереження обсягів водних ресурсів басейну Дніпра;
- розробка стратегії досягнення пріоритетних цілей та визначення економічних механізмів забезпечення її реалізації;
- сприяння у виконанні державних, галузевих, регіональних і місцевих екологічних програм і проектів;
- сприяння співпраці центральних та місцевих органів виконавчої влади, виробничих, наукових та громадських установ, організацій та об'єднань, міжнародних організацій та експертів у забезпеченні покращення екологічного стану басейну Дніпра та інш.

Басейнове управління має безпосереднє відношення до транскордонних водних об'єктів, оскільки майже всі найбільші річки України є транскордонними водотоками (за виключенням Південного Бугу).

Однією з форм співробітництва, в т.ч. щодо управління транскордонними водотоками, яка впроваджена в Європі і значною мірою сприяє інтеграції України до Європейських структур є залучення областей України до співробітництва в рамках єврорегіонів. Як відомо, на даний час шість областей України входять до складу трьох єврорегіонів: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька (Карпатський єврорегіон, в межах якого існують екоєврорегіон "Верхній Прут"), Волинська (Єврорегіон "Буг"), Одеська (єврорегіон "Нижній Дунай"). Тісна співпраця в межах єврорегіонів має сприяти отриманню в Україні досвіду з інтегрованого управління ресурсами транскордонних водотоків.

Загалом, треба відзначити, що при активізації співробітництва в сфері транскордонних вод слід брати до уваги фактори економічної ефективності та визначені пріоритети. Необхідно застосовувати повністю інтегроване управління водними ресурсами, коли враховуються інтереси країн-сусідів. Найкращим способом захисту та управління водними ресурсами є тісна транскордонна співпраця між усіма країнами в басейні річки.

Європейський досвід показує, що важливим у розвитку транскордонного співробітництва є встановлення взаємної довіри, а також визначення найважливіших пріоритетів в рамках наявних ресурсів.

Транскордонне управління водними ресурсами – це спільні дії між органами влади окремих країн в сфері організації, регулювання та координування процесів щодо оптимальної організації раціонального використання та охорони водних ресурсів.

Відповідно до п.1 ст. 9 Конвенції з охорони та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер: “ Прибережні Сторони на основі рівності та взаємності укладають двосторонні та багатосторонні угоди та інші домовленості в тих випадках, якщо такі ще не існують, або вносять зміни в існуючі угоди та домовленості там, де в цьому є потреба, з метою усунення протиріч з основними принципами цієї Конвенції, з тим щоб визначити свої взаємовідносини та поведінку в галузі запобігання, обмеження та скорочення транскордонного впливу” [30].

Всі угоди в даній сфері повинні визначати взаємовідносини та поведінку країн, які поділяють басейн стосовно комплексного управління водними ресурсами та транскордонними забрудненнями, їх обов’язки та відповідальність, процедуру транскордонної оцінки екологічного впливу. Угоди про співробітництво мають передбачати створення спільних органів, до складу яких повинні входити представники країн, що мають спільний водний басейн. В рамках спільних органів варто створити робочі групи для вирішення конкретних питань співпраці. Спільні органи повинні мати широку

компетенцію, включаючи управління водними ресурсами, технічні і правові питання.

Існує необхідність нарощування потенціалу, обміном досвідом та інформацією між різними басейнами річок з питань нормативних, наукових, методичних та інших аспектів діяльності з комплексного управління транскордонними річками та транскордонного співробітництва, а також досягнутими практичними результатами. Для того, щоб скористатися значним регіональним досвідом і знаннями, необхідно створити мережу експертів в даній сфері [30].

Так, 10 жовтня 1996 р. була підписана угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах. Волинська область виступає партнером проекту “Управління басейнами річок Західний Буг, Латориця та Уж, Україна”, яким передбачається проведення заходів у прикордонному річковому басейні Західного Бугу з метою:

- надання допомоги відповідним установам у переході до збалансованого використання існуючих водних ресурсів і більш ефективного басейнового управління ними відповідно до вимог Водного Кодексу України;
- забезпечення узгодженості схем басейнового управління водними ресурсами, що застосовується в Україні і сусідніх із нею країн [28].

Співпраця також повинна бути спрямована на гармонізацію національної водної політики, зокрема норм і стандартів на воду в національних законодавствах країн, що мають загальні водні басейни.

Важливе значення має координація діяльності різних національних установ, що займаються питаннями управління водними ресурсами. Прогалини та дублювання повноважень між установами повинні бути видалені.

Прибережні країни повинні надавати взаємну допомогу у критичних ситуаціях, таких як аварійне забруднення транскордонних вод, повені, посухи і т.д., а також надавати консультації на основі взаємної довіри і добросусідства на прохання будь-якої країни.

Принциповою особливістю транскордонного співробітництва є розробка і створення спільних моніторингових та оціночних програм. Цей процес вимагає від країн визначення інформаційних потреб на основі їх політики управління водними ресурсами. Ефективні програми моніторингу повинні включати вільний обмін узгодженими даними та інформацією.

Таким чином, для ефективного управління транскордонними водними ресурсами потрібно створити міждержавну координаційну раду, здійснювати спільний моніторинг і оцінку стану водних ресурсів, обмінюватися інформацією і досвідом, доступ до інформації щодо використання і транскордонне управління водними ресурсами повинен бути рівний і вільний. Ще одним важливим моментом є створення єдиної правової бази для даного управління або наближення національної нормативно-законодавчої бази у даній сфері до європейської.

Крім того, потрібно залучати громадськість до прийнятті рішень щодо управління транскордонними водними ресурсами. Адже відомо, що головною відмінністю благополучних міст і сіл від населених пунктів, що занепадають, є те, що в них значно активніші мешканці, діють громадські організації.

Участь громадськості визначається як пряма участь у процесі прийняття рішень як організованими зацікавленими сторонами (різного роду організаціями), так і неорганізованими групами (широкими верствами населення). Можна виділити наступні переваги участі громадськості у процесах прийняття рішень:

- більш інформативний і більш творчий процес прийняття рішень;
- зростання рівня громадського схвалення, менше судових процесів, менше затримок і більш ефективно виконання рішень;
- більш відкрите і комплексне управління і більша прозорість процесу планування;
- більш широка база знань через використання знань і досвіду усіх зацікавлених сторін;

- сприяння соціальному навчанню шляхом конструктивного діалогу, в який залучені усі зацікавлені сторони – громадськість, уряд, експерти [31].

Найбільш помітною в цьому сенсі є діяльність багатьох неурядових природоохоронних організацій (Мама-86, Всеукраїнська екологічна ліга, Українська річкова мережа, Українськ водна асоціація, НУО «Зелений світ» тощо). Така діяльність спрямована на поліпшення стану довкілля на місцевому рівні – зокрема, заліснення берегів річок, очищення води в річках, ставках та струмках, інспектування водних об'єктів та прибережних зон, а також участь у підготовці місцевих і навіть загальнодержавних природоохоронних програм.

Залучення громадськості до реалізації державної політики у сфері захисту водного середовища дозволить використати значний потенціал для вдосконалення правових механізмів захисту вод, сприятиме підвищенню рівня правової освіти широких верств населення, а також поліпшить рівень профілактики правопорушень у цій сфері. Громадські об'єднання мають бути і партнерами і контролерами органів влади у здійсненні реформ з водопостачання та водовідведення.

В умовах посилення ролі громадськості, має бути посилена і роль місцевих органів влади. Органи місцевого самоврядування відповідають за встановлення правил користування водозабірними спорудами, зон санітарної охорони джерел водопостачання. Вони, зокрема, обмежують або забороняють використання питної води в промислових цілях. Посилення ролі цих органів має сприяти розробці більш чітких заходів в сфері управління водними ресурсами, які неодмінно враховують певні місцеві особливості.

З метою активізації транскордонної співпраці в сфері водних ресурсів доцільним є створення інтернет ресурсів, на яких можна було б знайти стратегічні документи, аналітичні звіти, а також детальнішу інформацію щодо стану транскордонних водних об'єктів.

Крім того варто було б створювати міжнародні видання (наприклад, журнали) з питань транскордонних вод, де повинна відображатися інформація

про стан та перспективи управління водними ресурсами, досвід всі країн світу у даній сфері.

Пріоритетними напрямками транскордонного співробітництва в цій сфері повинні бути[31]:

- визначення спільних цілей щодо рівня захисту від транскордонного забруднення;
- формування спільних планів управління водними ресурсами з метою попередження, обмеження та скорочення будь-якого транскордонного впливу;
- створення спільної системи відстеження та раннього попередження аварійного забруднення транскордонних вод, повені, посухи та ін.;
- узгодження шляхів і засобів спільного проведення екологічної оцінки впливу різних стратегій економічного розвитку, планів, програм на водне середовище в річкових басейнах.

Таким чином, головними принципами транскордонного співробітництва у сфері управління водними ресурсами є створення спільних органів (держав-сусідів) або відповідних організаційних структур управління і контролю на прилеглих до кордону територіях; налагодження системи транскордонного моніторингу; гармонізація законодавства країн по обидві сторони кордону у сфері управління водними ресурсами та ін.

Загалом, з метою успішного і швидкого впровадження інтегрованої системи управління водними ресурсами треба якнайшвидше вирішити низку проблемних питань. Зокрема, на даний час за вирішення проблем водних ресурсів в Україні відповідає понад 10 відомств. Доцільно мати лише одну структуру, яка і впроваджуватиме європейські підходи до вирішення водних проблем впроваджуючи басейнове регулювання. Єдиний розпорядник водних ресурсів потрібний для ефективності застосування моделі інтегрованого басейнового управління.

Серйозна увага повинна приділятися моніторингу якості поверхневих вод. Так, в Україні спостереження за якістю водних джерел здійснюються силами лабораторій шести басейнових управлінь і на 328 створах (басейни

Дніпра – 131, Дністра – 39, Сіверського Донця – 61, Південного Бугу – 30, Західного Бугу – 8, Дунаю – 39, Тиси - 5).

Основними функціями лабораторій басейнових управлінь водних ресурсів є[31]:

- контроль за радіоактивним забрудненням річок, водосховищ, каналів, зрошувальних систем і водойм у зонах атомних електростанцій;
- визначення концентрацій забруднюючих речовин у поверхневих водах і місцях їх інтенсивного господарсько-питного використання та відпочинку населення;
- ведення обліку використання води підприємствами, установами і організаціями.

Контроль якості води за повною програмою на більшості водойм проводять сім разів на рік. Мережі і програми спостережень розробляються та формуються суб'єктами Державного моніторингу вод і коригуються Міжвідомчою комісією з питань моніторингу довкілля, виходячи з інформаційних потреб виконання завдань у галузі використання і охорони вод, відтворення водних ресурсів, запобігання шкідливій дії вод та ліквідації її наслідків.

Потребують широкого застосування базові принципи ВРД для класифікації екологічного стану водних об'єктів на основі коефіцієнтів екологічної якості вод.

Ефективність впровадження інтегрованого управління водними ресурсами (в т.ч. і транскордонних водних об'єктів) на державному рівні залежить від успішності реалізації чинних положень низки державних цільових програм. Зокрема, Загальнодержавної цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року, прийнята 24 травня 2012 року, передбачає[32]:

- гармонізації українського законодавства з міжнародними нормами та удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку водного господарства;

- впровадження ефективного, обґрунтованого та збалансованого механізму використання, охорони та відтворення водних ресурсів, забезпечення сталого розвитку державної системи моніторингу вод згідно з міжнародними нормами;

- впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, розроблення та виконання планів управління басейнами річок, застосування економічної моделі цільового фінансування заходів у басейнах річок, утворення басейнових рад річок, а також підвищення ролі існуючих та утворення нових басейнових управлінь водних ресурсів;

- підвищення технологічного рівня водокористування, впровадження маловодних та безводних технологій, розроблення більш раціональних нормативів водокористування, будівництва, реконструкції та модернізації систем водопостачання і водовідведення;

- виконання робіт з берегоукріплення та регулювання русел річок, будівництва та реконструкції гідротехнічних споруд, захисних дамб, польдерів, протипаводкових водосховищ, розчищення русел річок, упорядкування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, розроблення схем комплексного протипаводкового захисту територій від шкідливої дії вод, удосконалення методів і технічних приладів для проведення гідрометеорологічних спостережень, прогнозування паводків тощо.

Саме на другому етапі реалізації Прогами (2017-2021 роки) передбачається[32]:

1) впровадити систему інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом шляхом розроблення та виконання планів управління басейнами річок, застосування економічної моделі цільового фінансування заходів у басейнах річок, утворення басейнових рад річок, а також підвищення ролі існуючих та утворення нових басейнових управлінь водних ресурсів;

2) реалізувати водо- та енергозберігаючі технології, які забезпечують підвищення функціонування водогосподарсько-меліоративного комплексу;

3) удосконалити стандарти і нормативи щодо використання водних ресурсів та лімітів забору води і скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти;

4) збудувати акумулювальні протипаводкові ємності у гірських та рівнинних частинах річок, польдери та протипаводкові водосховища для організації управління паводковим стоком;

5) розробити та впровадити: аналітичні методи проведення оцінки і визначення ризику негативного впливу певних видів провадження господарської діяльності на водні ресурси;

6) створити автоматизовану інформаційно-вимірювальну систему спостережень та прогнозування шкідливої дії вод;

7) удосконалити систему державного управління водними ресурсами.

Цікавим з точки зору розробки підходів до впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами на рівні регіонів є удосконалення системи управління водними ресурсами Одещини.

Одеська область розташована в посушливій зоні і, не дивлячись на наявність величезних водних ресурсів Дністра і Дунаю, відчуває значний дефіцит водних ресурсів та надмірне антропогенне навантаження на водні об'єкти. Брак якості і кількості води, а також сучасних методів водокористання є чинником, який уповільнює економічний розвиток регіону в цілому[33].

Аналіз результатів прогнозу кліматичних змін в Україні, вказує на велику ймовірність розвитку процесів подальшої аридизації та спустелювання південних регіонів України у тому числі і території Одеської області.

Таким чином, необхідною умовою соціально-економічного розвитку Одеської області є впровадження управлінських механізмів для гарантованого забезпечення населення, об'єктів промислового, сільськогосподарського та комунально-побутового призначення водою у достатній кількості та певної якості.

Одеська область – найбільша за площею область України (33,4 тис. км² - 5,5 % території України), в якій проживає 2,6 млн чоловік (за даними 2005 р.)

Область має в своєму розпорядженні значні водні ресурси таких великих річок, як Дунай, Дністер і Південний Буг, загальна протяжність яких у межах області складає 330 км, а також 1143 малих і середніх річок та їх приток, 325 водоймищ місцевого значення (306 ставків, 13 водосховищ, 5 озер і 1 лиман) і 784 водоймища загальнодержавного значення (692 ставків, 40 водосховищ, 30 озер, 11 лиманів).

Значна частина водних ресурсів, які використовуються, припадає на поверхневі води – річки та озера. Частка поверхневих вод у загальному обсязі водоспоживання перевищує 80 %, до 10 % дають підземні води. За запасами підземних прісних вод Одеська область займає одне з останніх місць в країні.

Основний об'єм річного стоку формується за межами області і його головна частка припадає на великі річки – Дністер, Дунай і малі річки Причорномор'я[33].

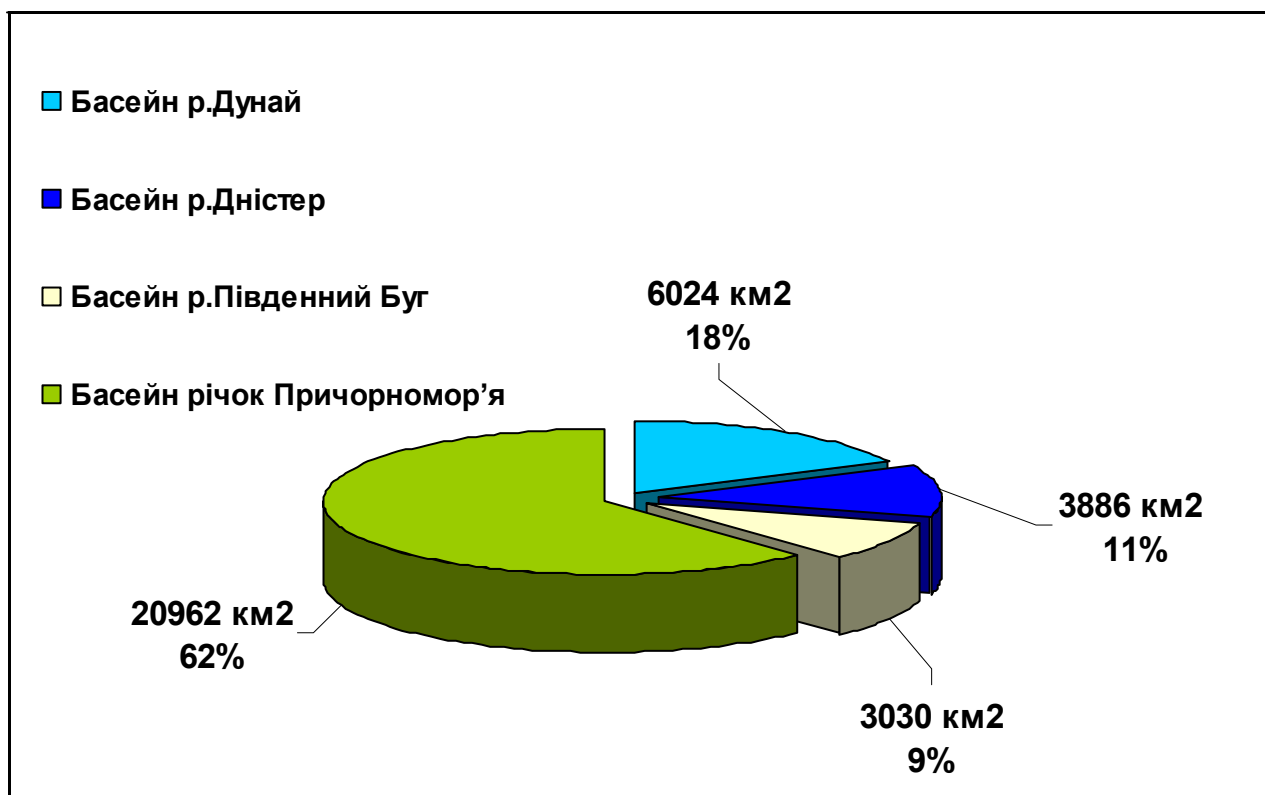

Рис. 3.4 - Розподіл площ водозбору по басейнам річок Одеської області

Водні ресурси області переважно використовуються в таких галузях господарства: 1) питне і господарсько-побутове водопостачання населення; 2) сільськогосподарське водоспоживання, в т.ч. для зрошування; 3) промислове водоспоживання; 4) водоспоживання і водокористування у рибному господарстві; 5) водокористування для річкового флоту; 6) рекреаційне водокористування; 7) природоохоронне водокористування; 8) відведення стічних вод.

Управління і використання водних ресурсів в Одеській області базується переважно на відомчому і галузевому підходах. У регіоні немає комплексної міжвідомчої стратегії сталого водокористування, націленої на збереження водних ресурсів та їх якості. У водокористуванні переважає підхід орієнтований на одного споживача, що ускладнює встановлення відповідних стандартів якості води для різних видів водокористування і породжує конфлікти між користувачами.

Відсутність стратегічного планування, заснованого на комплексному аналізі і довгостроковому прогнозі економічних, соціальних і екологічних чинників водокористування, та адекватних науково обґрунтованих моделей управління водними ресурсами, брак співпраці і обміну інформацією на транскордонному рівні між Україною, Румунією і Молдовою, а також між країнами Дунайського і Дністровського басейнів ускладнює вживання адекватних і узгоджених заходів у сфері водного менеджменту, збереження і відновлення природних екосистем тощо[33, 34].

Відсутність інтегрованого управління водними ресурсами і неефективні методи водокористування породжують багато соціальних проблем. У регіоні склалася кризова ситуація з питним водопостачанням. У більшості районів області прісної води недостатньо, сільське населення використовує для господарчо-побутових потреб воду низької якості з підвищеним вмістом солей.

Низька якість питної води, поганий стан або відсутність очисних споруд, відсутність каналізації у більшості сільських населених пунктів області, а також низький рівень санітарної культури населення ведуть до підвищення захворюваності гострими інфекційними шлунково-кишковими захворюваннями. В області внаслідок господарської діяльності характерними є процеси деградації водних екосистем.

Лєвова частина екологічних проблем регіону пов'язана з переважаючими в господарському управлінні галузевими і відомчими підходами, недосконалим і неефективним територіальним плануванням, відсутністю науково обґрунтованої політики природокористування. Все це потребує впровадження невідкладних заходів.

З метою реалізації концепції ІУВР в Одеській області, потрібна певна реформація організаційної структури управління водними ресурсами і нова регламентація функцій і повноважень кожного рівня структури по наданню водогосподарських послуг.

Головною організацією, яка відповідає за управління водними ресурсами області є Одеське обласне управління водних ресурсів (Одеський облводгосп). Одеський облводгосп є державною бюджетною організацією з правом надання платних послуг і знаходиться у сфері управління спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства та меліорації Державного агентства водних ресурсів України [33].

Облводгосп у межах своїх повноважень забезпечує на території області вирішення питань у сфері використання, збереження і відтворення водних ресурсів, здійснює управління інженерною інфраструктурою меліоративних систем і окремими об'єктами, які є державною власністю.

Як було вказано вище в роботі, основною адміністративною одиницею для ефективного управління водними ресурсами є річковий басейн. Запровадження басейнового підходу до вирішення проблем пов'язаних з якістю води, її дефіцитом або надлишками гарантує забезпечення як соціально-економічного розвитку, так і охорони водних екосистем.

За басейновим принципом Одеську область можна поділити на 4 частини: Придунайську, Придністровську, Південно-Бузьку та Причорноморську (рис. 3.5). Тому власне за цим принципом створюються відповідні басейнові управління.

Процес впровадження ГУВР та реформації системи управління водними ресурсами було розпочато 1 квітня 2008 р. з метою створення органів управління водозбірними басейнами та вдосконалення структури управління водогосподарсько-меліоративним комплексом та раціонального використання державного майна. Так, Придунайське управління каналів, захисних споруд і водосховищ Одеського обласного виробничого управління водного господарства реорганізовано в Дунайське басейнове управління водними ресурсами (БУВР). До компетенції якогось відноситься управління водними ресурсами української частини басейну річки Дунай в межах Ренійського, Болградського, Ізмаїльського та Килійського районів Одеської області, експлуатація придунайських водосховищ Кагул, Каратал, Кугурлуй-Ялпуг, Катлабух та Китай, експлуатація гідротехнічних споруд (протипаводкових дамб, шлюзів, каналів).

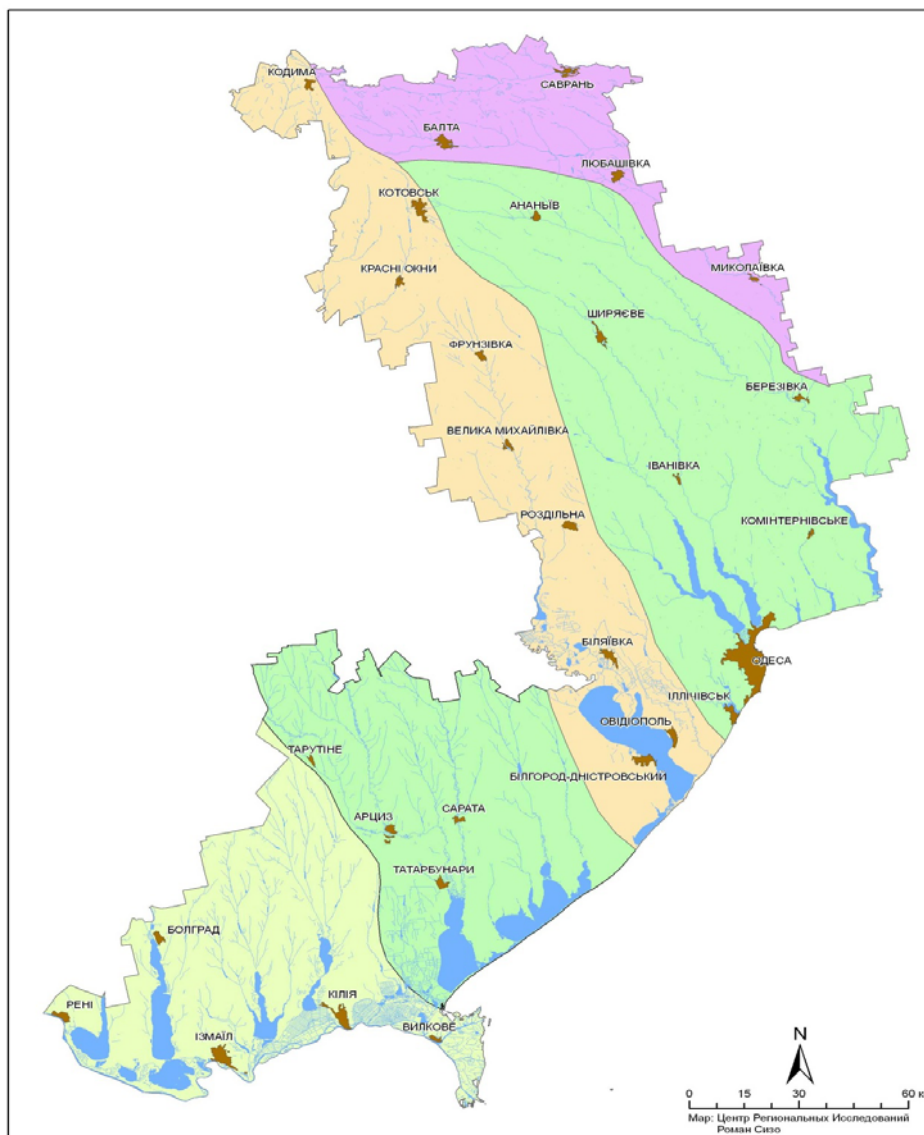

Рис. 3.5 - Розташування річкових басейнів у межах Одеської області

Таким чином в українській частині басейну Нижнього Дунаю з'явилась можливість на основі Дунайського БУВР створити модель впровадження інтегрованого управління водними ресурсами.

Основними функціями даного Басейнового управління є:

- управління річковим басейном української частини Дунаю;
- виконання басейнових програм і басейнових планів;
- моніторинг і управління даними про екологічний стан водних об'єктів, кількісними і якісними показниками і т.д.

- фінансово-економічне забезпечення реалізації водозахисних заходів програм і планів в басейні;
- регулювання використання водних ресурсів в басейні;
- контроль виконання планів і заходів в басейні.

Басейнова модель управління водними ресурсами Нижнього Дунаю, керується басейною радою річки Дунай.

Управління водними ресурсами річкового басейну, як відомо, має здійснюватися на основі басейнової угоди, яка є основним правовим документом і закріплює відносини договірних сторін[33].

На даний час, з метою реалізації Закону України “Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства” та Водного кодексу щодо державного управління в галузі народного господарства, контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів за басейновим принципом, Одеським облводресурсів укладено три Угоди про взаємодію з питань забезпечення збалансованості використання, охорони і відтворення водних ресурсів з басейновими управліннями водних ресурсів річок Дністра, Південного Бугу та Дунаю.

Основними принципами взаємодії відповідно до цих Угод є:

- чітка координація дій з питань управління в галузі використання, охорони та відтворення водних ресурсів;
- пріоритетність екологічної безпеки природокористування, узгодженість і збалансованість екологічної політики суб’єктів водокористування і водогосподарської діяльності;
- комплексне планування та здійснення природоохоронних заходів, регламентування господарської діяльності в зонах шкідливої дії води, особливо у межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг;
- оперативне та комплексне використання сил і засобів при виникненні надзвичайних ситуацій.

З метою виконання умов Угод облводгосп на першому етапі розробляє плани природоохоронних заходів у всіх басейнах річок та планує свою

діяльність відповідно до басейнового принципу управління водними ресурсами.

На виконання умов укладених Угод про співпрацю та з метою забезпечення впровадження басейнового принципу управління водними ресурсами Одеське облводресурсів щомісячно та щоквартально надає БУВРам близько 25 інформацій (звітів) про якість водних ресурсів, обсяги їх використання, стан виконання природоохоронних заходів та інше.

Надана облводресурсів інформація забезпечує впровадження ефективного механізму використання, охорони і відтворення вод для реалізації стратегії державної водної політики, спрямованої на запобігання виснаженню водних ресурсів в басейнах річок, на забезпечення організації виконання комплексу заходів, спрямованих на збереження та покращення якісного стану водних ресурсів, попередження і зменшення шкідливої дії вод, ефективного захисту від повеней, раціонального використання водних ресурсів для забезпечення населення та галузей національної економіки водними ресурсами в достатній кількості та необхідної якості у басейнах річок, відродження малих річок та впровадження першочергових заходів щодо створення та упорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг річок, пріоритетність екологічної безпеки природокористування, узгодженість і збалансованість екологічної політики суб'єктів водокористування і водогосподарської діяльності, комплексного планування та інше[33].

Таким чином, завдяки ефективному запровадженню басейнового управління водними ресурсами, з'явиться можливість спочатку стабілізувати, а згодом покращити екологічний стан водних об'єктів та зменшити їх забруднення (не тільки в межах Одещини), що сприятиме відновленню природно-екологічного стану водних екосистем, які є основою питного водопостачання для 75 % громадян України. Басейновий принцип, реалізований на еколого-економічних засадах, дасть змогу досягти головної мети – забезпечити Україну водою високої якості і в достатніх для неї обсягах.

Підсумовуючи все викладене в данному розділі, можна стверджувати - транскордонні водні ресурси відрізняються від інших ресурсів розташуванням на території двох або більше сусідніх держав. При управлінні такими ресурсами варто застосовувати басейновий принцип, який є найбільш раціональною схемою управління[34].

Проведене в роботі дослідження показало, що подальший розвиток басейнового підходу в процесі управління дозволить більш ефективно регулювати рівень антропогенного навантаження на водні ресурси. Впровадження інтегрованого управління транскордонними водними ресурсами, коли будуть враховуватися інтереси всіх країн-сусідів сприятиме сталому соціально-економічному розвитку територій, створенню ефективних механізмів регулювання економіки, а також підвищенню якості життя місцевого населення.

ВИСНОВКИ

Екологічні проблеми не знають державних кордонів, і це підтверджує проблема забруднення транскордонних водних об'єктів (в першу чергу річок), яка сьогодні хвилює як міжнародну спільноту, так і окремі держави. Очевидно, немає держави, яка б не була зацікавлена в чистій та якісній воді своїх водних об'єктів, беручи до уваги всю важливість водних ресурсів для життєдіяльності суспільства та функціонування усіх галузей економіки. Однак, водні ресурси, у тому числі транскордонні річки, чимдалі більше забруднюються або використовуються так, що вже не здатні самовідновлюватись.

Інтенсивний антропогенний вплив на водні ресурси транскордонних водних об'єктів, погіршення їх якісного стану внаслідок екологічних катастроф дають підстави для занепокоєння на національному та міжнародному рівнях, вказують на необхідність розробки дієвих правових механізмів їх охорони та свідчать про актуальність діяльності в цій сфері.

В міжнародному законодавстві під “транскордонними водами” розуміються “води, які визначають, перетинають кордони між двома і більше державами чи розміщені в таких кордонах”. Таким чином, транскордонні води – водні об'єкти, які розташовані на кордоні або перетинають кордони щонайменше двох країн. Так, наприклад, транскордонною є річка, яка визначає, перетинає кордони між двома і більше державами або знаходиться в межах цих кордонів.

Слід зазначити, що розглянуте поняття щодо транскордонних вод, не замикається тільки на понятті транскордонної річки. Поняття транскордонного водного об'єкту має відношення і до інших поверхневих водних об'єктів – озер, водосховищ. Однак, з точки зору транскордонності забруднення, користування, в силу своїх фізичних особливостей, водотоки мають вирішальне значення.

Для України, як держави, територія якої переважно розміщена в межах міжнародних річкових басейнів (Дніпра, Дунаю, Дністра, Західного Бугу, Сіверського Дінця) чи їх найбільших приток, використання всіх правових засобів для охорони транскордонних річок та інших водних об'єктів, врегулювання діяльності по попередженню їх забруднення, зменшення чи припинення шкідливого впливу такого забруднення на навколишнє середовище та ресурси транскордонних річок та інших водних об'єктів представляється вкрай важливим. Зараз на території України тільки басейн Південного Бугу можна цілком віднести до внутрішніх вод.

В Україні налічується 63119 річок, у тому числі великих (площа водозбору більше ніж 50 тис. км²) – 9. Більшість річок впадає в басейни Чорного та Азовського морів і лише 4,4 % – у басейн Балтійського моря. Найбільша кількість річок припадає на басейн Дніпра – 27,7 %, Дунаю – 26,3 %, Дністра – 23,7 % і Південного Бугу – 9,3 %.

За багаторічними спостереженнями, потенційні ресурси річкових вод України становлять 209,8 км³, з яких лише 25 відсотків формуються в межах України і можуть розглядатися як власний фонд держави, решта надходить з Російської Федерації (26%), Республіки Білорусь (58%) та Румунії. Водний баланс України на 75,5 % складається з водних ресурсів транскордонних водотоків.

Загалом, Україна належить до найменш забезпечених власними водними ресурсами країн Європи і є одним із регіонів зі значним антропогенним навантаженням на водні джерела та нестачею у достатній кількості прісної води.

В той же час щорічна потреба населення та галузей економіки у водних ресурсах складає близько 15 млрд. м³. У водогосподарському комплексі основними користувачами водних ресурсів є: водопостачання населених пунктів, промисловості та сільськогосподарського виробництва, зрошення земель та обводнення посушливих районів, гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство і рекреація.

У цілому використання прісної води у 2012 році на різні потреби становило 9 678 млн. м³, із них питної – 2 153 млн. м³ та технічної – 7 525 млн. м³. На виробничі потреби використано 408,8 млн. м³ води питної якості, із них 166,1 млн. м³ із комунальних водопроводів (тобто води спеціально підготовленої до питної якості).

Найбільші водоспоживачі зосереджені в посушливих, густих населених та промислово розвинених регіонах України. Так, найбільшими водоспоживачами у територіальному розрізі є Дніпропетровська (1 684 млн. м³), Донецька (2 093 млн. м³), Запорізька (1 211 млн. м³), Київська (1 170 млн. м³), Херсонська (1 392 млн. м³), Одеська (1 236 млн. м³) області та Автономна Республіка Крим (1 625 млн. м³), на які припадає 71 % сумарного обсягу забору води.

Найбільше води забирається із басейну Дніпра – 9,2 км³, Сіверського Дінця – 1,5 км³, Південного Бугу – 0,4 км³ та Дністра – 0,6 км³.

Разом з тим, практично всі поверхневі водні ресурси, особливо у районах розміщення потужних промислових та сільськогосподарських комплексів, піддаються потужному забрудненню, виснаженню та деградації.

Основними причинами забруднення поверхневих вод України є скидання неочищених та недостатньо очищених господарсько-побутових та виробничих стічних вод, надходження забруднювальних речовин з поверхневим стоком із забудованих територій та сільгоспугідь, ерозія ґрунтів на водозабірній площі. Внаслідок незадовільного стану комунікацій, спрацювання та несвоєчасної заміни обладнання, відключення електроенергії мають місце аварійні ситуації на каналізаційних системах населених пунктів, що призводить до скидання у водні об'єкти неочищених стічних вод.

Так, за результатами узагальнення даних державного обліку водокористування у 2012 році у поверхневі водні об'єкти скинуто 7 788 млн. м³ стічних вод, у тому числі: підприємствами промисловості – 4751 млн. м³, житлово-комунальної галузі – 2043 млн. м³ та підприємствами сільського господарства – 952,9 млн. м³.

У басейновому розрізі об'єми скидів забруднених стічних вод розподіляються у такому порядку: у басейні Дніпра – 593 млн. м³, Сіверського Дінця – 179 млн. м³, Дністра – 26 млн. м³, Західного Бугу – 36 млн. м³, Дунаю – 36 млн. м³, Південного Бугу – 7 млн. м³.

Разом із стічними водами до поверхневих водних об'єктів у 2012 році скинуто 44,9 тис. т завислих речовин, 405,2 т нафтопродуктів, 837,6 тис. т сульфатів, 675,3 тис. т хлоридів, 9,5 тис. т азоту амонійного, 58,7 тис. т нітратів, 2,2 тис. т нітритів, 251,5 т СПАР, 775,1 т заліза, 7,0 тис. т фосфатів тощо.

Одним з головних шляхів проникнення на територію України небезпечних хімічних сполук (насамперед, сильнодійних отруйних речовин) є їхнє перенесення поверхневими водами. Наявність значної кількості транскордонних водотоків, які можуть бути природними шляхами надходження забруднювальних речовин на територію нашої країни з боку сусідніх держав, сприяє перенесенню хімічних речовин через її територію.

Наприклад, хімічні речовини, що можуть потрапити у поверхневі води внаслідок аварій на білоруських підприємствах і надійти в Україну, використовують на 11 об'єктах, що розміщені у басейні річок Дніпро та її притоках (Прип'ять, Березина, Десна, Псел тощо). Небезпека транскордонного забруднення існує і з боку інших сусідніх держав Польщі, Румунії, Росії, Угорщини.

Зважаючи на існуючу ситуацію та постійну потенційну небезпеку транскордонного забруднення, охороні і раціональному використанню транскордонних водних об'єктів повинна приділятися виключна увага у практичній площині реалізації водозахисних заходів, ефективного управління, реагування на виклики. В цьому сенсі визначальними є питання правового регулювання в цій сфері, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Так, міжнародне право охороняє транскордонні водні об'єкти від транскордонного впливу. Останнє означає будь-які суттєві негативні наслідки, які виникають в результаті зміни стану транскордонних вод. Ці шкідливі

наслідки викликаються діяльністю людини, фізичне джерело якої локалізовано повністю або частково в районі, що знаходиться під юрисдикцією відповідної держави - учасниці Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (далі Конвенції - 1992).

Конвенція – 1992, що виступає одним з ключових міжнародних документів в питаннях охорони і використання транскордонних вод, зобов'язує учасників приймати всі відповідні заходи щодо попередження, обмеження і скорочення будь-якого транскордонного впливу. З цією метою вони повинні здійснювати ряд запобіжних та забезпечувальних заходів*. При ухваленні таких заходів держави учасниці Конвенції – 1992 повинні керуватись принципами: обережності, «забруднювач платить», принципом управління водними ресурсами.

Сторони Конвенції - 1992 зобов'язані розробляти програми моніторингу стану транскордонних вод, а також постійно співпрацювати у проведенні досліджень і розробок в області ефективних методів попередження, обмеження і скорочення транскордонного впливу. До Конвенції – 1992 прийнято важливий Протокол по воді та здоров'ю, з метою сприяння охороні здоров'я та благополуччю людей на індивідуальній та колективній основі.

Конвенція - 1992 стала основою для більшості угод щодо транскордонних вод, особливо в Європейському регіоні.

Конвенція - 1992 стала основою для більшості угод щодо транскордонних вод, особливо в Європейському регіоні. Так, принципи Конвенції – 1992 лягли в основу Конвенції щодо співробітництва по охороні та сталому використанню річки Дунай, а також низки інших важливих конвенцій.

Визначальними для України є принципи правового регулювання охорони і природокористування транскордонних водних об'єктів на рівні ЄС.

Водні ресурси є однією з найбільш регульованих сфер законодавства ЄС про навколишнє середовище. На даний час законодавство ЄС з цього питання включає в себе 11 Директив, 2 Рішення та 2 регламенти.

Ключовим документом ЄС у сфері водного законодавства є Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС, прийнята у 2000 році, яка мала на меті ряд цілей та встановлює рамкові вимоги щодо захисту всіх видів вод.

Однією з головних цілей ВРД є запобігання погіршенню стану всіх поверхневих водних об'єктів з метою досягнення ними «доброго» стану до 2016 року. Це стосується й штучних та істотно змінених водних об'єктів, з різницею, що до них висувається вимога досягнення «доброго» екологічного потенціалу. В питаннях управління водними ресурсами ВРД визначила за мету басейновий принцип управління водними ресурсами, визначила вимоги і підходи до його запровадження.

Басейновий принцип управління водними ресурсами – це сучасний підхід до управління водними ресурсами, де основним суб'єктом управління виступає річковий басейн.

У річкових басейнах вирішення всіх питань, пов'язаних з використанням, охороною і відтворенням водних ресурсів відповідно до вимог ВРД покладається на відповідну Басейнову Раду річкового басейну.

Діяльність Басейнової ради спрямована на практичну реалізацію інтегрованого управління водними ресурсами (з урахуванням інтересів різновиду структур, сфер діяльності по басейну) шляхом налагодження взаємодії державних органів влади, зацікавлених сторін та громадськості. Басейнові Ради є дорадчими органами та головними басейновими координаторами і діють на громадських засадах.

Основоположним принципом діяльності Басейнової Ради є узгодження інтересів та координація дій суб'єктів управління і користування водними ресурсами. Басейнова Рада є законодавцем з усіх водних проблем басейну річки.

Басейнова Рада – це своєрідний “парламент води”, який складається з представників водокористувачів, місцевих органів влади у сфері використання і охорони водних ресурсів, громадських організацій та представників науки та інших зацікавлених учасників водогосподарського комплексу відповідного

річкового басейну. Головною метою Ради є сприяння впровадження принципів комплексного управління водними ресурсами у басейнах річок, шляхом прийняття узгоджених рішень з питань водогосподарської політики на території басейну із залученням до процесу управління представників місцевих органів влади у сфері використання і охорони водних ресурсів, громадських та екологічних організацій, наукових установ (згідно профілю).

Крім Рамкової Водної Директиви питання охорони та використання водних ресурсів, в тому числі транскордонних водних об'єктів, регулюються положеннями низки інших актів законодавства ЄС.

Вплив міжнародних договорів та законодавчих актів ЄС має безпосереднє значення для формування національного законодавства з питань охорони і використання водних ресурсів, в тому числі і транскордонних водних об'єктів.

Правові відносини у галузі використання та охорони водних ресурсів регулюються Водним кодексом України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26 червня 1991 року № 1264-XII, «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 року № 2918-III, іншими актами чинного законодавства. На вирішення окремих питань охорони водних об'єктів, забезпечення сталого водопостачання спрямований ряд загальнодержавних програм. Числентими є Постанови Уряду та накази, розпорядження міністерств і відомств.

Завданням водного законодавства є регламентація правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування. Перелік основних заходів у галузі охорони, використання та відтворення водних ресурсів містить Водний кодекс (ВКУ), який є базовим кодифікованим джерелом водного законодавства.

Певні особливості, визначені законодавством, має система управління і контролю в галузі використання, відтворення та охорони вод. Так, відповідно до положень законодавства, загальне державне управління в галузі охорони, відтворення та раціонального використання водних ресурсів здійснюють Кабінет Міністрів України, Уряд Автономної Республіки Крим, місцеві ради та їх виконавчі комітети. Контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів здійснюється Кабінетом Міністрів України, державними органами охорони навколишнього природного середовища, іншими спеціально уповноваженими державними органами відповідно до законодавства.

Спеціальне державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів забезпечується Мінприроди, Державним водним агентством України (Держводагентство) їх органами на місцях та іншими органами відповідно до законодавства.

З метою забезпечення збирання, обробки, збереження та аналізу інформації про стан вод, прогнозування його змін здійснюється моніторинг вод.

Важливе значення в питаннях правового регулювання охорони і природокористування транскордонних водних об'єктів має реалізація положень ратифікованих Україною міжнародних конвенцій, а також числені міждержавні Угоди європейських країн з Україною. Так, Україна підписала міжурядові двосторонні угоди з питань співробітництва у галузі водного господарства на прикордонних водах з Росією, Молдовою, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Республікою Білорусь.

Успішність заходів з охорони і використання транскордонних водних об'єктів в сучасних умовах всіма дослідниками пов'язується із ефективною системою управління. Найбільший досвід в питаннях такого управління мають, а відповідно і найбільшого успіху досягли країни ЄС.

Сучасним підходом до управління водними ресурсами є басейновий принцип управління. Такий принцип є найбільш раціональною схемою

управління транскордонними водними ресурсами, оскільки він дає можливість для вирішення багатьох екологічних питань, створення ефективної системи моніторингу навколишнього середовища у межах водозбору, а також зближує позиції в міжнародній співпраці. Саме басейнова модель здатна забезпечити ефективне управління такими видами ресурсів, оскільки вона закладена в самій їхній природі, їх гідрології. Басейновий принцип управління виділяє три його типи: екосистемне управління, державне управління, економічне регулювання, має свої характерні риси та в цілому здійснюється відповідно до міжнародно визнаних принципів управління водними ресурсами.

І все ж найбільш ефективним підходом до управління є інтеграція всіх його елементів, що реалізується в концепції, відомій під назвою Інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР), яка доповнює і поєднує басейнову систему управління.

Інтегроване управління водними ресурсами – це процес, що сприяє координованому розвитку та управлінню водними, земельними та пов'язаними з ними ресурсами для підвищення результативності економічного та соціального добробуту на принципі справедливості без компромісу для сталого розвитку життєво важливих екосистем. Цей процес стосується управління водними ресурсами в самому широкому соціальному сенсі, він також формує комплексний підхід до досягнення консенсусу та компромісів між конкуруючими потребами у водних ресурсах різних секторів суспільства та зацікавлених груп на всіх рівнях.

Серед основних принципів ІУВР можна зазначити наступні:

- правильною адміністративною одиницею для управління водними ресурсами є річковий басейн;
- водні ресурси і земля, яка формує площу річкового басейну, повинні бути інтегровані і знаходиться під єдиним управлінням;
- поверхневі і підземні води, а також екосистеми, через які течуть ці води, повинні бути розглянуті спільно і інтегровані в рамках управління водними ресурсами;

- для ухвалення ефективних рішень по водним ресурсам необхідна участь громадськості;

- прозорість і звітність при ухваленні рішень є необхідними складовими сталого управління водними ресурсами.

Впровадження принципів ІУВР зводиться до правильної постановки «трьох стовпів»:

1) створення умов для здійснення правильної політики, розробки стратегії і законодавства з метою сталого розвитку водних ресурсів;

2) організації інституційної структури для виконання політичних рішень, стратегій і законодавства;

3) вироблення інструментів управління для правильного функціонування суспільних інститутів.

Процес інтегрованого управління транскордонними водами повинен включати наступні етапи:

- перший – обґрунтування мети такого управління;

- другий – прогнозування зміни екосистем транскордонних вод під впливом господарської діяльності;

- третій – розробка плану комплексного інтегрованого управління.

Таким чином, на національному рівні ІУВР дає основу для гармонізації різних і часто суперечливих потреб у водних ресурсах. ІУВР як основа розумної політики в галузі природокористування та забезпечення ресурсно-екологічної безпеки дозволяє перейти до сталого розвитку на рівні країни або регіону.

Сучасні законодавчі документи ЄС несуть в собі положення ІУВР. Так, положення, закладені в РВД, враховують підходи ІУВР: розвиток рамкової водної інфраструктури, підвищення ефективності роботи водного сектора, підвищення ефективності водокористування тощо.

Відповідно до РВД ЄС головним робочим інструментом ІУВР є План управління річковим басейном. Це стратегічний документ розвитку річкового басейну, який розробляється з метою впровадження інтегрованого управління

водними ресурсами в річковому басейні. ІУВР базується на басейновій системі управління, а в річкових басейнах вирішення всіх питань, пов'язаних з використанням, охороною і відтворенням водних ресурсів покладається на Басейнову Раду річкового басейну, виконавчим органом якої виступає Басейнове управління водних ресурсів.

Діяльність Басейнової ради спрямована на практичну реалізацію інтегрованого управління водними ресурсами шляхом налагодження взаємодії державних органів влади, зацікавлених сторін та громадськості. Басейнові Ради є дорадчими органами та головними басейновими координаторами і діють на громадських засадах, виконуючи однак, ряд важливих функцій. В свою чергу басейнові управління водних ресурсів на підставі басейнових планів та програм здійснювати державне управління водними ресурсами в басейні.

Певний досвід управління водними об'єктами мають окремі європейські країни, зокрема Німеччина, яка через за допомогою декількох програм управління реалізує принципи водної політики ЄС.

Досвід щодо охорони і природокористування в межах транскордонних водотоків не обмежується тільки застосуванням ефективних систем управління, на їх основі розробляються і реалізуються конкретні практичні заходи, щодо вирішення найбільш невідкладних екологічних проблем.

Відповідно до вимог ВРД визначаються базові підходи щодо класифікації поверхневих водних об'єктів за їхнім екологічним станом. Класифікація екологічного стану базується на коефіцієнті екологічної якості, який встановлюється за біологічними елементами (показниками). Додатковими до біологічних є гідроморфологічні та фізико-хімічні елементи. Вони необхідні для кращого розуміння умов проживання тих чи інших біологічних елементів.

Інтеграція в управлінні водними ресурсами відповідає найбільш ефективній міжнародній практиці і дає змогу реалізувати стратегію державної політики, спрямованої на запобігання виснаження водних ресурсів та досягнення і підтримання високої якості води.

Задля забезпечення цієї мети в Україні здійснюється басейнове управління водними ресурсами. На даний час здійснюється басейнове управління найбільших українських водотоків: річок Дніпро, Дністер, Дунай, Південний Буг, Західний Буг, Сіверський Донець, Тиса тощо. (схема)

Басейнове управління має безпосереднє відношення до транскордонних водних об'єктів, оскільки майже всі найбільші річки України є транскордонними водотоками (за виключенням Південного Бугу).

Однією з форм співробітництва, в т.ч. щодо управління транскордонними водотоками, яка впроваджена в Європі і значною мірою сприяє інтеграції України до Європейських структур є залучення областей України до співробітництва в рамках єврорегіонів. Як відомо, на даний час шість областей України входять до складу трьох єврорегіонів: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька (Карпатський єврорегіон, в межах якого існують екоєврорегіон "Верхній Прут"), Волинська (Єврорегіон "Буг"), Одеська (єврорегіон "Нижній Дунай"). Тісна співпраця в межах єврорегіонів має сприяти отриманню в Україні досвіду з інтегрованого управління ресурсами транскордонних водотоків.

Загалом, при активізації співробітництва в сфері транскордонних вод слід брати до уваги фактори економічної ефективності та визначені пріоритети. Необхідно застосовувати повністю інтегроване управління водними ресурсами, коли враховуються інтереси країн-сусідів. Найкращим способом захисту та управління водними ресурсами є тісна транскордонна співпраця між усіма країнами в басейні річки.

Європейський досвід показує, що важливим у розвитку транскордонного співробітництва є встановлення взаємної довіри, а також визначення найважливіших пріоритетів в рамках наявних ресурсів.

Транскордонне управління водними ресурсами – це спільні дії між органами влади окремих країн в сфері організації, регулювання та координування процесів щодо оптимальної організації раціонального використання та охорони водних ресурсів.

Важливе значення приділяється двостороннім та багатостороннім угодам між країнами річкового басейну. Всі угоди в даній сфері повинні визначати взаємовідносини та поведінку країн, які поділяють басейн стосовно комплексного управління водними ресурсами та транскордонними забрудненнями, їх обов'язки та відповідальність, процедуру транскордонної оцінки екологічного впливу. Угоди про співробітництво мають передбачати створення спільних органів, до складу яких повинні входити представники країн, що мають спільний водний басейн. В рамках спільних органів варто створити робочі групи для вирішення конкретних питань співпраці. Спільні органи повинні мати широку компетенцію, включаючи управління водними ресурсами, технічні і правові питання.

Існує необхідність нарощування потенціалу, обміном досвідом та інформацією між різними басейнами річок з питань нормативних, наукових, методичних та інших аспектів діяльності з комплексного управління транскордонними річками та транскордонного співробітництва, а також досягнутими практичними результатами. Для того, щоб скористатися значним регіональним досвідом і знаннями, необхідно створити мережу експертів в даній сфері.

Співпраця також повинна бути спрямована на гармонізацію національної водної політики, зокрема норм і стандартів на воду в національних законодавствах країн, що мають загальні водні басейни.

Важливе значення має координація діяльності різних національних установ, що займаються питаннями управління водними ресурсами. Прогалини та дублювання повноважень між установами повинні бути видалені.

Прибережні країни повинні надавати взаємну допомогу у критичних ситуаціях, таких як аварійне забруднення транскордонних вод, повені, посухи і т.д., а також надавати консультації на основі взаємної довіри і добросусідства на прохання будь-якої країни.

Принциповою особливістю транскордонного співробітництва є розробка і створення спільних моніторингових та оціночних програм. Цей процес

вимагає від країн визначення інформаційних потреб на основі їх політики управління водними ресурсами. Ефективні програми моніторингу повинні включати вільний обмін узгодженими даними та інформацією.

Таким чином, для ефективного управління транскордонними водними ресурсами потрібно створити міждержавну координаційну раду, здійснювати спільний моніторинг і оцінку стану водних ресурсів, обмінюватися інформацією і досвідом, доступ до інформації щодо використання і транскордонне управління водними ресурсами повинен бути рівний і вільний. Ще одним важливим моментом є створення єдиної правової бази для даного управління або наближення національної нормативно-законодавчої бази у даній сфері до європейської.

Крім того, прийнятті рішень щодо управління транскордонними водними ресурсами повинне відбуватись за широкої участі громадськості, неурядових природоохоронних організацій.

В умовах посилення ролі громадськості, має бути посилена і роль місцевих органів влади. Посилення ролі цих органів має сприяти розробці більш чітких заходів в сфері управління водними ресурсами, які неодмінно враховують певні місцеві особливості.

З метою активізації транскордонної співпраці в сфері водних ресурсів доцільним є створення інтернет-ресурсів, на яких можна було б знайти стратегічні документи, аналітичні звіти, а також детальнішу інформацію щодо стану транскордонних водних об'єктів.

Крім того варто було б створювати міжнародні видання (наприклад, журнали) з питань транскордонних вод, де повинна відображатися інформація про стан та перспективи управління водними ресурсами, досвід всі країн світу у даній сфері.

З метою успішного і швидкого впровадження інтегрованої системи управління водними ресурсами в Україні треба якнайшвидше вирішити низку проблемних питань. Зокрема, на даний час за вирішення проблем водних ресурсів в Україні відповідає понад 10 відомств. Доцільно мати лише одну

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Водний Кодекс України від 06.06.1995 р. №547-ХІІ
2. Водний фонд України. Довідковий посібник /За редакцією В.М. Хорєва, К.А. Алієва/. – К. «Дарн-Т», 2001. – 392 с.
3. Паламарчук М.М., Закорчевна Н.Б. Водне господарство в Україні. / Паламарчук М.М., Закорчевна Н.Б. //- К. «Істина», 2000 – 127 с.
4. Клименко Б.М. Международные реки. / Клименко Б.М. // – М., 1969.
5. Шишко А.А. Предупреждение трансграничного загрязнения (международно-правовые проблемы). / Шишко А.А. // – К., 1999 – 224 с.
6. Кравченко С.М. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. / Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. // – Львів, 2002
7. Курс международного права. Під ред. Риженко А.В. (Том 3) - К., 1993. – 252 с.
8. Конвенція з охорони і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер від 17.09.1991 року. Збірник міжнародних нормативно правових актів у сфері охорони навколишнього природного середовища. – Львів, 2005. – 136 с.
9. Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про спільне використання і охорону транскордонних водних об'єктів від 19 жовтня 1992 р.
10. Закон України “Про державний кордон України” від 17.06.1994 р. №354-ХІІ
11. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища за 2012 рік. - К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ЛАТ&К. – 2013. – 254 с.
12. Водний фонд України: Довідковий посібник. / М.М.Паламарчук, Н.Б.Закорчевна. // – 2-е вид. доп.- К.: Ніка-Центр, 2013. – 320 с.

13. Екологічне законодавство України. / Відповід. ред. В.І. Андрейцев. – Видання 2-е // К.: Юрінком Інтер, 2006. – 258 с.
14. Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер від 17.03.1992 року. Збірник міжнародних нормативно правових актів у сфері охрони навколишнього природного середовища. – Львів, 2005. – 136 с.
15. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків від 17.06.1999 року: Пер. з англ. – Київ, 2008. – 28 с.
16. Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню річки Дунай від 01.06.1994 року. Збірник міжнародних нормативно правових актів у сфері охрони навколишнього природного середовища. – Львів, 2005. – 136 с.
17. Водна рамкова директива ЄС 2000/60/ЕС. Основні терміни та їх визначення: Пер. з англ. – Київ, 2006. – 112 с.
18. Микієвич М.М. Європейське право навколишнього середовища. / Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. // - Львів, 2004 – 256 с.
19. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / За ред. Каракаша І.І. // – Одеса: Фенікс, 2012. – 788 с.
20. Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч.закл. / За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. // - Харків : Право, 2009. - С. 177
21. Закорчевна Н.Б. Національна політика управління водними ресурсами України: стан, проблеми та перспективи. / Закорчевна Н.Б. // Науковий вісник Державного інституту управління та економіки водних ресурсів №4/2011 (с.196-202)
22. Сташук В.А. Стратегія удосконалення управління водними ресурсами. / Сташук В.А. // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2008. – № 553. – С. 220 - 227.

23. Сташук В. А. До питання водної політики в Україні на принципах басейнового управління водними ресурсами / Сташук В.А., Яцик А.В. // Економіка: зб. наук. пр.– Рівне: НУВГП, 2007. – № 4(40). – С. 170 – 175
24. Дубовіч І.А. Транскордонна еколого-економічна співпраця у сфері використання й охорони водних ресурсів. / Дубовіч І.А. // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 73 – 79
25. Яцик А.В. Водні ресурси в контексті екологічної безпеки та збалансованого розвитку держави / Яцик А.В. // Екологічний вісник. – 2007. – № 6. – С. 21 – 24
26. Камінська Т.В. Особливості управління водними ресурсами за басейновим принципом. / Камінська Т.В // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. –2011.–Вип 3(55), – Сер “Економіка”. –С. 115 – 126
27. Дьяков О.А. Басейновий підхід до управління водними ресурсами у південних регіонах України. / Дьяков О.А. // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11)
28. Ковальчук І.П. Управління водогосподарською та водоохоронною діяльністю (на прикладі басейну Західного Бугу). / Ковальчук І.П. // Український географічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 49 – 53
29. Тищенко В.Н. Басейнова модель управління водними ресурсами України /Тищенко В.Н. // Формування ринкових відносин в Україні, – 2011. – № 10. – С 160 – 163
30. Радчук Л.В. Особливості формування системи екологічного менеджменту у водогосподарській галузі // Сумський державний університет. Вісник. Серія: Економіка.–Суми: Видавництво СумДУ, 2012.–№ 7(91). –С.188–193
31. Джасим А. Экологический аспект проблемы использования трансграничных водных ресурсов // Український географічний журнал. – 2010. – № 7. – С. 26 – 29.

32. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» від 24.05.2012 № 4836-VI
33. Удосконалення системи управління водними ресурсами України (на прикладі Одещини). Моніторинговий звіт Державного агентства водних ресурсів України. – К.: 2011. – 23 с.
34. Скороход І.С. Особливості транскордонного управління водними ресурсами. / Скороход І.С. // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія «Економіка і менеджмент», випуск 4 (55), 2013. – с. 165-177

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Основні міжнародні конвенції сфері охорони
та використання водних ресурсів, учасниками яких є Україна

- Конвенція про охорону світової культурної та природної спадщини (Париж, 1972 р.)
- Конвенція про водно-болотні угіддя, які мають міжнародне значення, особливо як середовище для мешкання водоплавних птахів (Рамсар, 1971 р.)
- Базельська конвенція про контроль за трансграничним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (Базель, 1989 р.)
- Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Еспо, Фінляндія, 1991 р.)
- Стокгольмська Конвенція про стійкі органічні забруднення (Стокгольм, 2001 р.)
- Конвенція про охорону біорізноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.)
- Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (Гельсінкі, 1992 р.)
- Протокол про воду і здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер, (Лондон, 2002 г.)
- Конвенція про попередження забруднення моря відходами та іншими матеріалами (Лондон, 1972 р.)
- Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарест, 1992р.)
- Про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (Орхус, 1998 р.)
- Конвенція щодо співробітництва з охорони та сталого використання р. Дунай (1994 р.)

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1 - Перелік основних нормативно-правових актів України щодо охорони і використання водних ресурсів

Назва документу	Дата прийняття
Закони України	
«Про охорону навколишнього природного середовища»	26.06.1991 р.
"Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення"	24.02.1994 р.
"Про транспорт"	10.11.1994 р.
"Про пестициди та агрохімікати"	02.03.1995 р.
Земельний Кодекс України	25.10.2001р.
Водний Кодекс України	06.06.1995 р.
"Про меліорацію земель"	14.01.2000 р.
"Про курорти"	05.10.2000 р.
Закон України „Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів”	22.03.2001р.
"Про питну воду та питне водопостачання"	10.01.2002 р.
"Про державний контроль за використанням та охороною земель"	19.06.2003 р.
Загальнодержавна цільова програма «Питна вода України» на 2011-2020 роки	03.03.2005 р.
Загальнодержавної цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року	24.05.2012 р.
Постанови Верховної Ради	
Про Концепцію розвитку водного господарства України	14.01.2000 р.

Продовження табл. Б.1

Постанови Кабінету Міністрів	
"Про затвердження Положення про державний архітектурно-будівельний контроль"	25.03.93 р. № 225
"Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України"	03.07.95 р. № 484
"Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення"	23.11.95 р. № 935
"Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення"	29.02.96 р. № 269
"Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них"	08.05.96 р. № 486
"Про затвердження Порядку користування землями водного фонду"	13.05.96 р. № 502
"Про затвердження переліку внутрішніх водних шляхів, що належать до категорії судноплавних"	12.06.96 р. № 640
"Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод"	20.07.96 р. № 815

Продовження табл. Б.1

"Про затвердження Порядку відшкодування збитків, завданих водокористувачам припиненням права або зміною умов спеціального водокористування"	14.08.96 р. № 966
"Про Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується"	11.09.96 р. № 1100
"Про затвердження Порядку складання паспортів річок і Порядку установаження берегових смуг водних шляхів та користування ними"	14.04.97 р. № 347
"Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів"	10.07.98 р. № 1057
"Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів"	18.12.98 р. № 2024
"Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами"	25.03.99 р. № 465
"Про затвердження нормативів збору за спеціальне водокористування"	18.05.99 р. № 836
"Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні"	22.06.99 р. № 1109
"Про Комплексну програму розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року"	16.11.2000 р. № 1704
"Про порядок використання земель у зонах їх можливого затоплення внаслідок повеней і паводків"	31.01.2001 р. № 87

Продовження табл. Б.1

"Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію"	17.11.2001 р. № 1520
"Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. N 459"	13.03.2002 р. № 321
"Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення"	29.08.2002 р. № 1287
"Про утворення Державної інспекції з контролю за використанням і охороною земель"	25.12.2002 р. № 1958
"Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду"	12.07.2005 р. № 557
"Про затвердження Комплексної програми захисту сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод на період до 2010 року та прогноз до 2020 року"	03.07.2006 р. № 901
Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки	1.12.2010 р. № 1088
Накази Міністерств	
Наказ Мінприроди "Про затвердження Інструкції про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами"	15.12.94 р. № 116
Наказ Держводгоспу "Про затвердження Положення про здійснення органами Держводгоспу України контролю за раціональним використанням, охороною та відтворенням водних ресурсів"	29.01.2001 р. № 20

Продовження табл. Б.1

Наказ Держводгоспу "Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення правил охорони водних ресурсів на землях водного фонду, пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації"	29.12.2001 р. № 290
Наказ Мінтрансу "Про затвердження Інструкції про порядок пломбування в морських торговельних і річкових портах України суднових запірних пристроїв, призначених для скидання забруднюючих речовин та вод, що їх містять"	30.09.2002 р. № 695
Наказ Держводгоспу «Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання, що використовують водні ресурси або здійснюють господарську діяльність у межах земель водного фонду»	7.12.2009 р. № 223